Kimyâ-i Saâdet

İmam Gazâli

Bedir Yayınevi

MUKADDİME

Burada Kimyâ-i Saâdet kitabının ilk bölümleri olan Kendi Nefsini Bilmek, Allahü Teala'yı Tanımak, Dünyayı Tanımak, Âhireti Tanımak ve İbadetler mevzûları anlatıldı. Kaynak kitapta bu bölüm ilk 100 sâhifedir. Kitabın tamamı 830 sâhifedir.

İmam Gazâli Hakkında:

İmam Gazâli hazretleri miladi 1058 senesinde doğmuş, 1111 (505) senesinde vefat etmiştir. İslam tefekkür tarihinin en önemli isimlerindendir. Büyük Selçuklu Devleti zamanında yaşamıştır.
Bağdat'taki medreselerde ders okutmuştur.

Kimyâ-yı Saâdet Hakkında:

İman, amel ve tasavvuftan (ahlak) bahseder. İhyâ kitabının Farsçaya yapılmış kısa bir tercemesi mâhiyetindedir.

BİRİNCİ UNVAN

KENDİ NEFSİNİ BİLMEK

[Bu unvanda on sekiz fasıl vardır]

Bil ki, Allahü Teâlâ'yı tanımanın anahtarı, kişinin kendini tanıyıp bilmesidir. Bu yüzdendir ki, şöyle buyurulmuştur: «Nefsini (kendi hakikatini) bilip tanıyan, rabbini tanır.» Bu mevzuda Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: «Pek yakında onlara dışlarında ve kendi nefislerinde âyetlerimizi (kudretimizin ve varlığımızın belgelerini) göstereceğiz. Ta ki, (Peygamberin söylediğinin) hak olduğunu anlasınlar.» (1)
Hulâsa, sana senden yakın hiçbir şey yoktur. Kendini bilmezsen, başkasını nasıl bilirsin? Kendimi biliyorum, tanıyorum diyorsan yanılıyorsun! Zira böyle bilmek, Hakkı tanımanın anahtarı olamaz. Hayvanlar da kendilerinden bu kadar bilir. Sen kendinden başın, yüzün, elin, ayağın, etin ve derinden fazla bir şey bilmiyorsun. Bâtından ise bildiğin, acıktığın zaman yemen, kızdığın zaman bir kimseye saldırman, şehvetin galebe çaldığı zaman hanımına yaklaşmandan fazla bir şey değildir. Bu hususlarda, bütün hayvanlar seninle aynıdır. O hâlde senin, hakikatini araman lâzımdır. Sen nesin, nereden gelmişsin, nereye

gideceksin, bu dünyaya ne yapmak için geldin, seni niçin yarattılar, saadetin nedir, nededir; şakiliğin [şaki: bedbaht], ziyanın nedir, nededir?
Senin bâtınında toplanan sıfatların bir kısmı umum hayvanlara, bir kısmı yırtıcı hayvanlara, bir kısmı şeytanlara ve bir kısmı da meleklere mahsus sıfatlardır. Sen bunlardan hangisindensin? Cevherinin hakikati hangisidir? Hangileri ariyettir [tekrar alınmak üzere sana verilmiştir?]. Bunu bilmezsen, saadetini arayamazsın. Çünkü, her birinin gıdası ayrı, saadeti başkadır. Hayvanın gıdası ve saadeti yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Eğer hayvan isen, gece - gündüz mideni doldurma ve çiftleşme yollarını ara. Yırtıcı hayvanların gıdası ve saadeti yırtmak, parçalamak, öldürmek ve saldırmaktır. Şeytanların gıdası ise kötülük, aldatmak ve hile yapmaktır. Eğer onlardan isen, kendi rahat ve iyiliğine kavuşman için, onların yaptıklarını sen de yap!.. Meleklerin gıdası ve saadeti Allahü Teâlâ'nın cemâlini müşahededir. Hırs, tasallut, hayvan ve yırtıcı hayvan sıfatları melekliğe çıkan yol değildir. Eğer sen aslında melek cevheri isen, Allahü Teâlâ'yı tanımaya uğraş ve kendini o cemâli müşahede edecek hâle getir. Kendini şehvet ve gazab elinden kurtar ve bu hayvan ve canavar sıfatlarının sende niçin yaratıldığını anlamaya çalış. Onlar, seni kendilerine esir etmek, kendi hizmetlerinde çalıştırmak, gece - gündüz bedava hizmet ettirmek için mi yaratılmışlardır? Yoksa, senin onları esir etmen, ilerde vâki olacak yolculukta onları kendi emrine

alman, birinden binek hayvanı, diğerinden silâh yapman için mi yaratıldılar? Bu dünyada kaldığın birkaç gün içinde onlardan faydalan. Ancak böylece kendi saadet tohumunu elde edebilirsin. Saadet tohumunu elde ettikten sonra, onları ayaklarının altına al ve yüzünü saadetinin bulunduğu tarafa çevir. Orası havas [seçilmiş kullar] için Allahü Teâlâ'nın zâtı, avam için ise cennet diye ta'bir olunur.
O hâlde bu mânâların hepsini bilmen lâzımdır. Böylece kendinden az bir şey bilmiş olursun. Bunları bilmeyenin dinden nasibi, suret ve görünüştür. Dinin hakikatinden, özünden haberi yoktur.

(1) 41 - Fussilet: 53.

BİRİNCİ FASIL

İNSAN KAÇ ŞEYDEN YARATILMIŞTIR?

Kendini tanımak, bilmek istersen, iki şeyden yaratılmış olduğunu bilmelisin. Biri zahirî kalıp. Buna beden derler. Göz ile görülebilir. Diğeri bâtın [içyüz, görünmeyen taraf] mânâsındadır. Ona nefs derler, ruh derler ve kalb derler. Bu ancak hakikat gözü ile bilinir. Baş gözü ile görülemez. Senin hakikatin, aslın, bu bâtın mânâsındadır. Ondan gayrisi ona tâbidir. Onun askeri ve hizmetçisidir.

Biz bu mânâya kalb ismini vereceğiz. Kalb dediğimiz zaman biliniz ki, bazen ruh dedikleri, bazen nefs dedikleri, insanın hakikatini demek istiyoruz. Kalb demekle, göğsün sol tarafına yerleştirilmiş olan et parçası [yâni yüreği] kasdetmiyoruz. Onun bir kıymeti yoktur. Hayvanlarda da ölülerde de vardır. Baş gözü ile görülebilir. Baş gözü ile görülen her şey, bu âlemden olup bunlara âlem-i şehâdet denir. Kalbin hakikati bu âlemden değildir. Bu âleme garib olarak gelmiştir. Yolcu gibi gelmiştir. Görünen et parçası [yürek] onun taşıyıcısı ve âletidir. Bedenin tüm uzuvları [organları], onun askeridir. Bütün bedenin padişahı odur. Hak Teâlâ'yı tanımak, O'nun cemâlini müşahede etmek, onun sıfatıdır. Teklif ona olmaktadır. Hitab onadır. 'Itab ve ikab [azarlama ve cezalandırma] onadır. Asıl saadet ve şekavet [bedbahtlık, kötü hallilik] onun içindir. Beden, bütün bunlarda ona uymaktadır. Onun hakikatini bilmek, sıfatlarını tanımak, Allahü Teâlâ'yı tanımanın, bilmenin anahtarıdır. Onu bilmeye çok uğraş ki, o çok yüksek bir cevherdir. Melekler cevherindendir. Onun asıl madeni, Allahü Teâlâ hazretleridir. Oradan gelmiştir, tekrar oraya dönecektir. Buraya gurbete gelmiştir. Ticaret ve ziraat tohumu ekmek için gelmiştir. O hâlde bu mânâdaki ticaret ve ziraati bilmelisin.

İKİNCİ FASIL

KALBİN HAKİKATİNİ BİLMEK

Varlığı bilinmeyince, kalbin hakikati anlaşılamaz. O hâlde hakikatinin ne olduğunu, sonra askerini, sonra bu asker ile olan bağlılığını, sonra sıfatlarını bilmek lâzımdır. Sıfatlan bilinirse, Allahü Teâlâ'nm bilinmesinin nasıl hâsıl olduğu, kendi saadetine nasıl ulaştığı bilinir. Bunlann her birine ayrı ayrı işaret edeceğiz.

Kalbin varlığı aşikârdır. Zira, insanın kendi varlığında şüphesi yoktur. İnsanın varlığı bu kalıbı ile değildir. Bu kalıp, ölüde de vardır, fakat ruhu yoktur!

Biz kalb demekle, ruhun hakikatini kasd ediyoruz. Bu ruh olmazsa, beden temiz olamaz. Gözünü kapayıp kalıbını, gökleri, yerleri ve gözle görülebilen her şeyi unutsa da kendi varlığını zarurî olarak bilir. Her ne kadar kalıbından, yerden, gökten ve göklerde olanlardan haberi olmasa da, kendinden haberi olur. Bu hususta dikkatli düşünen bir kimse, âhiretin hakikatinden bir şeyler anlar ve yine anlar ki, bu bedeni ondan alırlar; o ise bir yerde kalır, yok olmaz.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KALBİN HAKİKATİ

Ruhun hakikatinin mahiyetini, ona mahsus sıfatların neler olduğunu bildirmeye dinimiz müsaade etmiyor. Bunun için Allah'ın Resulü (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu açıklamadı. Nitekim, Allahü Teâlâ Peygamberimize (s.a.) buyurdu: «Ve, sana rûhdan sorarlar. Onlara de ki, ruh Rabbimin emrindendir» (1). Bundan fazlasını söylemeye izin yoktur. Ruh, Allahü Teâlâ'ya, ait şeylerdendir ve âlem-i emirdendir. O âlemden gelmiştir: «Biliniz ki, halk [yaratma] ve emir O'nundur» (2), buyuruldu. Âlem-i halk başkadır, âlem-i emr başkadır, ölçülebilen, sayılabilen ve boyutları olan her şeye âlem-i halk denir. Halk kelimesinin lügatta asıl mânâsı ölçmektir. Halbuki insanın kalbinin ölçüsü ve sayısı olmaz. Bunun içindir ki, bölünmeyi kabul etmez. Eğer bölünebilseydi, bir tarafında bir şeyi bilmemek, diğer tarafında aynı şeyi bilmek caiz olurdu. Böylece, bir anda hem âlim, hem de cahil olmuş olurdu. Bu ise imkânsızdır! Bölünme ve ölçü kendisine yanaşamadığı hâlde, bu ruh, mahlûktur, yaratıktır. Takdir, yaratmak mânâsına geldiği gibi, halk kelimesi de yaratmak mânâsına gelir. O hâlde, bu mânâda yaratıktır. Diğer mânâda ise, âlem-i emirdendir. Çünkü, âlem-i emirdeki şeyler, boyut ve ölçü kabul etmez.
O hâlde, ruha kadîm [ezeli] diyenler yanılıyor. A'raz [sıfat] diyenler de yanılıyor. Çünkü, a'razın kıyamı [ayakta durması, varlığı] kendi ile değil, tâbi olma seklindedir. Ruh ise, insanın aslıdır.

Bütün kalıp, ona uymaktadır. Nasıl a'raz olabilir? Ruha cisimdir diyenler de yanılıyor. Zira cisim, bölünebilir. Ruh ise bölünemez. Ama başka bir şey daha vardır ki, ona da ruh [can] derler. O bölünebilir. Belki o hayvanların ruhu olabilir. Fakat bizim kalb dediğimiz ruh, Allahü Teâlâ'yı tanımak, bilmek yeridir. Hayvanlarda bu yoktur. Bu, ne cisim, ne a'razdır, belki melek cevherlerinden bir cevherdir. Onun hakikatini bilmek zordur. Onu şerh etmeye [açıklamaya], uzun anlatmaya da izin yoktur. Başlangıçta bunu bilmeye hacet de yoktur. Başlangıçta tutulacak din yolu mücâhededir [nefis mücadelesidir]. Bir kimse şartlarına uyarak mücâhede yaparsa, bu marifet kendiliğinden hâsıl olur. Kimseden dinlemesine lüzum kalmaz. Bu marifet Allahü Teâlâ'nın buyurduğu şu hidâyet cümlesindendir: «Rızâmızı isteyip, zahir ve bâtın düşmanlarla cihâd edenlere cennetlerimize kavuşma yollarını hidâyet ederiz» (3). Mücâhedesini henüz tamamlamayanla, ruhun hakikati hakkında konuşmak doğru olmaz. Fakat mücâhededen önce, kalbin askerini bilmek lâzımdır. Zira kalb askerini tanımayan, (nefsiyle) cihad edemez.

(1) 17 - İsrâ: 85.
(2) 7 - A'râf: 54.
(3) 29 – Ankebût: 69.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İNSANIN BEDENE İHTİYACI

Beden, kalbin ülkesidir. Bu ülkede kalbin çeşit çeşit askerleri vardır. Ayet-i kerimede, «Senin Rabbinin askerlerini, O'ndan başkası bilmez» (1), buyuruldu. Kalb âhiret için yaratılmıştır. Onun işi, saadeti [mutluluğu] aramaktır. Allahü Teâlâ'yı tanımak, bilmek ise, Allahü Teâlâ'nın yarattıklarını bilmekle ele geçer. Bu da bütün âlemdir. Alemdeki acayip şeyleri tanımak, ona hisler [duygular] yoluyla gelir. Bu hisler ise, beden ile varlıkta durmaktadır. O hâlde, marifet [tanımak, bilmek] onun avıdır. Hisler de tuzağıdır. Beden, binek hayvanıdır ve onun tuzağının taşıyıcısıdır. Bunun için, onun bedene ihtiyacı vardır. Beden, sudan, topraktan, sıcaklıktan ve rutubetten mürekkebtir [bunlardan oluşmuştur]. Bu yüzden zaif ve muhtaçtır. Helak olmasından korkulur. İçerden, acıkma ve susama; dışardan, ateş, su, düşmanlar ile canavarların ve başka şeylerin kendini öldürmek istemeleri sebebiyle korkudadır. Açlık ve susama sebebiyle yemek ve içmek ister. Bunun için iki askere muhtaçtır. Biri zahirde, el, ayak, ağız, diş, mide gibi. Diğer bâtında, yemek ve içmek isteği gibi. Dışarıdaki düşmanlardan korunması için iki askere ihtiyacı vardır: Biri zahirde, el, ayak, silâh gibi. Diğer bâtında, hışım ve gazab [kızgınlık] gibi. Görmediği gıdayı istemesi ve görmediği düşmanı defetmesi mümkün olmadığına göre, idrak etmeye,

anlamaya ihtiyacı vardır. Bir kısmı zahirdedir [yani açıktadır, görünür]. Beş duygu organı olan göz, burun, kulak, dil ve el gibi. Bir kısmı da bâtındadır. Onlar da beştir ve yeri dimağdır [beyin, akıl]: Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, ezberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehim kuvvetidir. Bu kuvvetlerden her birinin hususî işleri vardır. Bir tanesine zarar gelirse insanın işi, dünyada da âhirette de aksar.
Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrindedirler. Kalb ise hepsinin âmiri ve padişahıdır. Dile emir verince hemen konuşur. Ele emredince tutar. Ayağa emredince, yürür. Göze emredince, bakar. Düşünce kuvvetine emir verince, düşünür. Hepsini onun isteğine ve emrine vermişlerdir. Böylece bedeni muhafaza ederler. Bu, azığını alıncaya, avını elde edinceye, âhiret ticaretini bitirinceye ve kendi saadet tohumunu ekinceye kadar devam eder. Bu askerlerin kalbe itaat etmesi, meleklerin Allahü Teâlâ'ya itaat etmesine benzer ki, hiçbir emrine muhalefet edemezler. Hattâ yaratılış icabı olarak ve isteyerek, emrolunanı yaparlar.

(1) 74 - Müddessir: 31.

BEŞİNCİ FASIL

KALB ASKERİNİN BİLİNMESİ

Kalbin askerlerini uzun uzun anlatmak çok sürer. Maksadı bir misal ile sana bildireyim: Beden bir şehre benzer. El, ayak ve azalar şehrin san'at erbabı gibidir. Şehvet, maliye müdürü gibidir. Gazab, şehrin emniyet âmiri gibidir. Kalb, bu şehrin padişahıdır. Akıl ise padişahın veziridir. Padişahın bunların hepsine ihtiyacı vardır. Memleketin idaresi ancak bunlarla yürür.
Fakat maliye müdürü olan şehvet, yalancıdır, sebepsiz yere başkalarının işine karışır ve saçma sapan konuşur. Vezir olan aklın söylediklerine muhalefet eder. Şehvet daima, memlekette olan bütün malları toplamak, almak ister. Emniyet müdürü mesabesinde olan gazab, şerir, şiddetli, azgın ve serttir. Herkesi öldürmek, her şeyi kırmak, dökmek ister. Bunun gibi, şehrin padişahı daima veziri ile meşveret ederse [danışırsa], yalancı ve tama'kâr maliye müdürünü hırpalarsa, onun vezire uymayan sözlerini dinlemez, emniyet müdürünü onun peşine takıp sebepsiz ve lüzumsuz iş görmekten onu meneder, emniyet müdürünü, yapmak istediği haksızlıklardan dolayı döver ve incitirse, memlekette asayiş ve nizam olur. Bunun gibi, kalb padişahı, veziri olan aklın işareti ile iş yaparsa, şehvet ve gazabı zabt u rabt altına alıp (yani sıkıca tutup, idaresi altına alıp) akla uymalarını emrederse, aklı onlara tâbi eylemezse, beden memleketinin işleri düzgün olur. Saadet yolu ve Allahü Teâlâ'ya kavuşma yolu kapanmamış olur. Eğer aklı, şehvet ve gazaba esir ederse memleket harap olur. Padişah, bedbaht olup helak

olur.

ALTINCI FASIL

ŞEHVETİ, GAZABI, BEDENİ, DUYGU ORGANLARINI, AKLI VE KALBİ DOĞRU YOLDA KULLANMAK

Bundan önceki anlattıklarımızdan, şehvet ve gazabın, yemek - içmek ve bedeni korumak için yaratıldığı anlaşıldı. Demek ki, her ikisi de bedene hizmet ediyorlar. Yemek ve içmek, bedenin yemidir, gıdasıdır. Beden duygulara hamal olarak yaratılmıştır. O hâlde beden, hislere [duygulara] hizmet ediyor. Duygular ise, aklın haber toplaması için birer casus olarak yaratılmıştır. Böylece onun tuzağı olurlar. Onların vasıtasiyle, Allahü Teâlâ'nın sun'undaki hayranlık verici şeyleri bilir. Demek ki duygular, akla hizmet ediyorlar. Akıl ise, kalb için yaratılmış olup onun mumu ve kandili olmak, ona ışık tutmak içindir. Bunun nuru ile Allahü Teâlâ'yı görür. Kalbin cenneti budur. Şu hâlde, akıl da kalbin hizmetçisi oldu. Kalbi ise, Allahü Teâlâ'nın cemâline bakmak için yaratılmıştır. O bununla meşgul olunca köle ve hizmetçiler de o huzurda bulunmuş olur. Allahü Teâlâ bunun için buyuruyor: «Cinleri ve insanları, yalnız. Bana ibâdet etmeleri ve Beni tanımaları için yarattım» (1).
Demek ki, kalbi yarattılar ve bu memleket ile

askeri ona verdiler. Bu binek vasıtasiyle toprak âleminden, a'lâ-yı ılliyyîne sefer eylemesi için, bu beden bineğini ona esir eylediler. Bu nimetin hakkını gözetmek ve kulluk şartlarını yerine getirmek isterse padişah gibi, memleketinin ortasında oturmaya lâyık olur. Allahü Teâlâ'ya döner ve maksadı Allah olur. Ahireti, vatanı ve devamlı duracağı yeri; dünyayı konak yeri; bedeni binek vasıtası; elini, ayağını ve diğer organlarını hizmetçi, aklını vezir, şehvetini maliye müdürü, gazabını emniyet müdürü, duygu organlarını istihbarat memuru eyler. Her birine bir başka yerde vazife verir. O, o şehrin haberlerini toplar. Beynin ön tarafında bulunan hayal kuvvetini, istihbarat şefi yapar. Böylece istihbarat memurlarının getirdiği bütün haberler onda toplanır. Beynin arkasında bulunan ezberleme kuvvetini emniyet âmiri yapıp, istihbarat vesikalarını, istihbarat şefinden alır, muhafaza eder ve zamanında akıl vezirine arzeder. Memleketten gelen haberlere göre vezir, memleketin tedbirini ve padişahın sefer hazırlıklarını sağlar. Askerlerden biri gibi görünür. Şehvet, gazab ve diğerleri padişaha baş kaldırırsa, ona itaat etmezlerse ve ona giden yolu tutarlarsa, onlarla cihad etmek, yola getirmek çaresiyle meşgul olur. Onları öldürmek istemez. Çünkü, onlar olmadan memleket işleri yürümez. Burada tedbir, onları itaat etmeye zorlamaktır. Böylece, ilerde vaki olacak seferde, ona düşman değil, dost ve yardımcı olurlar, hırsız ve yol kesici değil... Böyle yaparsa kurtulur, said [mutlu, mesud] olur.

Nimetin hakkını vermiş olur. Bu nimetin mükâfatına vaktinde kavuşur. Eğer buna muhalif hareket ederse, baş kaldıran düşmanlarla ve yol kesicilerle anlaşırsa, padişahın nimetine küfür etmiş olur. Şaki olur. İşlediği suçun cezasını bulur.

(1) 51 - Zâriyât: 56.

YEDİNCİ FASIL

İNSANDAKİ KÖTÜ VE İYİ SIFATLARIN HALİ

İnsan kalbinin, içinde bulunan bu iki asker ile alâkası vardır. Her birinden bir sıfat ve bir ahlâk kendisinde hâsıl olur. Bu ahlâklardan bazısı kötü olur; onu helak eder. Bir kısmı iyi olur; onu saadete kavuşturur. Bu ahlâkın tamamı çok ise de dört ana esasta toplanmıştır. Bunlar, hayvan, canavar, şeytan ve melek ahlâkları sıfatlarıdır. Kendisine yerleştirilmiş olan şehvet ve hırs sebebiyle hayvanlara ait işleri yapar. Yemeyi ve cimâyı çok fazla istemek gibi. Hışım sebebi ile köpek, kurt ve aslanların yaptığını yapar. Vurmak, öldürmek, eliyle ve diliyle insanlara musallat olmak gibi. Hiyle, aldatma, sûret-i haktan görünüp kandırma, karıştırma, insanlar arasında fitne - fesat çıkarma sebebiyle, şeytanların yaptığını yapar. Kendisine verilmiş akıl sebebiyle de, meleklerin yaptığını

yapar. İlmi ve salâhı sevmek, kötü ve çirkin şeylerden sakınmak, insanları barıştırmak, kendini süfli (alçak, âdi) işlerden uzak tutmak, amellerin ma'rifeti ile şad olmak, cehalet ve bilgisizlikten utanmak gibi.
Hakikatta insanın kabuğunda (özünde değil) dört şey vardır: Köpeklik, domuzluk, şeytanlık ve meleklik. Mezmûm [aşağılanan] ve kötü olan köpek; şekil, el, ayak ve derisi ile mezmûm değil, belki, kendisinde bulunan insanlara saldırma sıfatı sebebiyledir. Domuz, şekil itibariyle mezmûm ve kötü olmayıp hırs, şer, murdar ve çirkin şeyleri çok istemesi sebebiyledir. Köpeklik ve domuzluk ruhunun hakikati bu mânâlardır. İnsanda da aynıdır. Bunun gibi şeytanlığın ve melekliğin hakikati, söyleyeceğimiz şu mânâlardır: İnsana, meleklerin nurlarının eserlerinden olan akıl nuru ile sûret-i haktan görünmeyi ve şeytanın aldatmasını keşif eylemesi emredildi. Böylece şeytan, rezil ve rüsvay olur ve hiç fitne yapamaz. Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «Her insanın bir şeytanı vardır. Benim de vardır. Fakat Allahü Teâlâ onu yenmeme bana yardım eyledi. Benim yanımda zelîl oldu. Hiçbir kötülük yaptıramadı» (1). Yine insana, bu hırs ve şehvet hınzırını ve gazab köpeğini terbiye edip, eli altına alması emredildi. Böylece onun emri olmadan kalkamaz ve oturamaz. Eğer böyle yaparsa, kendisinde bu yoldan iyi ahlâk ve sıfat hâsıl olur. Bu da onun saadet tohumu olur. Eğer böyle yapmayıp onlara hizmet eder, her arzulannı yerine

getirirse, kendisinde kötü ahlâk meydana gelir. Bu da onun şakilik tohumu olur.
Böyle bir kimsenin hâlini, kendisine uykuda yahut uyanıkken bir misâl ile gösterseler, kendini bir hınzırın veya köpeğin önünde onlara hizmetçi gibi görür. Bir Müslümanı bir kâfir elinde esir bırakanın hâlinin nasıl olacağını herkes bilir! Meleği, köpeğe, hınzıra ve şeytana esir edenin hâli bundan daha fenadır.
İnsanların çoğu, insaf edip gaflet perdesini kaldırsa, gece - gündüz nefsinin arzu ve isteklerinde hazır olduklarını görürler. Görünüşte insana benzeseler de hakikatta hâlleri böyledir. Yarın, kıyamet gününde mânâlar görünecektir. Suret, mânâ şeklini alacaktır. Şehvet ve hırsı galib olanlar, kıyamette, hınzır şeklinde görünür. Hışmı galib olanlar, kurt suretinde görünür.
Bunun içindir ki, bir kimse, rüyada bir kurt görse, o kimsenin zâlim olmasıyla tâbir olunur. Eğer domuz görürse, bu rüyanın tâbiri, o kimsenin çirkef, murdar olması şeklinde olur. Çünkü, rüya ölüme benzemektedir. Şöyle ki: Uyku sebebiyle, bu âlemden uzaklaşıyor. Suret, mânâya tâbi oluyor. Böylece, herkes, bâtını ne şekilde ise, o surette görülür. Bu büyük bir sırdır. Bu kitap bunu kaldıramaz.

(1) Hm, 1, 257.

SEKİZİNCİ FASIL

KENDİ HAREKET VE DURUMUNU KONTROL ETME

Kendi bâtınında bu dört pehlivan ve âmirin bulunduğunu öğrenmiş oluyorsun. O hâlde kendi hareket ve duruşlarını murakabe eyle (kontrol et). Ancak böylece, bu dünyada, bu dörtten hangisine uyduğun anlaşılır. Muhakkak bilmelisin ki, her hareketinden kalbinde bir sıfat hâsıl oluyor. O sıfat da sana benzer. Seninle beraber öbür dünyaya gider. Bu sıfata ahlâk derler. Ahlâkın tamamı da dört pehlivandan meydana gelir.
Eğer şehvet hınzırına itaat edersen, sende çirkeflik, murdarlık, hayâsızlık, hırsızlık, yaltakçılık, münafıklık, harislik, çekememezlik, başkalarının elemine memnunluk ve bunun gibi sıfatlar hâsıl olur. Eğer onu elinin altına alır, terbiye eder, aklın ve şeriatın murakabesinde bulundurursan, sende kanaat, kendini tutmak, sabır, haya, namus, zerafet, zühd, kısa emelli olmak ve tamahsızlık sıfatları zahir olur.
Gazab (öfke) köpeğine itaat edersen; sende kibir, pervasızlık, pislik, münâkaşa etmek, büyüklük taslamak, aldatmak, kavga aramak, gururlanmak, zulüm etmek, başkalarını küçük görmek, aşağı ve hor bilmek ve insanlara saldırmak gibi sıfatlar meydana gelir. Eğer bu köpeği terbiye edersen, sende sabır, soğukkanlılık, afv, sebat, yiğitlik, sessizlik, cesaret, acıma ve cömertlik sıfatları

meydana gelir.
Vazifesi, bu hınzırı yerinden kımıldatmak, tahrik etmek ve bunlara cesaret vermek, aldatma ve kandırmayı öğretmek olan o şeytana itaat edersen, sende, hile, hıyanet, huzur bozma, kötü kalbli olma, aldatma ve başka suretlere girme sıfatları zuhur eder. Eğer onu elinin altına alır, onun aldatmalarına ve sûret-i haktan görünmesine kanmazsan, akıl askerinden yardım ararsan, sende zekilik, marifet, ilim, hikmet, insanların arasını bulmak, efendilik ve başkanlık sıfatlan meydana gelir. Sana benzeyen bu güzel ahlâklar, devam eden sâlih amellerin ve saadet tohumun olurlar.
Kendisinden kötü ahlâkın meydana geldiği fiillere (işlere) günâh denir. İyi ahlâkın meydana geldiği fiillere de itaat denir. İnsanın hareketleri ve hareketsiz hâlleri bu iki şıkkın dışında değildir.
Kalb, parlak bir ayna gibidir. Fena ahlâk ise, aynanın parlaklığını gideren leke ve is gibidir. Onu karartır. Bu zulmet (karartı) sebebiyle Allahü Teâlâ'nın gösterdiği yolu göremez. Önüne perdeler, engeller çıkar. Bu güzel ahlâk ise, kalbe ulaşan nur (ışık) gibidir. Onu mâsiyet (günâh) lekelerinden, karartılarından temizler, Bunun için Peygamber Efendimiz (aleyhisselâm) «Her günâhtan sonra, bir sevâb işle ki, onu yok etsin» (1), buyurdu.
Kıyamette, parlak kalb de, kara kalb de bir meydanda toplanır. Ayet-i kerîmede, «O günde ki ne mal fâide eder, ne de oğullar. Meğer ki Allah'a (küfr ve nifakdan) tamamen salim bir kalb ile gelenler...» (2) buyuruldu.

İnsanın kalbi, yaratılışının başlangıcında, parlak ayna yapılan demir gibidir. Bütün âlem bu aynaya sığar. Dikkat edilirse temiz olur. Edilmezse, tamamen pas tutar. Artık ayna yapılacak hâli kalmaz. Bahusus Allahü Teâlâ buyurun «Hayır, hayır! Yaptıkları sebebiyle kalbleri paslan mistir» (3).

(l) T. Birr, 55; Dy..Rikâk, 74.
(2) 28 – Şuarâ: 88 - 89.
(3) Mutaffifin: 14.

DOKUZUNCU FASIL

İNSANIN ASLININ MELEKLER CEVHERİNDEN OLDUĞU

İnsanda hayvan, canavar, şeytan ve melek sıfatları olunca, aslının, melek cevherli, diğerlerinin ise, muvakkat [devamlı olmayan] ve geçici olduğunu nereden biliriz? suâli akla gelebilir. Ve yine, diğer sıfatlar için değil de onun, melek sıfatlan için yaratılmış olduğu nasıl anlaşılabilir? diye de sorulabilir. Cevabında deriz ki:
Bu, şununla anlaşılır ki, insan hayvanlardan ve canavarlardan daha üstün, daha olgundur. Bunu herkes bilir. Her şey yükselmenin sonunda kendisine verilen kemâl için yaratılmıştır. Bunu bir misâl ile açıklayalım: At, eşekten daha üstündür.

Zira eşeği yük taşımak için, atı ise, muharebede ve cihadda koşmak için yaratmışlardır. Üstündeki süvarinin istediği şekilde koşar. Aynı zamanda ata, eşek gibi yük taşıma kuvveti de verilmiştir. Böylece eşeğe verilmeyen bir yükseklik kendisine verilmiş oluyor. Eğer bu üstünlükten âciz olursa, sırtına palan vurulur ve eşek seviyesine iner. Bu ise, onun için helak ve noksanlık olur.
Bunun gibi, bazı insanlar, insanın yemek, yatmak, cima' etmek [cinsi yakınlık] ve zevk sürmek için yaratılmış olduğunu zannetmişlerdir. Bütün ömürlerini böyle geçirirler. Bazıları da vardır ki, insan; istilâ etmek, yenmek ve diğer şeyleri hâkimiyeti altına almak için yaratıldı derler. Arab, Kürd ve Türkler gibi. Her iki şekilde düşünenler de yanılıyor. Zira, yemek ve çiftleşmek, arzu ve iştihayı gidermek içindir. Bu, hayvanlara da verilmiştir. Devenin yemesi, insanın yemesinden fazladır. Serçenin çiftleşmesi, insanınkinden daha çoktur. O hâlde insan onlardan nasıl daha üstün olabilir? Milletleri yenmek, memleketleri istilâ etmek gazab ile olur. Bu ise canavarlara, yırtıcı hayvanlara verilmiştir.
Neticede insanda da, canavar ve hayvanlarda olanlar vardır. Fazla olarak bir kemâl derecesi daha verilmiştir. Bu da akıldır ki, onunla Allahü Teâlâ'yı tanır ve O'nun yarattıklarını anlar. Onunla, kendini şehvet ve gazabın elinden kurtarır. Bu ise, meleklerin sıfatıdır. Bu sıfatı ile yırtıcı ve diğer hayvanlara galib gelir. Yeryüzünde olanların hepsi, onun emrindedir. Bahusus Allahü Teâlâ buyurur:

«Allahü Teâlâ, göklerde ve yerde olanları sizin emrinize verdi» (1).
O hâlde insanın hakikati, kemâl ve üstünlüğünün olduğu şeydir. Öbür sıfatlar, muvakkat ve emanet şeklinde verilmiştir. Diğerleri işçi ve hizmetçisi olarak gönderilmiştir. Bunun içindir ki, öldüğü zaman ne şehvet kalır, ne de gazab. Parlak ve nurlu bir cevher, melek gibi mârifet-i ilâhî ile süslü olunca, elbette meleklerin refiki (arkadaşı) olur. Mele-i âlâda, daima Allahü Teâlâ'nın huzurunda olurlar. «Güzel ve temiz bir yerde. Melik-i muktedirin yanında ve rızâsında olurlar» (2), âyet-i kerîmesinde bildirilenler derecesine erişir.
Karanlık, zulmetli ve baş aşağı olanlara gelince: Karanlığı, günâhların zulmetinden pas tutmasıdır. Baş aşağı olması, şehvet ve gazabını haksız yere tatmin etmesi ve bu dünyada istediği her şeyi yapmasıdır. Yüzünü bu dünyaya dönmüştür. Bunun için şehvet ve arzuları, bu dünyaya aittir. Bu dünya ise, öbür dünyadan aşağıdır, onun altındadır. O hâlde başı aşağıda olur. Yâni baş aşağı olur. Âyet-i kerîmede, «Rablarının indinde, münafıkların baş aşağı olduğunu görseydin!» (3) buyurulması buna işarettir. Böyle olan kimseler, Siccîn'de [Cehennemde bir yer] şeytanlarla beraber olur. Siccîn'in ne demek olduğunu herkes bilemez. Bunun için Allahü Teâlâ, «Siccîn'in ne olduğunu bilir misin?» (4), buyurdu.

(1) 45 - Câsiye: 13.
(2) 54 - Kamer: 55.

(3) 32 - Secde: 12.
(4) 83 - Mutaffifîn: 8.

ONUNCU FASIL

KALB ÂLEMİNİN ŞAŞILACAK HÂLLERİ

Kalb âleminin şaşılacak hâllerinin sonu yoktur. Üstünlüğü de şaşılacak hâllerinin, her şeydekinden daha çok olmasındadır. Çok insanlar bundan gafildirler [habersizdirler]. Üstünlüğü iki sebebledir: Birincisi ilim, ikincisi kudrettir. İlim sebebiyle üstünlüğü iki tabakadır: Birini herkes bilebilir. Diğeri ise, daha örtülüdür, herkes anlayamaz. Bu, öncekinden üstündür. Zahiri olan bütün ilimleri ve san'atlan bilmesidir. Bütün san'atları bilen odur. Kitaplarda olanları okur ve bilir. Geometri, hesab, tıb, astronomi ve şeriat ilimleri gibi. O, bir şey olup, bölünmediği hâlde bütün bu ilimler ona sığıyor. Belki de, bütün âlem onda sahrada bir kum tanesi gibi kalır. Bir anda, düşünce ve hareketiyle, yerden göklere çıkar, doğudan batıya gider. Toprak âlemine bırakıldığı hâlde; bütün gökleri ölçer, her yıldızın büyüklüğünü bilir ve ölçülerini söyler. Balığı ustalıkla denizin derinliklerinden çıkarır. Kuşu havadan yere indirir. Fil, deve ve at gibi kuvvetli hayvanları emrinde kullanır. Âlemde olan şaşılacak hâller ve ilimler onun san'atıdır. Bütün bu ilimler

onda, beş duygu organı vasıtasiyle hâsıl olur [meydana gelir]. Bunlar meydandadır, herkes bunları anlayabilir.
Bundan daha çok şaşılacak hâlleri şöyledir ki, kalbin içinden, âlem-i cismânî dedikleri, duygu azaları ile hissolunan âleme ve ruhanî dedikleri âlem-i melekûta yâni, duygu azaları ile, his olunamayan âleme, bir pencere açılmıştır. İnsanların çoğu cisim ve madde âlemini bilir, bu ise zâten muhtasardır [kısadır]. Kalbin içinde, ikinci bir pencere bulunduğuna delil, ilimlerinin iki çeşit olmasıdır: Biri uyku hâlidir. Uykuda iken duygu âzalarının yolu bağlanıp kesilince, içerdeki diğer pencere açılır. Âlem-i melekûttan [melekler alemi] ve Levh-i Mahfuz'da gaybi olan [bilinmeyen], ileride olacak şeyleri [izin verildiği kadar] bilir ve görür. Ama ya açık olarak; olduğu, olacağı gibi görür, yahut tâbire ihtiyaç olacak surette görür. İnsanlar zannederler ki, uyanıklık halindeki marifet daha yüksektir. Hâlbuki herkes bilir ki, uyanıkken gaybı görmek olmaz, uyurken olur. Duygu azaları yolu ile olmaz. Uykunun, rüyanın hakikatini bu kitabda anlatmamıza imkân yoktur.
Fakat, şu kadar bilmelidir ki, kalb ayna gibidir. Levh-i Mahfuz da ayna gibidir. Bütün varlıkların sureti ondadır. Bir ayna diğer bir aynanın karşısına konulunca, birinde görünenler, diğerine akseder. Bunun gibi, Levh-i Mahfuz'daki görüntüler, kalbde de görünür. Fakat bunun için de, kalbin saf olması, duygulardan kurtulması ve Levh-i Mahfuz'la

münasebet kurması lâzımdır. Hislerle uğraştığı müddetçe, âlem-i melekût ile münasebet yolu kapalıdır. Uykuda ise, hislerden kurtuluyor. O hâlde, âlem-i melekûtun mütalâasından [iyice düşünülmesinden], cevherinde olan, zahir olur. Uyku sebebiyle hisler bağlı ise de, hayâl kendi yerindedir. Bunun için gördüklerini, hayâli temsiller şeklinde görür, sarih ve açık olmaz, örtü ve perdeden kurtulamaz. Ölünce hayâl de, his de kalmaz. O zaman işler perdesiz ve örtüsüz görünür. Ona denir ki: «Senden gaflet perdesini kaldırdık, gözün bugün daha keskin görür» (1). Ve derler ki: «Ey Rabbimiz! Vaad ettiğin azabı gördük, Peygamberin sıdkını [doğruluğunu] işittik. Şimdi bizi tekrar dünyaya gönder, iyi ameller yapalım» (2).

Delillerden biri de şudur ki, kalbine ilham yolu ile doğru firâsetler ve düşünceler gelmeyen hiç kimse yoktur. Bu, his yolu ile değildir; kalbde hâsıl olmuştur. Nereden geldiğini de bilmez.

Bu kadarını bilmelidir ki, ilimlerin hepsi his yolları ile değildir. Belki âlem-i melekûttandır. Bu dünya için yaratılmış olan hisler, âlem-i melekûtun mütalâasına elbette perde olurlar. Onlardan kurtulamadıkça, asla o âleme yol bulamaz.

(1) 50 – Kaf: 22.
(2) 32 - Secde: 12.

ONBİRİNCİ FASIL

KALB PENCERESİ, UYANIKLIKTA DA ÂLEM-İ MELEKÛTA AÇIK OLUR

Kalb penceresinin, uyumadan ve ölmeden âlem-i melekûta açılmayacağını sanmamalıdır. Böyle değildir! Bilâkis uyanık iken, bir kimse riyazet eder [nefse istediklerini vermez] kalbi gazab, şehvet ve fena huyların elinden, bu dünyanın aşağı hâllerinden kurtarır, yalnız bir yerde oturur, gözlerini yumar, duygularını çalıştırmaz, kalbini âlem-i melekût ile münâsebete geçirir — devam üzere dili ile değil, kalbi ile söyler. Allah, Allah... derse —, öyle olur ki, kendinden haberi olmaz. Bütün âlemden de haberi olmaz. Allahü Teâlâ'dan başka hiçbir şey bilmez. Böyle olunca, uyanık da olsa, o pencere açılır; diğerinin rüyada gördüklerini, o uyanık iken görür. Meleklerin ruhları güzel suretlerde ona görünür. Peygamberleri de görür. Onlardan istifade eder. Yardım görür. Yerdeki ve gökteki melekûtu [melekleri] ona gösterirler.

Kendisine bu yol açılan kimse, anlatmaya, vasfetmeye sığmayan büyük işler, hâller görür. Bunun hakkında Besûlullah (sallâlahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, «Yeryüzü benim için toparlandı, doğusunu batısını gördüm» (1) buyurdu. Allahü Teâlâ buyurdu ki: «Bunun gibi İbrâhime (aleyhisselâm) yakîn sahiblerinden olması için, göklerin ve yerlerin melekûtunu gösterdik»

(2), Belki de, bütün peygamberin ilmi, his ve öğrenme yoluyla değil, bu yol ile idi. Hepsinin başlangıcı rnücâhede idi. Şöyle ki: Allahü Teâlâ buyurur: «Rabbinin ismini zikret ve bütün bağlantılardan kesil, O'na dön» (3), Yâni, bütün şeylerden temizlen, ayrıl, bütün varlığınla kendini ona ver, dünya tedbirleri ile uğraşma ki, O senin işini doğru yapsın. Ve yine buyurur: «Doğunun ve batının Rabbidir. Ondan başka ilâh yoktur. Her işine O'nu vekil eyle» (4). O'nu vekil eylersen, elini çek ve insanlara karışma, onlarla uğraşma. «Müşriklerin tekzib ve ezâsına [yalanlama eziyetine] sabret! Onlardan uzak dur, cezalarını Allahü Teâlâ'ya bırak« (5).
Bütün bunlar, riyazet ve mücâhedeyi öğretmektedir. Böylece kalb, insanların düşmanlığından, dünya arzularından ve hislerle meşgul olmaktan kurtulup, temizlenir. Mutasavvıfların yolu budur ve bu, peygamberlik yoludur. Çalışarak ilim kazanmak âlimlerin yoludur. Bu da büyük ve kıymetlidir. Fakat peygamberlik yoluna göre muhtasardır. Peygamberlerin ve evliyaların ilmi, bir kimse öğretmeksizin, Allahü Teâlâ tarafından kalblerine akar. Bu yolun doğruluğu tecrübe ile de anlaşılmaktadır. Birçokları bunu söylemekte ve akli deliller bunu bildirmektedir. Eğer bu sana tadarak, duyarak hâsıl olmadıysa, öğrenmekle elde edemediysen, aklın delilleri ile de buna eremediysen, bari buna inanmayı elden kaçırma ve kabul eyle ki, üç dereceden de mahrum kalmayasın

ve kâfir olmayasın. Bunlar kalbin şaşılacak hâllerinden işaretlerindendir. İnsan kalbinin üstünlüğü bununla anlaşılmış olur.

(1) Hm. V. 278. 284, IV, 123.
(2) 8 - En'am: 75.
(3) 73 - Müzzemmil: 3
(4) 73 - Müzzemmil: 9.
(5) 73 - Müzzemmil: 10.

ONİKİNCİ FASIL

HER İNSAN FITRAT ÜZERE DOĞAR

Bu hâllerin peygamberlere mahsus olduğu zannedilmesin. Zira, bütün insanların cevheri, fıtratta [yaratılış, karakter] buna uygundur. Şöyle ki: Hiçbir demir yoktur ki, kendisinden saf hâlinde iken âlemin görüntüsünü içine alan bir ayna yapılmasın. Ancak pas, onun cevherine işler ve onu ziyan eder. Bunun gibi, dünya hırsı, şehvet ve günahların galib geldiği ve yerleştiği bir kalb, buna kavuşamaz. Kir ve pas derecesine iner. Böylece bu liyâkat [uygun olmak] ve uygunluğu gider. Hadis-i şerifte, «Her çocuk, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra babaları ve anneleri onları Yahudi, Hıristiyan ve Putperest yaparlar» (1) buyuruldu.
Bu liyâkatin umumî olduğunu Allahü Teâlâ şöyle haber veriyor: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

Hepsi, ‘Elbette şehâdet ederiz ki, Sen bizim Rabbimizsin!..' dediler» (2). Şöyle ki: Aklı olan bir kimseye birisi dese ki: «İki, birden çok değil midir?». Cevabında, «Şüphesiz çoktur» der. Her ne kadar aklı olan kimse bunu kulağıyla hiç duymamış olsa da, dili ile hiç söylememiş olsa da, içi bununla doludur, bunu tasdik ve kabul etmektedir. Bu, insanların fıtratında olduğu gibi, Allahü Teâlâ'yı bilmek de aynı fıtrattandır. Şöyle ki: Allahü Teâlâ buyurur: «Eğer kâfirlere, gökleri ve yerleri kim yarattı diye sorarsan, onlar, Allah yarattı diyeceklerdir» (3). Diğer bir âyet-i kerîmede, «Allah'ın fıtrat dinine yönel. Allah insanları o fıtrat üzerine yaratmıştır.» (4) buyuruluyor. Bu, aklî deliller ve tecrübe ile de bilinmektedir. Sadece peygamberlere mahsûs değildir. Zira, peygamber de, bir insandır. Âyet-i kerîmede, «De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim [insanım]» (5), buyuruldu.
Fakat kendisine bu yol açılan kimseye, eğer bütün insanların kurtuluşunu gösterirlerse, kendisine gösterilen yola insanları çağırır, davet ederse, kendisine gösterilen bu yola Şeriat denir. O kimseye de peygamber denir. Ondan hâsıl olan hâllere mucize denir. İnsanları davetle meşgul olmazsa, ona velî denir. Hâllerine de keramet denir. Keramet sahibi olan her velînin, insanlarla ve davetle meşgul olması vacip değildir. Belki, kudret-i Hak onun davetle meşgul olmaması yolundadır. Fakat bu şeriatın kuvvetli ve yeni olduğu, başkalarının dâvetine lüzum kalmadığı

zamanlar için doğrudur. Yahut da davetin başka bir şartı vardır ki, bu, velide yoktur.
O hâlde, evliyanın velayetine [velilik] ve kerametine itikadın sağlam olsun. Biliniz ki, ilk yapılacak iş mücâhededir. [Nefse, istemediklerini yaptırmak, çok ibadet yapmak gibi]. İrâde, istek burada işe yarar. Fakat her eken biçemez, her giden ulaşamaz, her arayan bulamaz. Şu kadar var ki, daha kıymetli olan işin, şartlan da [elde edilme yolları] çoktur. Onu bulmak daha güçtür. Bu ise, marifet makamında insanın en şerefli derecesidir. Mücâhede etmeksizin —bu yollardan geçmeden ve pişmeden—, bir mürşid [yol gösterici] olmaksızın, bunu istemek doğru olmaz. Bu ikisi olur, fakat bir uygunsuzluk varsa yahut ezelde o kimseye bu saadeti nasîb etmemişler ise, maksadına kavuşamaz. Zahirî ilimlerde imamlık derecesine kavuşmak ve bütün ihtiyârî [kendi isteği ile] olan işler de böyledir.

(1) H. Cenâiz, 80, 30.
(2) 7 - A'râf; 172.
(3) 31 - Lokman: 25.
(4) 30 - Rûm: 30.
(5) 18 - Kehf: 110, 41 - Fıısllet: 6.

ONÜÇÜNCÜ FASIL

KUDRET SEBEBİYLE KALBİN

ÜSTÜNLÜĞÜ

Marifet yolundaki insanın, en kıymetli cevheri olan kalbde görünenleri öğrendin. Şimdi de, kudret sebebiyle olan üstünlüğünü izah edelim. Zira, o da meleklerin husûsiyetlerindendir. Diğer hayvanlarda yoktur. Bu da şöyledir: Melekler, madde âlemini emri altında bulundururlarsa, Allahü Teâlâ'nın izni ile insanların ihtiyaçlarını gördükleri zaman, baharda yağmur getirirler, fırtına koparırlar, hayvanları ana rahminde, bitkileri toprakta şekillendiririrler ve süslerler. Bu işlerin her bir çeşidi için meleklerden bir kısmı vazifelendirilir. İnsanın kalbi de, melek cevheri cinsindendir. Ona da bir kudret, kuvvet verilmiştir. Böylece madde âleminin bir kısmı ona tâbidir.
Herkesin hususî âlemi, kendi bedenidir. Beden de kalbe tâbidir. Herkes bilir ki, kalb parmakta değildir. İlim ve irade [istek] parmakta değildir. Kalb emredince, parmak hareket eder. Kalbde hışmın görüntüsü meydana gelince, yedi azadaki damarlar açılır, kan hücum eder. Bu, yağmura benzemektedir. Şehvetin görüntüsü kalbde zahir olunca, bir esinti canlanır ve şehvet âletine doğru gider. Yemek yemeyi düşününce dilinin altındaki kuvvet hemen yardım için harekete geçer ve tükürük bezleri çalışır. Böylece yiyeceği, yutacak hâle gelinceye kadar ıslatır.
Kalbin tasarrufunun bedende câri [geçerli] olduğu ve bedenin kalbe tâbi olduğu gizli değildir. Fakat, bilmek lâzımdır ki, kalblerin bazısı bazısından

üstün ve kuvvetlidir; melek cevherine daha çok benzer. Böylece, onun bedeninin dışındaki maddeler, ona itaat eder. Meselâ, heybeti bir aslan üzerine düşerse, aslan ona itaat eder, emrine girer, bir hastaya himmet edince, sıhhate kavuşur; bunun gibi vücudu sağlam olan birisine bakarsa, hasta eder, bir kimsenin kendi yanına gelmesini düşündüğü zaman, o kimsenin bâtınında bir hareket meydana gelir. Yağmur yağmasını istediği zaman yağmur yağar. Bütün bunlar aklî delillerle mümkün ve tecrübe ile bilinmektedir. Göz değmesi ve büyü dedikleri şeyler de bu kabildendir. İnsanların, diğer cisimlere te'sir ettiği şeyler kısmındandır. Hattâ, haset edici habis [kötü, pis] bir nefis olur, gayet güzel bir at görür, o ata haset gözü ile bakar, onun helak olmasını aklından geçirir, o at o anda helak olur. Bahusus hadîs-i şerifte bildirildi: «Göz (nazar) insanı mezara, deveyi tencereye koyar» (1). O hâlde, bu da, kalbin şaşılacak kudretlerindendir. Böyle bir hususiyetin [özellik] kendisinde bulunduğu bir kimse, insanları hak dinine dâvet edici ise, bu hâllerine mucize denir. Davet edici değil ise keramet denir. Hayırlı işte bu hâlleri zuhur ederse, nebi yahut velî denir. Kötü işlerdekine ise büyücü denir. Büyü, keramet ve mucize, insanın kalbindeki kudretin en büyüklerindendir. Evet, aralarında büyük farklar vardır. Bu kitab bunu açıklamak için kâfi değildir.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

PEYGAMBERLİĞİN VE EVLİYALIĞIN HAKİKATİ

Buraya kadar anlatılanları bilmeyen, peygamberliğin hakikatinden hiçbir şey bilmiyor demektir. Bildiği, sadece peygamberlik ve evliyalığın, insan kalbinin üstünlük derecelerinden biri olduğudur. Bunu da suret ve işitme ile bilmektedir. Peygamberliğin hâsıl olmasında üç hususiyet vardır: Biri, bütün insanların uykuda iken gördüğünü, ona uyanık iken gösterirler. İkincisi, bütün insanların nefsi, kendi bedenlerinden gayrisine [dışına, haricine] tesir etmez. Onun nefsi ise, kendinden ayrı olanlara da tesir eder. Şöyle ki: insanların kurtuluşu onda olur. Yahut onda fesad olmaz. İnsanların çalışma ile elde ettikleri bilgiler, onun kalbine, bir kimseden öğrenmeksizin gelmektedir. Zeki ve kalbi temiz olan bir kimsenin de aklına, kimseden öğrenmediği ilimlerden bir kısmının gelmesi doğrudur. O hâlde, bir kimsenin kalbi daha saf ve kuvvetli olursa, bütün ilimler, yahut ilmin ekserisini, çoğunu, kendiliğinden bilebilir. Buna, ilm-i ledünni [Allah tarafından başka bir yerden öğrenmeksizin verilen ilim] denir. Nitekim Allahü Teâlâ buyurur: «... Ona tarafımızdan bir rahmet vermiş, kendisine nezdimizden (haas) bir ilim öğretmiştik» (2).
Bu üç hususiyetin kendisinde toplandığı kimse, büyük peygamberlerdendir. Yahut da, büyük

evliyadandır. Eğer bu üç hususiyetten biri bulunsa, bu derece elde edilebilir. Her birinin de aralarında büyük farklar vardır. Zira, insan vardır ki, her birinden azar azar pay almıştır. Bir başkasında ise her birinden daha çok bulunur.
Bizim Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) üstünlüğü, kemâli bu üç hususiyetin kemâl üzere [mükemmel, eksiksiz] kendisinde bulunması sebebiyledir. Allahü Teâlâ, insanların ona uymaları ve saadet yolunu ondan öğrenmeleri için, peygamberlik makamını anlayabilmelerini isteyince, herkese bu üç hususiyetten bir numune verdi. Rüya hâli, bir hususiyetin nümûnesidir. Doğru firaset de diğer bir hususiyettir, ilim de, doğru akıl ve düşünce de diğer bir numunedir. İnsanın bir şeye inanması, o şeyin numunesi olmadan mümkün değildir. Numunesi olmayan bir şeyin suretini düşünemez, anlayamaz. Bunun için hiç kimse Allahü Teâlâ'nın hakikatini tamamen bilemez. Ancak, Allahü Teâlâ bilir. Bunu anlatmak uzun sürer. Meâni-i Esmâullah (3) [Allahü Teâlâ'nm isimlerinin mânâları] kitabımızda bu hususta açık deliller göstermişizdir.
Şunu da bildirelim ki, bu üç vasıftan başka, peygamberlerde ve evliyada, bizim bilmediğimiz daha başka vasıflar da olabilir. Çünkü o vasıfların bizde numunesi yoktur. O hâlde, Allahü Teâlâ'-yı kendinden başka, hiç kimse kemâl üzere bilemez dediğimiz gibi, Peygamber Efendimizi de (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendinden ve kendisi gibi olanlardan başkası tamamen bilemez, deriz.

Buradan anlaşıldı ki, insanlardan peygamberin kıymetini, değerini yine peygamber bilir. Bizim için ise, bu derece, fazla malûm değildir. Zira bizim uykumuz olmasaydı ve bir kimse bize uykuyu anlatıp, «Bir kimse yatar, hareket etmez, görmez, işitmez, konuşmaz, fakat yarın ne olacağını bilir. Halbuki, işitseydi ve görseydi, bunu bilemezdi» dese, kat'iyyen biz buna inanmazdık, insanoğlu görmediğine inanmaz! Bunun için Allahü Teâlâ, «Hattâ, ilimlerinin olmadığı şey'e inanmazlar. Onların aklına onun mânâsı ve te'vili [görünenin manası dışında yorumlama] gelmez» (4), buyurdu. Ve yine buyurdu ki: «Ona yol bulamayınca, bu, eski bir iftira ve yalandır derler» (5). Peygamberlerde ve evliyada, diğerlerinin hiç haberi olmadığı sıfatların bulunmasına şaşma! Onlar, ondan büyük lezzete ve kıymetli hâllere kavuşurlar. Bu, şuna benzer ki, bir kimsede şiire karşı bir zevk yoksa, bu sebepten, vezin dinleme lezzetini bulamaz; eğer bir kimse bunun mânâsını ona anlatmak istese, anlatamaz. Çünkü, onun bu branştan haberi yoktur. Bunun gibi, anadan doğma kör olan, asla renklerin mânâsını ve onları görmenin zevkini anlayamaz. O hâlde, Allahü Teâlâ'nın bazı idrak ve anlamları peygamberlik mertebesini verdikten sonra, yaratmasına şaşma. O makama kavuşmayanın bundan haberi olmaz.

(1) Suyûtl, el - Câmİ'us - Saglr (ayn maddesi).
(2) 18 - Kehf: 65.
(3) Kitabin - Maksadl'l - Esna fi Esmâlllahi'l -

Hüsnâ.
(4) 10 - Yûnus; 39.
(5) 46 - Ahkâf: 11.

ONBEŞİNCİ FASIL

İLİM BU YOLDA PERDEDİR

Buraya kadar anlatılanlardan kalbin üstünlüğü anlaşıldı. Mutasavvıfların yolunun da ne olduğu öğrenildi. Sofilerden, «ilim, bu yolda perdedir» gibi sözler duyarsın ve bunlara inanmazsın. Bu sözü inkâr eyleme ki, doğrudur. Çünkü duygular ve duygu azaları vasıtasiyle hâsıl olan ilimlerle meşgul olur, onlara dalarsan, bundan mahrum olursun.
Kalb bir havuz gibidir, beş duygu âzası da havuza dışardan akan beş dere gibidir. Eğer havuzun dibinden temiz su çıkarmak istersen, bunun çaresi, havuzdaki bütün suyu boşaltman, sonra bu suların getirdiği siyah çamuru çıkarman ve bir daha pis su gelmemesi için bu yolları kesmen ve havuzun dibini, içinden temiz, berrak su çıkabilecek şekilde yapmandır. Havuz, siyah çamur ile dolu olduğu müddetçe içinden duru su çıkması imkânsızdır. Bunun gibi, kalbin içinden gelen ilim, dışardan gelenlerden kurtulmadıkça, maksat hâsıl olmaz. Fakat âlim, kendini öğrendiği ilimlerden ayırır, kalbini onlarla meşgul eylemezse, elde etmiş

olduğu ilimler ona perde olmaz ve kalb gözünün açılması umulur. Şöyle ki: Kalb hayâllerden ve hislerden kurtulunca, eski hayâlleri ona perde olmaz.
İlmin perde olmasının sebebi şudur ki, bir kimse Ehl-i sünnet itikadını öğrenir, münâkaşa ve münazaradaki delillerini de öğrenir, kendini tamamen buna verir ve bundan başka hiçbir ilim yoktur diye kabul eder, eğer kalbine başka bir şey gelse, «Bu duyduğumun aksinedir. Ona uymayan her şey bozuktur, yanlıştır» derse, böyle bir kimsede, işlerin hakikatinin bilinmesi mümkün olmaz. Çünkü: AVAMA ÖĞRETİLEN İTİKAD, HAKÎKATIN SÛRETÎDİR, KENDİSİ DEĞİLDİR. TAM MÂRİFET OLMALI Kİ, ÖZÜN KABUKTAN AYRILMASI GİBİ, HAKİKATLAR SURETTEN AYRILSIN.
Biliniz ki, mücadele ve münazara ilmini o itikada yardımcı olarak öğrenene bir hakikat bildirilmez. Çünkü, elindekinin tam olduğunu sanmaktadır. Bu zan ona perde olur. Bir şeyi öğrendiğine zann-ı galibi olan kimse, bu dereceden mahrum olduğu ekseriya malûmdur, sözü meşhurdur. Bu da cedel [mücâdele – münazara] ilmine kendini verenlerin hâlidir. O hâlde, bu zannı silip atana, ilim perde olmaz. O zaman, onda da kalp açılması hâsıl olur. Derecesi çok yüksek olur. Onun yolu daha emniyetli, daha sağlam ve daha doğru olur. Zira temeli kuvvetli ilme dayanmayan kimse, ekseriya uzun zaman bâtıl hayâllere bağlı kalır ve azıcık şüphe ona perde olur. Alim ise böyle ziyanlardan

emindir. O hâlde, «İlim perdedir» sözünün mânâsını mükâşefe [keşfetme] derecesine ulaşmış bir kimseden duyarsan, böyle bil, inkâr eyleme! Fakat, emir ve yasaklara uymayıp bozuk delillerle haramlara mubah diyen kâfirler ve nefislerine tâbi olan zavallılar, zamanımızda zuhur eyledi [meydana çıktı]. [yazarın zamanımız dediği dokuz asır evveldir!]. Kendilerinde bu hâller asla bulunmadığı hâlde, sofilerin sekir hâlinde söyledikleri lüzumsuz, saçma sözlerden birkaç tanesini alıp kendilerine süs veriyorlar: Yaptıkları iş, her gün yıkanıp taranmak, güzel elbiseler giyip seccadesini yaymak, sonra da ilmi ve âlimleri kötülemektir. Böyleleri öldürülmelidir. Şeytân ahlâklıdırlar. İnsanları aldatıyorlar. Allahü Teâlâ ve Resulü (sâllâllahü aleyhi ve sellem) ilmi ve âlimleri övüyorlar. Bütün dünyayı ilme davet ediyorlar. Her şey mubah diyen bu zavallı, hâl sahibi olmadığı ve ilmi elde etmediği için, onun bu sözü söylemesi nasıl doğru olabilir? Bu şuna benzer: Bir kimse kimyanın altından daha iyi olduğunu, ondan sayısız altın yapıldığını işitir. Altın hazinelerini önüne getirseler, onlara elini uzatmaz ve, «Altın ne işe yarar, onun kıymeti nedir ki... Bana kimya lâzımdır ve asıl odur», der. Altını almaz. Halbuki kimyayı da asla tanıyamaz, bulamaz. Altın da yapamaz. Çaresiz, müflis ve aç kalır. «Ben derim ki: Kimya, altından daha iyidir», şeklinde söylediği sözün sevincinden bağırır ve coşar.
İşte peygamberlerin ve evliyanın keşfi kimyaya benzer. Alimlerin ilmi de altına benzer. Kimyaya

sahip olan, altına sahip olandan daha faziletlidir. Fakat burada bir başka incelik daha vardır: Bir kimsede bulunan kimya yüz altından fazla yapmasa, bu kimse kendisinde bin altın bulunandan faziletli olamaz. Kimya kitapları kimyadan bahseder ve onu arayanlar çok olduğu hâlde, bunun hakikati uzun zamanda bile herkesin eline geçmez. Onu temin etmek isteyenlerin çoğu kalp para [sahte para] elde eder. Mutasavvıfların işi de böyledir. Çok nâdir bulunur. Olan az olduğuna göre, kemâle gelmesi de pek nâdir olur.
O hâlde, buradan anlaşılmış oldu ki, sofilerin hâllerinden az bir şeyin kendisinde hâsıl olduğu bir kimse, bütün âlimlerden üstün olamaz. Çünkü bunların çoğu işin başlangıcında kendilerinde bir şey hâsıl olduktan sonra, oradan düşerler ve yolu tamamlayamazlar. Bâzıları da vardır ki, bir hâl ve bir hayâl onları kaplar ve fakat onun hakikati, aslı olmaz. Onlar bunu kazanç sayarlar. Beğenilmeyip atılan şey böyle olmaz. Bahusus [hususiyle, bilhassa] uykuda, rüyada hakikatler vardır. Fakat mânâsız, bozuk rüyalar da vardır. Hattâ âlimlerin sırrının üstünlüğü, bir kimse içindir ki, o, o hâlde öyle kâmil olmuştur ki, diğerlerine çalışarak verilen din bilgilerini, o öğrenmeksizin bilir. Bu söz ise nâdir sözlerdendir. Yâni bu sözle, ele geçmesi nâdir olan bir makam anlatıldı.
O hâlde hakiki tasavvuf yoluna ve onların üstünlüğüne inanmalısın. Boyunlarına halka geçmiş bu zavallıların sözü ile onlar hakkındaki itikadını bozmamalısın. Onlardan ilmi ve âlimleri

yeren ve ayıplayanların ellerinde bir şey olmadığını kabul etmelisin!

ONALTINCI FASIL

İNSANIN SAADETİ, ALLAHÜ TEÂLÂ'YI BİLMEKTEDİR

İnsanın saadetinin Allahü Teâlâ'yı bilmekte olduğu nereden anlaşılır, diye sorulursa, cevabında deriz ki, bu, şöyle anlaşılır: Her şeyin saadetinin, o şeyin lezzet ve rahatında olduğunu herkes bilir. Her şeyin lezzeti ise tabiatının çektiği taraftadır. Her şeyin tabiî muktezâsı [ne için yaratılmışsa], yaratıldığı şey içindir. Bahusus şehvetin lezzeti, arzusuna kavuşmak; gazabın lezzeti, düşmanından intikam almaktır. Gözün lezzeti güzel suretlerde, kulağın lezzeti hoşuna giden nağme ve seslerdedir. Bunun gibi, kalbin lezzeti de kendi hususiyetindendir ve onu, onun için yaratmışlardır. Bu da işlerin hakikatini bilmek olup, insanın kalbine mahsustur. Fakat şehvet, gazap ve beş duygu âzası ile anlaşılanlar, hayvanlarda da vardır.
Bunun içindir ki, insan bilmediği şeye karşı, yaratılış icabı merak ve alâka duyar. Bu alâka o şeyi bilmek istemesidir. Bildiğine sevinir, neşelenir ve onunla övünür. Aşağı işlerde de böyledir. Satrancı bilen bir kimseye oynayanlar, «karışmayın» deseler, o yine söyler, sabredemez.

Zor bir oyunu bildiği için, bunu açığa vurmak, bununla övünmek ister.
Kalbin lezzetinin, işlerin hakikatini bilmekte olduğunu anladıktan sonra, bilmek ne kadar büyük ve kıymetli şeylerde olursa o kadar kıymetli olacağını da öğrenmek lâzımdır. Vezirin bildiği şeylerden, ona mahsus sırlardan konuşan bir kimse, bununla övünür.
Eğer padişaha ait sırları ve onun memleketi idare etmekteki düşüncelerini bilirse, buna daha çok sevinir. Hesap ilmi ile göklerin şekil ve ölçüsünü bilse, satranç ilmini bilmekten daha çok sevinir. Satrançta neyi nereye koyacağını kestiren kimse, nasıl oynayacağını bilenden daha çok zevk alır. Bunun gibi, bilinmesi daha kıymetli olana ait bilgiler de daha kıymetlidir. Lezzetleri de daha fazladır.
Bütün varlıkların O'nunla şereflendiği varlıktan [Allahü Teâlâ'dan] daha şerefli varlık yoktur. Bütün âlemlerin âmiri ve mâliki O'dur. Âlemdeki bütün akılları durduran şeyler, O'nun sun'unun eserleridir. O hâlde bundan daha şerefli hiçbir marifet yoktur ve bu yaratılış icabıdır. Çünkü, her şeyin yaratılış icabı, onun hususiyetidir ve onun için yaratılmışlardır. Bu marifetin icabı bozuk olan bir kalb, gıda alma kabiliyeti bozulmuş hasta beden gibidir. Çamuru, ekmekten çok sever. Tabiî arzusunun eski hâline gelmesi için ona ilaç verilmezse ve bu bozuk arzular beraberinde giderse, dünyanın zavallısı olur, helak olur. Diğer şeylere karşı şehveti, arzusu, Allahü Teâlâ'yı

tanımasından çok olanlar da hastadır. Tedavi edilmezlerse, öbür dünyanın zavallısı olurlar, helak olurlar.
İnsanın bedenine bağlı olan bütün arzu ve lezzetlerin ölümle beraber sönecekleri, tükenecekleri şüphesizdir. Bedene ait elemler de ölümle bitecektir. Marifet lezzeti kalbe ait olup, ölümle artar. Hattâ daha parlak olur. Lezzetin artması şöyle olur: Diğer arzuların sıkıntısı kalkar. Inşaallahü Teâlâ, kitabımızın sonunda, Muhabbet bahsinde, bunu uzun uzun anlatacağız.

ONYEDİNCİ FASIL

İNSAN BEDENİNDE ALLAHÜ TEÂLÂ'NIN ŞAŞILACAK SUN'U

İnsanın kalb hâllerinden anlattıklarımız, böyle bir kitap için kâfidir. Bundan fazlasını öğrenmek isteyenler için Acâibü'l - Kalb kitabımız vardır. O kitabda ve bu kitabda, bir insanın kendini tanıması tamamen anlatılamadı. Anlattıklarımız kalbin bâzı sıfatlarının izahıdır [açıklamasıdır]. Bu, insanın bir rüknüdür. Diğer rüknü de bedendir. Bedenin yaratılmasında da şaşılacak hâller çoktur. Dıştaki ve içteki her bir uzuvda; garib, duyulmamış mânâlar, faydalar vardır.
İnsanın bedeninde binlerce damar, sinir ve kemik vardır. Her birinin şekli ve sıfatı başkadır. Her

birinin vazifesi ayrıdır. Senin ise onlardan haberin yoktur. Senin bildiğin şu kadardır: El ve ayak, tutmak ve yürümek içindir. Dil, konuşmak içindir. Ama gözün on ayrı kısımdan yapıldığını, bunlardan biri vazifesini yapmazsa görme işi olmayacağını bilmezsin ve yine bu kısımların her birinin ne yaptıklarını ve hangi sebeple görmeye tesir ettiklerini bilemezsin. Gözün madde olarak büyüklüğünü herkes bilir. Ona ait bilgiler ise cildlerle kitaplarda ancak anlatılmıştır. Bunu da bilmemene şaşmamak lâzım. Karaciğer, dalak, öd kesesi, böbrek ve buna benzer iç organların vazifelerini de bilemezsin. Karaciğerin vazifesi, mideden kendisine gelen çeşitli gıdaları kan renginde bir hâle getirmek ve yedi uzva, yâni bütün vücuda yayacak şekle sokmaktır. Kan, ciğerde oluşunca üstünde sarı renkli bir köpük bulunur. Bir de tortu bırakır. Bu ise lenftir. Dalağın vazifesi bu safrayı, lenfi kandan almaktır. Sarı renkli köpük safradır. Öd kesesinin vazifesi bu safrayı emmek, toplamaktır. Kan, ciğerden çıkınca, gayet ince ve suludur. Böbreğin vazifesi, kandan suyu almaktır. Ancak böylece kan, safrasız ve lenfsiz kendi renginde ve kıvamında damarlara ulaşır.

Safra kesesinde bir arıza olursa, safra kana karışır. Sarılık hastalığı meydana gelir. Safra ile alâkalı diğer hastalıklar da baş gösterir. Dalak iyi çalışmazsa lenf kana karışır. Lenfavî hastalıklar meydana gelir. Böbrekler çalışmazsa su kana karışır, istiska [deri altı su toplama – ödem] hastalığı meydana gelir.

Bunun gibi, insanın dışındaki ve içindeki her parçayı bir iş için yaratmışlardır. Beden bunlarsız sağlam olamaz. Belki, insanın bedeni, âlemin bir nümunesidir, muhtasarıdır. Âlemde yaratılan her şeyin insanda bir numunesi [misali] vardır. Kemik dağ gibi, damarlar nehirler gibidir. Kıllar ise ağaçlara, beyin göklere, duygu azaları yıldızlara benzemektedir. Bunu uzun anlatırsak çok sürer. Âlemdeki her şeyin insanda bir numunesi, bir benzeri vardır. Domuz, kurt, at, şeytan, cin ve melek gibi. Daha önce bunlara işaret eyledik. Âlemde olan her san'atın onda bir benzeri vardır. Midedeki kuvvet, aşçı gibidir. Yemekleri hazmeder. Saf gıdaları ciğere, tortu ve posalarını bağırsaklara gönderen şıracı gibidir. Gıdaları ciğerde kan hâline getiren boyacıdır. Kanı göğüste beyaz süt yapan, iki yumurtada beyaz nutfe [meni] yapan çamaşırcı, böbrekler de ciğerden su çekip mesaneye götüren saka, büyük abdesti dışarı atan, çöpçü gibidir. Safrayı ve lenfi harekete getirip, bedene zarar veren kuvvet, hırsız gibidir. Safrayı ve hastalıkları gideren kuvvet, adil bir başkana benzer ki, uzatırsak bunun da sonu gelmez.
Bunlardan maksat, bedenin içinde iş yapan nice organlar olduğunu bilmendir. Her biri bir işle meşgul olurken, sen tatlı tatlı uykudasın. Onlar sana hizmetten bir ân bile geri durmuyorlar. Sen ise onları tanımıyorsun. Aynı zamanda sana olan hizmetlerine de şükretmiyorsun!
Bir kimse hizmetçisini bir gün sana hizmet ve yardıma gönderse, bütün gün belki hayatın

boyunca ona teşekkür edersin. Ama bu kadar san’atkârları bedenin içinde hizmetinde bulunduran, hayatın boyunca onları sana hizmetten bir an geri bırakmayanı hatırlamazsın.
Bedenin yapısını, terkibini ve her azanın faydalarını bilmeye ilm-i teşrih denir. Bu, derin bir ilimdir, insanlar bunu bilmezler ve dokunmazlar. Okuyanlar tıb ilminde müderris [profesör] olmak için okurlar. Halbuki tıb ve tıb ilmi de muhtasardır, kısadır. Lüzumlu ise de, din ile alâkası yoktur. Fakat bedenine Allahü Teâlâ'nın yarattıklarındaki akıllan durduracak incelikleri görmek için bakıldığında, Allahü Teâla'nın sıfatlarından üç sıfat kendiliğinden olur:
Birincisi, bilir ki, bu kalıbın [bedenin] ustası ve bu şahsın yaratıcısının kudreti tamdır. Noksanlık ve acizlik O'nun kudretine yanaşamaz. Zira, bir damla sudan böyle bir insan yaratabiliyor. Bunu yapabilen, ölümden sonra diriltmeyi daha kolay yapar.
İkincisi, bu bedeni yaratanın ilminin, her şeyi kuşatan bir ilim olduğunu bilir. Zira, böyle şaşılacak şeylerin, böyle şaşılacak faydalarla bir arada bulunması, ancak en üstün bir ilimle olabilir.
Üçüncüsü, kullarına lütuf, rahmet ve inayetinin sonu yoktur. Zira, yaratılması lüzumlu olanlardan bir tane bırakmayıp, hepsini yarattı. Onlar zaruri lâzımdırlar. Kalb, ciğer, beyin ve canlılık gibi. İnsanın ihtiyacı olduğu, fakat zaruri olmadığı şeyleri de yarattı. El, ayak, göz ve dil gibi. Hepsini o verdi. Lâzım olmayan, zaruri de olmayan fakat

fazlalık da olmayıp güzelliğe sebep olanları da verdi: Saçın siyahlığı, dudağın kırmızılığı, kaşın kavisliği ve kirpiklerin düzgünlüğü ve buna benzer şeyler.
Bu lütuf ve inayetini yalnız insanoğluna vermedi. Bütün yaratıklarına, sivrisineğe, arıya ve sineğe de verdi. Evet, bunlardan her birine lâzım olanları verdi. Şekillerini ve suretlerini, güzel çizgilerle ve renklerle süsledi.
O hâlde insanın vücudunun yaratılmasına dikkatle bakmak, Allahü Teâlâ'nm sıfatlarını bilmenin anahtarıdır. Bu şekilde ve bu sebeple bu ilim kıymetli olur. Hekimlerin bu ilme ihtiyacı olmasında, bu şeref yoktur.
Şiirdeki, kitap yazmadaki ve san’attaki incelikleri ne kadar çok bilirsen, şairin, yazarın ve san’at sahibinin büyüklüğü, kalbinde artar. Allahü Teâlâ'nın işlerindeki incelikler ve aklın eremediği mânâlar, bunları yapan Allahü Teâlâ'nın büyüklüğünün anahtarıdır. Bu da kendini bilmekten bir kısımdır. Fakat kalb ilmine göre muhtasardır. Çünkü bu, beden ilmidir. Beden ise binek hayvanı gibidir. Kalb, üstündeki süvariye benzer. Maksat süvarinin yaratılmasıdır, bineğin değil. Çünkü binek hayvanı, ona binen içindir. Binici, binek hayvanı için değildir. Bu kadarını söylemekle insanın kendisini böyle kolay anlayamayacağını bildirdik. Hâlbuki, sana senden daha yakın hiçbir şey yoktur. Kendini tanımayıp, başkalarını tanıdığını, bildiğini iddia eden, kendini doyuracak yemeği olmadığı hâlde şehirdeki fakirlerin hepsinin

kendi yemeğini yemekte olduklarını iddia etmesine benzer ki, gayet çirkin ve yakışık almayan bir şeydir.

ONSEKİZİNCİ FASIL

İNSAN BU DÜNYADA SON DERECE ÂCİZ VE NOKSANDIR

Buraya kadar anlatılanlardan, insanın kalb cevherinin kıymetini, âczini ve büyüklüğünü anladın. Şimdi bil ki, bu kıymetli cevheri sana verdiler ve sonra seni onun üzerine örttüler! Onu aramaz, zayi eder ve onu unutursan çok aldanırsın ve büyük ziyanlara duçar olursun. Kalbini yeniden aramaya, dünya meşgalelerinden kurtulmaya ve onu kendi yüksek makamına ulaştırmaya gayret et. Onun şeref ve izzeti, öbür dünyada anlaşılacaktır. Üzüntüsüz neş'e, fenâsız beka, acısız kudret, şüphesiz marifet ve Allahü Teâlâ'yı perdesiz görmek olacaktır.
Fakat, bu dünyada onun [yâni insanın] şerefi, kendisinde bulunan istidat [doğuştan gelen sonradan geliştirebilen…] ve liyakat ile hakiki şeref ve izzete kavuşmaktır. Yoksa, bugün ondan daha kusurlu ve zavallı kim vardır. Zira açlığın, susuzluğun, sıcaklığın, soğukluğun, hastalığın, ızdırabın, elemin, sıkıntının, hışmın ve hırsın esiri olmuştur. Rahatının ve lezzetinin bulunduğu şeyler,

ona zarardır. Ona faydalı olanlar acı ve elemle karışıktır.
Aziz ve kıymetli olan kimse, ya ilim, ya kuvvet ve kudret, ya himmet [manevi yardım] ve irade, veyahut da yüzünün güzelliği ile kıymetli ve azizdir.
İnsanın ilmine bakarsan, ondan daha cahil kim vardır? Zira, eğer beyninde bir damar eğrilse, öleceğinden yahut delireceğinden korkulur. İnsan ise, neden olduğunu ve ilâcının ne olduğunu bilemez. Belki de ilâcı yanındadır, onu daima görür, fakat bilmez.
Kuvvet ve kudretine bakarsan, ondan daha âciz kim vardır? Zira sinek ile boy ölçüşemez. Kendisine musallat olan sivrisineğin elinde helak olur. Arı, iğnesini kendisine batırırsa, uyumaz ve huzursuz olur.
Himmetine bakarsan, bir dang [yaklaşık olarak yarım gram] gümüş veya altın kaybetse, hâli değişir ve üzülür. Açlık zamanında bir lokma verilmezse, bayılır kalır. O hâlde bundan aşağılık olur mu?
Yüzünün güzelliğine bakarsan, çöplük üzerine örtülmüş post gibidir. İki gün kendini yıkamazsa, yüzünde öyle bedlik ve çirkinlik olur ki, kendisinden tiksinir, fena bir koku hissedilir. Onun karnında taşıyıp hamallığını yaptığı ve günde birkaç defa eliyle yıkadığı pis kokulu kazurattan daha aşağı hangi şey vardır?
Bir gün Şeyh Ebû Saîd-i Ebü'1-Hayr (rahmetullahi aleyh) sofilerle beraber gidiyordu. Bir ara, lâğım

kuyusunu temizlemekle uğraşanların yanından geçiyorlardı. Yol necasetlenmiş, etraf pislik içerisinde idi. Sofiler burunlarını tutup, hepsi bir tarafa kaçtılar. Şeyh, olduğu yerde durdu ve şöyle söyledi: «Ey insanlar, bakınız bu pislikler bana ne söylüyor. Diyorlar ki, dün pazarda (nefis ve leziz yiyecekler şeklinde) idik. Hepiniz bizi ele geçirmek için, keselerinizi boşaltmıştınız. Bir geceden fazla sizinle kalmadık. Bu hâle geldik! Bizim mi sizden, yoksa sizin mi bizden kaçmanız yakışır?».

Hakikaten insan, bu dünyada noksanlık, acizlik ve zavallılığın son noktasındadır. Pazara çıkarılma günü yarın olacaktır. Eğer kimyâ-yı saadet kalb cevherine düşerse, hayvanlar seviyesinden melekler derecesine yükselir. Yok, eğer yüzünü dünyaya ve dünya arzularına dönerse, yarın köpek ve domuzdan aşağı olur. Çünkü, onların hepsi toprak olacak ve elem çekmeyecektir. O ise azabda kalacaktır. Şerefini bildiği gibi, noksanlığını ve zavallılığını da bilmelidir. Bu sebepten dolayı kendini bilmek, Allahü Teâlâ'yı bilmek anahtarlarından bir anahtardır.

Kendini bilmek hususunda bu kadar kâfidir. Böyle bir kitapta söylediğimizden fazlasını anlatmak imkânsızdır. Ve billahi't-tevfik. Muvaffakiyet Cenâb-ı Hak'tandır.

İKİNCİ UNVAN

ALLAHÜ TEALAYI TANIMAK

[Bu unvanda on fasıl vardır]

BİRİNCİ FASIL

KENDİNİ BİLMEK, ALLAHÜ TEÂLÂ'YI BİLMENİN ANAHTARIDIR

Bil ki, geçmiş peygamberlerin kitaplarında, insana hitab eden şu söz meşhurdur: «Ey insan! Rabbini tanımak için kendini tanı». Haberlerde [hadislerde] ve eserlerde [selef-i sâlihînin sözlerinde] geldi ki: «Kendini bilen, Rabbini bilir». Bu söz şuna işarettir ki, insanın kendisi bir aynadır, ona bakan, Hakkı görür! Birçok insan kendine bakar ve fakat Hakkı göremez. O hâlde kendini bilmek için, Allahü Teâlâ'yı bilmeye hangi yolun vesile olduğunu öğrenmek lâzımdır. Bu da iki şekildedir: Biri çok derindir. Bunu çok kimse anlayamaz. Bundan bahsetmek doğru olmaz. Herkesin anlayabildiği şekil ise, su götürmez biçimde açıktır. Avam insan, kendi zâtından Allahü Teâlâ'nın zâtının varlığını, kendi sıfatlarından Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını, kendi bedeni ve âzaları olan şahsî memleketindeki tasarruftan, Allahü Teâlâ'nın bütün âlemlerdeki tasarrufunu bilendir.
Bu, şöyle izah edilir: Her şeyden önce kendini varlığıyla bilince anlar ki, bundan önce, nice yıllar

geçmiştir. Kendinin namı, nişanı yok idi. Hususan Allahü Teâlâ buyurur: «İnsanın üzerine uzun devirden öyle bir zaman gel [ib geç] di ki [o vakit] o, anılmaya değer bir şey bile değildi. Hakıykat, biz insanı birbiriyle karışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeple onu işitici, görücü yaptık (1).
İnsanın kendi aslından anlayabildiği, varlığından önce nutfe olmasıdır.
Fena kokulu bir damla su; onda akıl, kulak, göz, baş, el, ayak, dil, damar, sinir, kemik, deri ve et gibi şeyler yoktur. Belki, beyaz şekilde bir sudur. Fakat, bütün bu akıllara durgunluk veren hâller onda meydana gelmiştir. Ama bunları o mu, yoksa bir başkası mı meydana getirdi? Ve yine zaruri olarak bilir ki, insan, kemâl mertebesinde, her âzası yerinde olduğu hâlde, bir kıl ucu yaratmaktan âcizdir. Demek ki, bir su damlası iken daha âciz ve noksan idi. Netice olarak anlaşıldı ki, kendi zâtının varlığından, Allahü Teâlâ'nın zâtının varlığı belli olur.
Bir kısmını anlattığımız bedenindeki zahirî ve bâtınî şaşılacak hâllere bakınca, kendini yaratanın kudretini görür ve bilir ki, her bakımdan tam bir kudret [yaratan] vardır, istediğini, istediği gibi yaratır. Bundan daha üstün hangi kudret olabilir ki, böyle hakir ve aşağı bir damla sudan olgun, güzel, hikmetli ve şaşılacak bir şahıs yaratıyor.
Kendinde olan akıl almaz bu inceliklere ve âzalarının faydalarına ve herbirinin ne hikmetle yaratıldığına, el, ayak, göz, dil ve diş gibi zahirî

azalarına, dalak, ciğer ve öd kesesine ve buna benzer diğer iç azalarına bakınca, kendini yaratanın ilmini bilip her bakımdan tam ve her şeyi kuşatmakta olduğunu ve yine böyle bir âlimin bildiğinin hiçbir şey olmadığım anlar.
Çünkü, bütün akıllıların aklı bir araya gelse, onlara uzun ömür verilse, bu azalardan birini, yaratılışında olduğu şekilden çıkarıp daha iyi yapmayı düşünseler, yapamazlar! Meselâ, yenilen şeyleri kesmek için keskin olan ön dişlerini, ezmek ve öğütmek için uçları düz olan azı dişlerini, değirmene ezebileceği, öğütebileceği şeyleri atan dil küreğini, dilin altında bulunup, icabettiği vakitte yemekleri ıslatacak, hamur hâline getirecek kadar salgı yapan kuvvetini, sonra boğaza gidip, orada da kalmamasını, bütün dünyanın akıllıları, bundan daha mütekâmil ve bundan daha iyi bir başka şekilde yapamazlar. Elin beş parmağı da bunun gibidir. Dördü bir tarafta, baş parmak ise onlardan biraz daha uzakta ve kısadır. Şöyle ki: Hepsiyle birleşebilir ve hepsinin üzerine gelebilir. Hepsinde üç boğum, bunda ise iki boğum vardır. Öyle yapılmıştır ki, isterse tutar, isterse avuç yapar, İsterse kürek gibi yapar, isterse sıkar yumruk yapar, isterse tekrar açar, kevgir veya tabak gibi yapar. Birçok şekillerle nice işler yapar. Eğer cihanın âlimleri bu parmakların yaratılışında bir başka şekil düşünseler, meselâ hepsi aynı hizada, yahut üçü bir tarafta, ikisi bir tarafta, yahut beş yerine altı veya dört olması icabederdi, yahut boğumlar üç veya dört olması lâzım gelirdi deseler veya düşünseler,

böyle düşünce ve sözleri eksik olup, Allahü Teâlâ'nm bu yarattığı en mütekâmilidir. Bununla anlaşılıyor ki, «Yaratanın ilmi bu şahsı muhittir ve her şeye muttalidir.»
İnsanın, her bir parçasında bunun gibi hikmetler, faydalar vardır. Bir kimse bu hikmetleri ne kadar çok bilirse, Allahü Tealâ'nın ilminin azametine hayranlığı o kadar çok olur. İnsan kendi ihtiyaçlarına, önce yemeye, giymeye ve meskene bakınca ve yenecek şeylerin yağmura, rüzgâra, buluta, sıcağa ve soğuğa muhtaç olduğuna dikkat edince, onu salâha kavuşturacak san'atlara ve san'at için lâzım olan demir, tahta, bakır, pirinç ve diğer âletlere ve bu aletlerin nasıl yapıldığına dair bilgilere bakar. Sonra bütün bu yaratılan ve yapılanlardaki şeklin tamamlığına ve güzelliğinin mükemmeliyetine bakar. Her birinden o kadar çeşitler bulunur ki, eğer yaratılmış olmasalardı, kimsenin hatırına gelmeyeceklerine, istenemeyeceklerine dikkat ederse, istenmeyen ve bilinmeyen bu şeylerin Allah'ın lütuf ve merhametiyle olduğunu görür. Buradan bir husus daha bilinir: Velilerin [Allah dostlarının] hayatı Allahü Tealâ' iledir. Bu da, bütün mahlûklara, lütuf, rahmet ve inayettir. Hususan, «Rahmetim, gazabımı aşmıştır» (2), buyuruldu. Bunun gibi, Peygamber Efendimiz buyurdu ki: «Allahü Teâlâ'nın kullarına, şefkati, bir annenin süt emzirdiği çocuğuna şefkatinden daha çoktur» (3). O hâlde, kendi zâtının zuhurundan, Allahü Teâlâ'nm zâtını görür. Kendi inceliği, parçalı ve

âzalarının çokluğundan; Hakkın kudretini, kemâlini görür. Etrafındaki şaşılacak hikmetler ve faydalarda, Hakkın ilminin kemâlini görür. Zaruri olarak, yahut ihtiyaç olarak, yahut, iyilik ve güzellik için olanların hepsinin kendinde yaratıldığını ve bir arada bulunduğunu anlayınca, Allahü Teâlâ'nm lütuf ve rahmetini görür, işte bunun için kendini tanımak, Allahü Teâlâ'yı bilmenin anahtarı olur.

(1) 76 - Dehr: l - 2.
(2) 7 – A’raf: l 56.
(3) H. Edep, 13; M. Tevbe, 22.

İKİNCİ FASIL

ALLAHÜ TEALÂ'NIN TENZİH VE TAKDÎSİNİ BİLMEK

Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını, kendi sıfatlarından, ve zâtını, kendi zâtından bildiği gibi, Allahü Teâlâ'nın tenzih ve takdisini de kendi tenzih ve takdisinden bilir. Allahü Teâlâ hakkında tenzîh ve takdisin mânâsı, vehme ve hayâle gelen her şeyden beri, mukaddes ve yüksek olmasıdır. O'nun, tasarrufunun haricinde olan hiçbir yer olmadığı hâlde, kendisine bir yer izafe edilmekten münezzehtir, uzaktır. İnsan, bunun numunesini kendinde görebilir. Kalb dediğimiz ruhunun

hakikati, vehim ve hayâle gelen her şeyden münezzehtir. Onun için ölçü ve sayı olmayacağını, bölünemeyeceğini de söylemiştik. Böyle olunca, rengi, şekli de olmaz. Şekli ve ölçüsü olmayan bir şeyin hayâle gelmesi imkânsızdır. Gözün gördüğü veya benzerini gördüğü şey, hayâle gelir. Göz ve hayâle verilenler ise şekil ve renklerden başka' bir şey değildir. Yaratılış icabı sorulacak olan (nasıl bir şeydir?) in mânâsı, şekli nasıldır, küçük müdür, büyük müdür? demektir. Bu sıfatların kendisine yanaşamadığı bir şey için, nasıl sorusu lüzumsuz ve boş olur. Nasıldır sorusunun kendisine sorulamayacağı bir şeyi bilmek istersen, kendi hakikatine bak. Hakkı tanımak yeri olan senin hakikatin bölünmez, ölçülmez, kemmiyet ve keyfiyet ona yanaşamaz.
Bir kimse, «Ruh nasıl şeydir?» diye sorsa, cevabı, «Nasıl demenin ona yolu yoktur!» olur.
Kendini bu sıfatlarla bilince, Allahü Teâlâ'nın bu takdis ve tenzihe daha lâyık olduğunu anlarsın, insanlar nasıl olduğu bilinmeyen bir varlığa şaşarlar, işte kendileri öyledir ve kendilerini bilmezler! Hattâ insan kendi bedenine dikkat ederse, nasıl olduğu bilinmeyen binlerce şey bulur. Bunların hiçbirini görmez. Meselâ, aşk ve derdi göz görmez. Nasıl olduğunu bilmek istese, yine bilemez. Çünkü, böyle şeylerin şekli ve rengi yoktur. Bu suale sebep bile yoktur. Hattâ bir kimse sesin hakikatini öğrenmeye çalışsa, yahut kokunun ve tadmanın hakikatinin nasıl olduğunu bilmek istese, bilemez. Bunun sebebi, nasıl ve ne gibi?

sorular, görme duygusundan meydana gelen hayâl icabı şeyler olduğu için, her şeyden gözün nasibini, payını aramak istemesidir. Ses gibi, kulakla alâkalı olan şeyden, gözün hiç nasibi yoktur. Gözün, sesin nasıl ve ne gibi olduğunu öğrenmek istemesi ise muhaldir [imkansızdır]. Çünkü ses, gözün nasibi olmaktan münezzehtir. Renk ve şekil de kulağın nasibi olmaktan münezzehtir. Bunun gibi, lâzım olan şeyi kalbin anlaması ve aklın bilmesi, bütün his âzalarının nasibi olmaktan münezzehtir. Nasıl ve ne gibi sorular, his olunanlar içindir. Burada uzun yazmak ve derine dalmak icabeder [gerekir]. Akli ilimlerden bahseden kitablarımızda uzun uzun anlattık. Bu kitabda bu kadan kâfidir. Maksad; insanın nasıl olduğu bilinmeyen kendinden, Allahü Teâlâ'nın nasıl olduğunun bilinemeyeceğini anlamasıdır. İnsan bilir ki, ruh vardır ve bedenin padişahıdır. Bedeninde bilinebilen her şey, onun ülkesidir. O ise nasıl olduğu bilinmeyen bir şeydir. Bunun gibi, kâinatın padişahı (Allahü Teâlâ'nın da nasıl olduğu bilinemez. His olunan gibi bilinen her şey onun mülkü, memleketidir.
Allahü Teâlâ'nın tenzihini bildiren diğer bir husus da, ona hiçbir yer izafe edilmemesidir. Ruh da hiçbir şeye izafe olunamaz. Ruh, eldedir, ayaktadır, baştadır veya başka bir yerdedir denemez. Belki bedenin bütün kısımları ayrılır, bölünür, o ise bölünmez. Bölünemeyenin bölünene girmesi muhaldir. Çünkü, o zaman, o da bölünebilir bir hâl alır! Hiçbir uzuvda olduğu söylenemediği hâlde, hiçbir uzuv onun tasarrufunun dışında kalmaz.

Bilâkis hepsi onun emrinde, tasarrufundadırlar. O hepsinin hâkimidir. Hususan, bütün kâinat, kâinatın hâkimi olan Allahü Teâlâ'nın tasarrufundadır. O ise, kendisine bir yer izafe edilmekten, filân yerdedir denmekten münezzehtir, beridir. Takdisi bu şekilde anlatmak, ruhun hususiyetini ve sırrını açıklamakla olur. Buna ise izin yoktur. Hepsini anlayabilmek, «Allahü Teâlâ Âdemi [yâni Ademin hakikatini, rûhunu] kendi suretinde yarattı» (1) hadîs-i şerifiyle açıklanabilir.
(1) H. İsti'zân, 1; M. Birr 115, Cennet, 28.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ALLAHÜ TEÂLÂ'NIN SALTANATI

Allahü Teâlâ'nın zâtının var olduğu, sıfatları, nasıl ve ne gibi sorulardan münezzeh ve mukaddes olduğu, bir yerde olmaktan münezzeh olduğu, hepsinin anahtarı insanın kendi nefsini tanımak olduğu anlaşılınca, bilmekten, tanımaktan bir kısım kalmış oluyor. Meleklere iş vermesi, meleklerin onun emrine uyması, melekler vasıtasiyle işlerin olması, gökten yere emir göndermesi, göklerin ve yıldızların hareketi, yerde olanların işlerinin göklere bağlı olması, rızıklar anahtarının göğe havale edilmesi nasıl oluyor? diye sorulması mümkün olan sorulardandır.
Allahü Teâlâ'yı tanımakta, bu mühim bir bahistir.

Buna «Mârifet-i ef’âl», yâni fiilleri tanıma denir. Bundan öncekilere, «Mârifet-i zât ve mârifet-i sıfat» denildiği gibi... Bunun anahtarı da, kendini tanımaktır. Kendi memleketindeki padişahlığını nasıl yürüttüğünü bilmezsen, kâinatın padişahının hükmünü yürüttüğünü nasıl bilmek istersin?
Önce kendini tanı ve bir işine dikkat et. Meselâ kâğıt üzerine Bismillah yazmak istediğin zaman, önce arzu ve istek meydana gelir, sonra kalbinde bir hareket ve kımıldama duyulur. Bu etten olan yürek ki, sol taraftadır. Ondan bir cism-i lâtif hareket eder ve beyne gider. Bu cism-i lâtife tabibler, ruh diyorlar. His ve hareket kuvvetlerini taşımaktadır. Hayvanlarda olan ruh ise daha başkadır. Bu ruh ölebilir. Bizim kalb dediğimiz ruh ise, hayvanlarda yoktur. Asla ölmez. Çünkü o, Allahü Teâlâ'yı bilme, anlama yeridir. Bu ruh beyne ulaşınca, Bismillâh'ın sureti hayâl kuvvetinin yeri olan beynin birinci odasında (merkezinde) meydana gelmiş olur. Beyinden çıkan sinirler her tarafa dağılır. Parmaklarının ucunda iplik gibi düğümlenir. Beyinden bu sinirlere uyarma verilir. Zayıf, kuru olanların kollarında sinirler görülebilir. Sonra sinirler kımıldanır, parmakların uçlan hareket eder ve sonra da parmaklar kalemi harekete geçirir. Kalem de mürekkebi harekete geçirir. Böylece hislerin yardımıyla hayâl hazinesinde olan Bismillâh'ın suretine uygun olarak Besmele kâğıtta meydana gelir. Bunda bilhassa gözün yardımı çoktur.
Bu işin başlangıcında sende bir istek meydana

geldiği gibi, her işin evvelinde Allahü Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfat vardır; buna-irâde denir.
Bu irâdenin ilk eseri, kalbinde meydana geldiği ve sonra diğer yerlere ulaştığı gibi; Allahü Teâlâ'nın irâdesinin eseri de önce Arş'ta meydana gelir, sonra diğer yerlere ulaşır, Buhar gibi bir cism-i lâtîf kalb damarlarıyla bu eseri beyne ulaştırdığı gibi —ki bu cisme ruh derler—, Allahü Teâlâ'nm lâtif bir cevheri de o eseri Arş'a-ulaştırır; Arş'tan da, Kürsi'ye ulaştırır. Bu cevhere melek denir, ruh denir ve Rûhu'l-Kudüs denir. Kalbin eserinin beyne ulaşması, beynin kalbin tesiri [etkisi] ve tasarrufu altında olması gibi, irâde eseri önce Allahü Teâlâ'dan Kürsi'ye ulaşır; Kürsî ise Arş'ın altındadır. Senin fiilin ve muradın olan Besmele'nin sureti, beynin birinci odasında meydana geldiği ve yaptığı iş buna uygun olarak ortaya çıktığı gibi, kâinatta meydana gelecek her şeyin sureti, önce Levh-i Mahfûz'a nakşedilir. Beynindeki lâtif kuvvetin sinirleri, sinirlerin eli ve parmakları, parmakların da kalemi hareket ettirdiği gibi, Arş'ın ve Kürsî'nin üzerinde müvekkel olan [orada iş gören] lâtif cevherler, gökleri ve yıldızlan hareket ettirir.
Beyin kuvveti vücut kirişlerini [veterleri], kasları ve parmak sinirlerini harekete getirdiği gibi, melek denen bu lâtif cevherler, yıldızlar ve onların şuaları vasıtasiyle süfli olan âleme gelir ve oradaki dört unsuru harekete geçirir. Bu dört şey sıcaklık, nemlilik, soğukluk ve kuruluktur. Mürekkep kalemini, Besmele meydana gelecek şekilde

kaydırıp durdurduğu gibi, bu sıcaklık ve soğukluk, suyu, toprağı ve bu dört unsuru harekete geçirir. Kâğıdın mürekkebi kabul etmesi, mürekkebin bazı yerde dağınık, bazı yerde toplu olması gibi, yaşlılık, nemlilik bu dört unsura şekil verir. Kuruluk bu şekilleri bozmaktan korur. Eğer yaşlılık olmasaydı, kat'iyyen şekil olmazdı. Kuruluk olmasaydı, şekiller bozulurdu. Gözün yardımıyla kalemin işini tamamlaması, hareketini bitirmesiyle hayâl hazinesinde olana uygun olarak Besmele'nin yazılması gibi, meleklerin yardımıyla sıcaklık ve soğukluğun bu unsurları hareket ettirip, hayvan, bitki ve diğerleri bu dünyada, Levh-i Mahfûz'-da olduğu şekilde meydana gelir. Bedende bütün işler önce kalbde zahir olduğu ve sonra bütün azalara dağıldığı gibi, madde alemindeki işler de evvelâ Arş'ta meydana gelir ve Arş'tan bütün madde âlemine ulaşır. Bu hususiyeti evvelâ kalbin kabul edip, diğerlerinin ondan aşağı olması ve kalbde bir yer isnad edip, «Orada mesken kurmuşsun» düşüncesi gibi, Allahü Teâlâ'nm her şeye galibiyeti Arş vasıtasiyledir. Bunun için yeri orasıdır zannederler. Kalbine galib olup, işlerin doğru olduğu ve böylece bütün beden memleketini güzel idare ettiğin gibi, Allahü Teâlâ Arş'ın yaratılmasında Arş'a galib olup, Arş'ı doğrulttu. Karar kıldı. Memleketin düzeni yapılmış oldu. Bahusus âyet-i kerîme böyle geldi: «Arş'ı istilâ edip, her şeyi hükmü altına aldı. Bütün işleri idare ediyor...» (1).

Bil ki, bunların hepsi doğrudur. Basiret sahiplerine

açık keşiflerle bildirilmektedir. Bunu da «Allahü Teâla, Âdem'i [Adem'in hakikatini, ruhunu] kendi suretinde yarattı» (2), hadîs-i şerifinin hakikati ile bildirmişlerdir.
Muhakkak bilmelisin ki, padişahı ve padişahlığı padişahlardan başkası bilmez. Eğer böyle olmasaydı, sana onun 'memleketinde padişahlık verilirdi. Allahü Teâlâ'nın mülkünden ve padişahlığından sana bir parça verilmiş olurdu; o zaman âlemlerin sahibini tanıyamazdın. O hâlde senin için yaratılmış olan padişahlığa şükret. Sana padişahlık ve kendi memleketine benzeyen bir memleket verdi. Kalbini Arş eyledi. Kalbin menba'ı olan hayvani ruhunu İsrafil, beynini Kürsi, hayâl hazineni Levh-i Mahfuz, göz, kulak ve bütün duygularını ayrı ayrı birer melek; sinir sisteminin merkezi olan beyinciğini de gökler ve yıldızlar gibi yarattı. Parmağını, kalemi ve mürekkebi senin emrine verdi. Seni tek ve nasıl olduğu belli olmayan şekilde yarattı ve hepsine padişah eyledi. Sonra da sana, «Sakın! Kendinden ve padişahlığından gafil olma ki, yaratandan da gafil olmayasın» buyurdu. Elbette Allahü Teâla Âdem'i kendi suretinde yarattı. O hâlde, ey insan! Nefsini bil ve Rabbini tanı...

(1) Yûnus: 3
(2) H. İsti'zân, 1; M. Blrr, 115. Cennet, 28.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İNSANIN ÂZALARININ KUVVETLERİ VE SIFATLARI İLE OLAN BAĞLILIĞI

[ÖNCEKİ FASILA EK]

İnsanın saltanatı ile Mâlikü'1-Mülk [mülkün sahibi] olan Allahü Teâlâ'nın saltanatı arasında yaptığımız bu mukayeseli izahtan, iki büyük ilme işaret olundu: Biri, insanın kendini tanıması, âzalarının kuvvetleri ve sıfatlan ile olan bağlılığı, sıfatlarının ve kuvvetlerinin kalbe bağlılığının nasıl olduğu ilmidir. Bu, böyle bir kitapta incelenemeyecek kadar uzun bir ilimdir. Diğeri âlemin Padişahının, memleketinin meleklere olan bağlılığının tafsili, meleklerin birbirleri ile olan irtibatı, göklerin, Kürsî'nin ve Arş'ın meleklerle olan alâkası; bu ilim ise daha uzundur. Bundan maksat zeki olanların bu kadarına inanması ve Allahü Teala'nın azametini bununla bilmesidir.
Akılsız olanların, bütün bu güzelliklerle böyle bir Hazretin mütalâasından mahrum kaldıklarını, nasıl gafil olduklarını ve nasıl aldandıklarını bilmesidir. Allahü Teâlâ'nın cemâlinden, halk, zaten ne anlayabilir? Halkın tanıyabilmesi için bu anlattıklarımız nedir ki!

BEŞİNCİ FASIL

TABİİYYECİLERİN VE MÜNECCİMLERİN KARINCAYA BENZETİLMESİ

Bu zavallı ve nasipsiz tabiiyyeciler [tabiatçılar] ve müneccimler [astrologlar, astronomi ile uğraşanlar], işleri, tabiata ve yıldızlara havale eylediler. Bunların hâli kâğıt üzerinde yürüyen karınca gibidir. Siyahlaşan ve üzerinde bir şekil meydana gelen bir kâğıt görür; dikkat eder, kalemin ucunu görür ve sevinip der ki; «Bu işin hakikatini anladım ve kanaat getirdim ki; şekilleri kalem yapıyor». Bu, âlemlerin hareket ettirilmesinden âciz olup, bir şey bilmeyen bir tabiiyyeci gibidir.
Sonra gelen ikinci karıncanın, gözü daha açık ve görüş mesafesi daha fazladır. Der ki: «Hatâ ettin. Çünkü, ben bu kalemi müstakil bulmuyorum. Onun ötesinde başka bir şey daha görüyorum, bu şekilleri o yapıyor». Buna sevinir. «Doğrusunu anladım ki, şekli yapan kalem değil, parmaktır. Kalem ise onun emrindedir» der. Bu, görüşü biraz daha geniş olan ve hâdiselerin yıldızlar vasıtası ile olduğunu zanneden, fakat yıldızların meleklerin emrinde olduğunu ve bunun ötesindeki mertebeleri bilemeyen müneccim gibidir.
Madde âleminde, müneccimler ve tabiiyyeciler arasındaki fark, bir ihtilâf mevzuu olduğu gibi, ruhlar âlemine yükselen insanlar arasında da bu ihtilâf vardır. Zira, birçok insanlar madde âleminden terakki eylediler, maddenin dışında başka bir şeye kavuştular. Sonra evvelki dereceye

indiler. Böylece ruhlar âlemine yükselme yolu onlara kapandı. Nurlar âlemi olan ruhlar âleminde de bunun gibi, tehlikeli geçitler ve mâniler çoktur. O derecelerin bazısı yıldız gibi, bazısı ay gibi ve bazısı da güneş gibidir. Bu merdiven, göklerin melekûtu kendilerine gösterilen kimselerin miracıdır. Hususan, İbrahim aleyhisselâm hakkında Allahü Teâlâ şöyle bildirdi: «Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik» (1). O makamda İbrahim aleyhisselâm şöyle der: «Şüphesiz ki ben, muvahhid [Allah'ı bir tanıyıcı] olarak, yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim...» (2). Bunun için Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «Muhakkak ki, Allahü Teâlâ için yetmiş nur perdesi vardır. Eğer onları açarsa güzelliği bakanları yakar» (3). Bunu, Mişkâtü'l-Envâr ve Misfatü'l-Esrâr kitaplarımızda uzun uzun anlattık, oradan öğrenmek mümkündür.
Maksadımız, zavallı tabiiyyecilerin bir şeyi, sıcaklığa, yaşlığa, soğukluğa ve kuruluğa havale etmelerini bildirmektir. Çünkü onlar diyor ki, eğer bunlar Allahü Teâlâ'nın sebepleri arasında olmasaydı, tıb ilmi bozulurdu. Fakat yanılmalarının sebebi, kısa görüşlü olması ve ilk merhalede takılıp kalmalarıdır. O merhalede tâbilik değil asillik, hizmetçilik değil efendilik ispat etmesidir, O ise, kendini, en arkada, ayakkabıların bulunduğu yeri seçen, en pejmürde hizmetçilerden eyledi. Sebepler arasına yıldızları koyan müneccimler derler ki, böyle olmasaydı, gece - gündüz aynı olurdu.

Çünkü, güneş dünyayı aydınlatan ve ısıtan bir yıldızdır. Kış ve yaz aynı olurdu. Yazın sıcak olması, güneşin yakın olmasındandır. [Yazın sıcak olması güneş ışığının daha dik açıyla dünyaya gelmesidir. Dokuz asır evvel böyle söylenmesini normal karşılamak lazım.] Kışın ise uzak oluyor. Güneşi ışık ve hararet [sıcaklık] verici şekilde yaratan Allahü Teâiâ'nın kudreti, Zuhal yıldızını soğuk ve kuru, Zühre yıldızını ise, sıcak ve nemli yaratsa hiç şaşmamak lâzım. Bu, islâmiyet'e dokunmaz. Müneccimin yanıldığı yer, yıldızları asıl ve işlerin havale edildiği son yer zannetmesi ve onları bir kudret ve emir altında görmemesi ve «Güneş, ay ve yıldızlar, onun emri altındadır» (4), kelâmını bilmemesidir. Emir altında olan iş yapar. O hâlde güneş, ay ve yıldızlar kendilerine verilen vazifeleri yapan işçilerdir. Kendiliklerinden değil, iş yaptıran melekler tarafından işte bulunduruluyorlar. Bunlar beyinde bulunan bir kuvvet merkezi tarafından, etrafın tahriki altında iş yapan sinirler gibidir. Kalemin yazması gibi en küçük işler, bunların eli altında olup, geri saflarda bulunan dört ana unsur şeklinde olmadıkları, hattâ baş köşede oturdukları hâlde, yıldızlar da basit birer hizmetçi gibidirler.

(1) 6 - En'âm: 75.
(2) 6 - En'âm: 79.
(3) H. tsti'zân. J; M. Birr. 115. Cennet, 28.
(4) 7 - A'râf: 54.

ALTINCI FASIL

İNSANLARIN KÖRLER ZÜMRESİNE BENZETİLMESİ

İnsanlar arasındaki ayrılıkların çoğu, hepsinin sözünde bir sebeple doğruluk bulunmasıdır. Fakat bazıları görmedikleri hâlde, her şeyi gördüklerini zannederler. Bunlar şehirlerine fil gelmiş olduğunu duyup, onu tanımak isteyen körler gibidirler. Şehirdeki körler fili elle tanıyacaklarını zannettiler. Ellerini ona dokundurdular. Birinin eli hayvanın kulağına, diğerininki ayağına, bir başkasınınki baldırına, diğer birininki de dişlerine rast geldi. Bu körlerin hepsi bir araya gelince, filin nasıl olduğunu bunlardan sordular. Eli, hayvanın ayağına gelen dedi ki: Fil sütun gibidir. Eli hayvanın dişlerine temas eden dedi ki: Fil direk gibidir. Eli kulağına gelen dedi ki: Halı gibidir. Hepsi doğru söylediler ve hepsi yanıldılar! Zira her biri fili tamamen anladıklarım sandılar. Ama anlayamadılar. Bunun gibi, müneccimler ve tabiblerden her birinin gözü Allahü Teâlâ'nm huzurunda hizmet görenlerden birine takıldı. Onun saltanat ve hâkimiyetinden şaşırıp, «Benim hâkimim budur. Benim Rabbim budur» dediler. Tâ o zamana kadar ki, bir kimseyi daha ilerlettiler, bütün noksanlarını ve onun ötesini gördü ve «Bu, diğerinin altındadır. Altta olan ilâh olamaz» dedi. Bahusus Kur'ân-ı Kerim, ibrahim aleyhisselâmın,

«Batanları, örtülenleri sevmem,» dediğini haber veriyor.

YEDİNCİ FASIL

YILDIZLARIN VE BURÇLARIN PADİŞAHIN KUDRETİNE TEŞBİHİ

Yıldızlar, uydular, on ikiye ayrılan yıldızlar semâsının burçları ve hepsinin ötesinde, çok uzağında olan Arş, bir yönden bir padişaha benzemektedir ki, vezirin oturduğu hususi bir odası, bu odanın etrafında on iki pencereli bir salon vardır. Her pencerede vezirin bir vekili bulunur. Yedi tane süvari vekil, bu on iki pencerenin etrafında dönerler. Vezirden kendilerine gelen emirleri bu vezir naillerinden [vekillerinden] duyarlar. Bu dört piyade ellerine verilen dört kemendi atarlar ve bir grubu, emre uyarak o hazrete gönderir, bir grubu ise o huzurdan uzaklaştırırlar. Arş, hususi odadır. Memleketin vezirinin bulunduğu yerdir. O ise meleklerin Allahü Teâlâ'ya en yakın olanıdır. Yıldızlar semâsı salon gibidir. On iki burç, on iki penceredir. Vezirin nâibleri [vekilleri! diğer meleklerdir. Onların dereceleri en mukarreb meleklerin derecesinden daha aşağıdır. Her birine ayrı ayrı ilim verilmiştir. Yedi gezegen yedi süvaridir. Bu on iki pencerenin etrafında dolaşır ve her pencereden başka bir emir;

kendilerine ulaşır. Dört unsur dedikleri ateş, su, hava ve toprak, dört yaya hizmetçi gibidirler. Kendi vatanlarından ayrılmazlar. Sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk olan dört tabiat [yaratılış] onların elinde dört kemend gibidir. Meselâ, bir kimseye yüzünü dünyadan döndürecek, üzüntü ve korku kaplayacak, dünya nimetleri kalbine iyi gelmeyecek ve akıbetinin üzüntüsü kendisini istilâ edecek bir hâl olursa, hekim, bu hasta oldu der. Buna malihulya hastalığı denir. Bunun ilâcı, kaynatılmış kimyondur. Tabiiyyeci der ki, bu hastalığın aslı tabiatın kuruluğundan gelmektedir. Beyni kaplar. Bu kuruluğun sebebi kış havasıdır. Bahar gelip havada nem miktarı fazlalaşmayınca düzelmez. Müneccim der ki, bu onda meydana gelen bir sevdadır. Sevda Merih ile aralarında beğenilmeyen bir uygunluğun vâki olduğu Utarit yıldızından zahir olur. Utarit, Zühre ile Müşteri'nin yanına gelmeyince, yahut aralarında üç burç uzaklık olan iki yıldız bir araya gelmeyince bu hâl iyi olmaz. Hepsi doğru söylüyorlar. Fakat. «Bu onların kavuştukları ilmin miktarıncadır» (1). Allahü Teâlâ'nm huzurunda saadetinde karar verilen kimse için, Utarit ve Merih denen iki usta ve işgüzar nakîbi, bu piyadelerden biri olan havaya kuruluk kemendini atmak, onun başına ve beynine düşürmek ve yüzünü bütün dünya lezzetlerinden çevirmek, korku ve elem kamçısı ve irâde ve istek dizginleri ile onu Allahü Teâlâ'nın huzuruna davet için gönderirler. Bu ne tıb ilminde, ne tabiat bilgisinde, ne de astronomi [felekiyyât] bilgilerinde

bulunur. Bilâkis bu, memleketin her tarafını kuşatan, O hazretin âmil, nakîb hizmetçilerini içine alan, her birinin ne iş yaptığını ve hangi emirle hareket ettiğini; insanları nereye çağırıp, neden menettiğini bilen peygamberlik makamına mahsus ilim denizinden çıkmaktadır.

O hâlde hepsinin söylediği doğrudur. Fakat memleketin padişahının ve kumandanlarının sırrından haberi yoktur. Allahü Teâlâ bu yolla; belâ, hastalık, sevda ve mihnet ile; halkı kendisine çağırıyor ve diyor ki: «Bu hastalık değildir. Bizim lütuf kemendimizdir. Sevdiğim kullarımı bununla kendime çağırırım. Belâ önce peygamberlere, sonra evliyaya ve sonra da herkesin fazilet ve derecesine göredir» (2). Onlara hasta gözüyle bakmayın ki, onlar bizdendir. «Hasta oldum bana bakmaya gelmedin (3) (kudsi hadîs) onlar hakkında bildirilmektedir.

O hâlde evvelki misâl, kendi bedeni içinde insanın padişahlığının, bu misâl de, bedenin dışındaki memleketin doğru yolda olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bu bilgi de, kendini bilmekten meydana gelir. Bunun için kendini tanımayı kitabın birinci unvanı eyledik.

(1) 53 - Necm: 30.

(2) Suyûtî, el -Câmi'us- Sagir, Eşeddü'n-Nâs maddesi.

(3) M. Birr, 43.

SEKİZİNCİ FASIL

DÖRT TEŞBİHİN MÂNÂSINI BİLMEK

Şimdi şu dört muhtasar kelimenin mânâsını bilmeye sıra geldi. Bunlar Allahü Teâlâ'yı tanımaya kâfidir. «Sübhanallahi ve'l-hamdülülâhi ve la ilahe illâllahü vallahü ekber». Kendi tenzihinden onun tenzihini bilince. Sübhânallah'ı anlamış oldun. Kendi padişahlığından, hâkimiyetinden, onun hâkimiyetini, padişahlığının tafsilini, bütün sebep ve vasıtaların, kâtibin elindeki kalem gibi onun emrinde olduğunu anlayınca, Elhamdülillâh'ın mânâsını bilirsin. Bilirsin ki, ondan başka nimet veren yoktur. Ondan başkasına hamd ve şükür olmaz.

Hiç kimsenin kendi başına buyruk olmadığını anlayınca, La ilâhe illâllah'ın mânâsını bilirsin. Şimdi Allahu Ekber'in mânâsını anlamana sıra geldi. Bil ki, bütün bunları öğrendin ve Allahü Teâlâ'dan hiçbir şey bilemedin. Zira Allahü Ekber'in mânâsı görünüşte, Allahü Teâlâ daha büyük demektir. Hakikatta, insanların kendi kıyasları ile anlamalarından daha büyüktür. Bunun mânası bir başkasından daha büyüktür, demek değildir. Çünkü, Ondan başka bir şey yoktur ki, Allahü Teâlâ ondan daha büyük olsun! Bütün var olanlar O'nun vücûdunun nurundandır. Güneşin ziyası, güneşten başka değildir ki, güneş nurundan, ziyasından daha büyüktür denilebilsin. Allahü Ekber'in mânâsı, insanların kendi akıllarının ölçüsü

ile onu tanıyabilmelerinden çok büyük ve yüksek demektir. Onun takdis ve tenzihinin, insanın takdis ve tenzihi gibi olmasını söylemekten Allahü Teâlâ'ya sığınırız. Hattâ, bütün yarattıklarına benzemekten berî ve uzaktır. Nerede kaldı ki, İnsana benzesin! Onun hâkimiyetinin insanın kendi bedenindeki hâkimiyeti gibi olduğunu, yahut O'nun îlim, Kudret ve diğer sıfatlarının insanın sıfatlan gibi olduğunu söylemekten yine Allahü Teâlâ'ya sığınırız. Belki bunların hepsi, Allahü Teâlâ’nın cemâlinden bir şeyin insanlığın âczine göre, insanda hâsıl olması için birer numunedirler.

Bu numune şuna benzer. Eğer bir çocuk bize, «Başkanlığın, saltanatın ve memleketi elinde bulundurmanın zevki, lezzeti nasıldır?» diye sorsa, ona deriz ki: Cirit atmak ve top oynamak lezzeti gibidir. Çünkü o, bundan başka lezzet bilmez. Kendisinde olmayanları, kendinden olanlara benzeterek bilebilir. Halbuki padişahlığın lezzetinin, cirit atmakla hiç alâkası olmadığını herkes bilir. Fakat lezzet ve zevk her ikisi içinde kullanılmış oldu. Kelimelere muhatap olmak bakımından ikisi de aynıdır. Bu sebeple marifetin numunesi, çocuklarda bulunur. Bu numune ve benzetme işlerini de bu kabilden bil. O hâlde: Allahü Teâlâ'nın kemâl ve hakikatini kendinden başkası bilemez.

DOKUZUNCU FASIL

ŞERİATA UYMAK SAADET YOLUDUR

Allahü Teâlâ'yı tanımayı anlatmak uzundur. Bu kitaba sığmaz. Bu tanımanın tamamını aramaya teşvik ve tenbih için bu kadarı yetişir. Saadetin tamamı, bu marifetten insanın alabildiği kadar almasıdır. İnsanın saadeti, Allahü Teâlâ'yı tanımakta ve ona kulluk ve ibadet eylemektedir. Marifetin, yâni Allahü Teâlâ'yı tanımanın, saadet-i ebedi olmasının sebebi daha önce anlatıldı. Kulluk ve ibadet etmenin insanın saadetine sebep olması şöyledir: İnsan ölünce, Allahü Teâlâ ile olacaktır. «Dönüş O'na doğrudur» (1). Bir kimse, bir kimse ile devamlı kalacaksa, onun rahat ve saadeti o kimseyi sevmesindedir. Onu ne kadar çok severse, o kadar mes'ûd olur. Zira sevdiğini görmesiyle lezzet ve rahatı artar.

Marifet ve çok zikir olmaksızın Allah sevgisi kalbde galib olmaz. Herkes sevdiğini çok zikir eder, çok anar. Onu ne kadar çok zikrederse o kadar çok sever. Bunun için Davud aleyhisselâma vahiy geldi: «Senin çâren Benim, esâs işin Benimledir. Bir ân Benim zikrimden gafil olma.» Zikrin kalbi istilâsı, ibadete devamla olur. ibadet zevkini o zaman bulur. İşte bu zaman arzu ve şehvet bağları kalbden kopar. Arzu bağlarının kalbden kopması, mâsiyetten, günahtan el çekmekle olur. O hâlde günahlardan sakınmak, kalbin rahatlığına sebep olur. Saadetin tohumu da

budur. Buna «felah [kurtuluş] denir. Hususan Allahü Teâlâ buyurur: «Muhakkak ki, kendini temizleyen ve Rabbinin ismini anan kurtuldu» (2). Bütün ameller ibadet olmaya lâyık değildir. Bazıları lâyık, bazıları değildir. Bütün isteklerden el çekmek de mümkün değildir. Zaten bütün arzu ve isteklerden el çekmek doğru da değil. Zira yemek yemezse ölür, cima' etmezse [cinsi münasebette bulunmazsa] nesli kesilir. O hâlde bazı arzuları bulundurmamak, bazılarını yapmak lâzım olup, birini diğerinden ayıracak sınırı da bilmek lâzımdır. Bu sınır, iki şıktan biridir: Ya insan aklı, isteği ve gayreti tarafını tutar ve kendi görüşünü tercih eder, yahut da bir başkasına uyar. İhtiyar [kendi seçimi] ve gayreti ile iş yapması mümkün olmaz. Çünkü, onda galib olan arzular daima doğru yolu ona gizler, istediği şeyi doğru imiş gibi ona gösterir. O hâlde tercih dizgininin onun elinde değil, bir başkasının elinde olması icabeder. Herkes, halkın en doğru görüşlüsü olmaya lâyık değildir. Görüşleri en doğru olanlar, peygamberlerdir (salâvatullahi aleyhim ecmâin). Demek ki, şeriata uymak, hudut ve ahkâmını gözetmek, saadet yolunun anahtarıdır. Ve kulluk da.bu demektir. Kendi tasarrufuyla, şeriatın hududunu aşan helak olur. Bunun için Allahü Teâlâ buyurdu: «Her kim Allahü Teâlâ'nın gösterdiği ölçü ve hududu aşarsa kendine zulmetmiş olur» (3).

(1) 5 - Mâide: 18.

(2) 87 - A'lâ: 14-15.

(3) 65 Talâk: 1.

ONUNCU FASIL

EHL-İ İBÂHENİN YANLIŞ VE CAHİLLİK YOLLARI

Her şeye mubah diyenler, Allahü Teâlâ'nın çizdiği huduttan çıktılar. Yanılmaları ve cahillikleri yedi sebepten oldu.
BİRİNCİ SEBEP: Allahü Teâlâ'ya iman etmeyen bir grubun cahilliğidir. Çünkü O'nu hayâl ve vehim hazinesinde aradılar. O'nun nasıl ve ne gibi olduğunu araştırdılar. Bulamayınca inkâr ettiler ve işlerin oluşunu yıldızlara ve tabiata havale ettiler, insanlar, diğer hayvanlar, hikmet ve nizamla dolu bu şaşılacak âlemin kendiliğinden meydana geldiğini, yahut daima var olduğunu veya kendinden haberi olmayan tabii bir şey olmayacağını zannettiler. Bu kimse, yazılmış güzel bir yazıyı görünce, bunun kudretli, âlim ve irâde sahibi bir kâtib olmaksızın, kendiliğinden yazıldığını veya hep bu şekilde yazılmış bulunduğunu sanan kimse gibidir. Körlüğü bu dereceye gelen kimse, hâdiseleri yanlış açıdan görür! Tabiiyyecilerin ve müneccimlerin yanılma sebeplerine daha evvel işaret eyledik.
İKİNCİ SEBEP: Ahireti anlayamayan bir grubun cahilliğidir. İnsanın nebat [bitkil ve diğer hayvanlar gibi olduğunu, ölünce yok olacağını, ona azab,

eziyet, mükâfat olmayacağını zannettiler. Bunun sebebi kendini tanıyamamasıdır. Zira kendi hakkında bilgisi, eşek, öküz ve ağaç kadardır. İnsanın hakikati olan ruhu bilmiyor. Ruh ebedîdir, asla ölmez. Fakat vücud ondan alınır, buna ölüm denir. Bunun esası dördüncü unvanda anlatılacaktır.
ÜÇÜNCÜ SEBEP: Allahü Teâlâ'ya, ve âhirete iman edip, imanı zayıf olan bir grubun cahilliğidir. Şeriatın mânâsını anlayamamışlardır. «Allahü Teâlâ'nın bizim ibadetlerimize ne ihtiyacı ve ne de günahlarımızın ona ziyanı vardır. Zira O hakîm-i mutlaktır, insanların ibadetine ihtiyacı yoktur. O'nun indinde ibadetle günah aynıdır» derler.
Bu cahiller Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulduğunu da görürler: «Nefsini tezkiye eden, elbette kendisi için tezkiye etmiştir» (1). «Mücâhede eden, elbette kendisi için mücâhede etmiştir» (2). «İyilik yapan kendisi için yapmıştır» (3). Bu zavallı, şeriatı bilmeyen bir kimsedir. Şeriatın mânâsını, kendisi için değil, Allahü Teâlâ için iş yapmak olarak anlıyor. Bu şuna benzer ki, hasta perhiz etmez ve «Sözünü dinlerim yahut dinlemem, hekim de ne oluyor?» der. Bu söz doğrudur, fakat o kimse ölür. Hekime ihtiyacı sebebi ile değil, perhiz etmemek, onu helake götürmüştür. Hekim ona sadece yol göstermiştir. Onun ölümü hekime ne ziyan verir ki! Bedenin hastalığı bu dünyada helake götürdüğü gibi, kalbin hastalığı da öbür dünyada helakine sebep olur! İlâç ve perhiz bedenin sıhhatine sebep olduğu gibi, tâat, marifet ve günahlardan sakınma

da kalbin sıhhat ve selâmetine sebeptir. Hususan âyet-i kerimede. «Allah'ın huzuruna, kalb-i selim ile gelenlerden başkası kurtulamayacaktır» (4), buyuruldu.

DÖRDÜNCÜ SEBEP: Şeriatı, yukardaki sebepten başka bir sebeple anlayamayanların cahilliğidir. «Şerîat, kalbi; şehvetten, kızgınlıktan ve gösterişten temizleyin» diye emrediyor. Bu ise mümkün değildir. Çünkü, insan bunlardan yaratılmıştır. Bu, bir kimsenin siyah bir bezi beyaz yapmak istemesine benzer. O hâlde, «Bu istekle meşgul olmak muhaldir!» derler. Bu ahmaklar, şerîatin böyle emretmediğini, bilâkis kızgınlığı ve şehveti terbiye etmeyi emrettiğini bilmiyorlar. Bu kızgınlık ve şehveti o şekilde kullanmak lâzımdır ki, şeriata ve akla hükmetmesin, itaatsizlikte bulunmasın, şeriatin hududunu muhafaza etsin ve küçük günahlarının affedilmesi ve bağışlanması için büyük günahlara yanaşmasın. Bu mümkündür. Birçok kimse buna nail olmuştur.

Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) «Kızgınlık ve şehvet lâzım değildir» buyurmadı. Kendilerinin dokuz hanımı var. Buyurdu ki: «Ben insanım, insanlar gibi ben de kızarım» (5). Allahü Teâlâ, «Gazabını, kızgınlığını yenenler ve insanlardan sâdır olanları afv edenler» (6) âyet-i kerimesi ile kendisinde kızgınlık olmayanları değil, kızgınlığını yenenleri medh ediyor.

BEŞİNCİ SEBEP: Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını anlayamayanların cahilliğidir. «Allahü Teâlâ Rahim ve Kerimdir. Hangi şekilde olursa olsun

bize merhamet eyler», derler. Kerîm olduğu gibi şiddetli azab edici olduğunu bilmiyorlar. Rahim ve Kerim olduğu hâlde, birçok insanı bu dünyada belâ, hastalık ve açlık içinde bulundurduğunu görmüyorlar. Yine görmüyorlar ki, ziraat ve ticaretle uğraşmayınca mala kavuşamıyorlar, gayret sarfetmeyince ilim öğrenemiyorlar. Fakat, dünya isteklerinde kusur etmiyorlar ve Allah Kerim'dir, Rahim'dir, ticaret ve ziraat ile meşgul olmaksızın rızkımızı verir demiyorlar. Halbuki Allahü Teâlâ, rızkı kendi üzerine almıştır. Bahusus âyet-i kerimede, «Yeryüzünde, rızkı Allah üzerinde olmayan bir canlı yoktur» (7). buyurulmuştur. Ahiret işini amellere havale edip buyuruyor ki: «İnsan için çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur» (8). O'nun keremine iman etmedikleri için dünyadan ve nzık aramaktan vazgeçmiyorlar. Ahiret için söyleneni de dilden bırakmıyorlar. Bu ise şeytanın telkinidir ve asılsızdır.
ALTINCI SEBEP: Mağrur olanların cahilliğidir. «Biz öyle bir makama ulaştık ki, günah bize zarar vermez. Bizim dinimiz büyük havuz olmuştur, necis olmaz», derler. Bu ahmakların pek çoğu o kadar basittirler ki, eğer bir kimse, onları küçük düşüren bir söz söylese ve gururlarını kırsa, hayatları boyunca ona düşman kesilirler, onların istediği bir lokmayı onlara vermese, dünya kendilerine dar ve zindan olur. İnsanlıkta, daha büyük havuz mevkiine erişemeyen ve yaptıklarından sıkılmayan bu aptalların bu büyüklük dâvalan nasıl doğru olur?

Faraza bu kimse, düşmanlık, şehvet, gösteriş ve kızgınlığın yanına yanaşamadığı bir kimse bile olsa, bu dâvasında mazur sayılmaz. Çünkü onun derecesi peygamberler derecesini geçemez. Halbuki onlar (peygamberler) hata ve kusur işleme korkusundan feryad ederler ve ağlarlardı. Ve özürlerinin kabulüne çalışırlardı! Ashâb-ı kirâm'ın ileri gelenleri küçük günahlardan da kaçınırlardı ve hattâ şüphe korkusuyla helâle bile yanaşmazlardı. O hâlde bu ahmak, şeytanın hiylelerine kapılmadığını ve derecesinin peygamberler ve sıddıklar derecesinden üstün olduğunu nereden bilmiştir. Eğer, «Evet; peygamberler böyle idiler. Fakat yaptıklarını insanların selâmeti için yaparlardı» derse, kendisini görenlerin helak olduğunu gördüğü hâlde niçin o da halkın selâmeti için aynı şeyleri yapmıyor. Eğer, halkın helaki bana zarar vermez derse, Peygamberin, (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunda niçin ziyanı olsun? Eğer bunda bir ziyan bulmasaydı kendini takva zorluklarına niçin atar ve sadakadan kendisine verilen bir hurmayı ağzından çıkarıp niçin yemezdi? Yemiş olsaydı, herkese yemesi mubah olan bu hurmadan insanlara ne ziyan gelirdi. Eğer zararı varsa, şarap kadehlerinin bu ahmak'a niçin ziyanı olmasın. Son olarak diyelim ki, onun derecesi peygamberlerin derecesinden yüksek değildir. Yoksa onun yüz kadeh şarabın günahı, Peygamberimizin (aleyhisselâm) sadakadan verilen bir hurmayı yemesi günahından fazla değil midir? Yoksa kendisine verdiği paye sebebiyle, yüz kadeh şarap

kendisini ifsâd etmiyor, değiştirmiyor da, Peygamber Efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir bardak su kâfi görülüp, bir hurma onun hâlini değiştiriyor mu? Bundan anlaşılan, bu kimse yuları şeytanin eline vermiştir. Akıllıların bundan bahsetmesi yahut onunla alay etmeleri, lüzumsuzdur. Cihanın aptalları bile onun hâline gülerler!

Ama, din büyükleri; isteklerini esir etmeyen ve murakabede bulundurmayanların insanlıkla alâkası olmadığını, böyle kimselerin hayvan olduğunu anlayanlardır. O hâlde, bununla insan nefsinin hileci ve aldatıcı olduğu, daima yanlış iddiada bulunduğunu söylemesi ile anlaşılır. Böyle kimseden delil istenir. Onun doğruluğuna, kendi hükmü ile değil, şeriatın hükmü ile elbette bir delil yoktur. Eğer isteyerek bütün varlığını buna veriyorsa doğru söylüyor. Eğer, ruhsat, te'vil ve hile ile şeriatın hükümlerinden ayrılmak istiyorsa, şeytanın kölesi olmuştur. Bununla beraber, velilik dâvasında da bulunmaktadır. Bu delili son nefesine kadar ondan istemek lâzımdır. Yoksa, mağrur ve aldanmış kalıp helak olur. Bedenin şeriata uydurulması, Müslümanlığın birinci derecesidir.

YEDİNCİ SEBEP: Cahillikten değil, gaflet ve şehvetten meydana gelir. Bunlar her şeyi mubah gören gruptur ki, bu şüphelerden geçmişler, hiçbir şey duymaz olmuşlar. Fakat bir kimse bu grubun ibâhet [mübah kılma, serbest bırakma] yolunda gittiklerini, fesat çıkardıklarını, yaldızlı sözler söylediklerini, evliyalık ve tasavvuf iddia

ettiklerini, onlara mahsus elbise giydiklerini görür. Onun da tabiatına bu hoş gelir, böylece tabiatına şehvet ve bozukluk hâkim olur. Fesat çıkarmaya razı olmaz ve, «Bana bundan bir ceza gelecektir» demez. Çünkü o zaman o fesat ona acı gelir. Hattâ der ki: «Bu, hiçbir fesat [bozukluk] değildir. Söylenen lâftır ve töhmet altında bırakmaktır». Ama ne töhmetin, ne de lâfın mânâsını bilir. Bu şehvet ve arzularla dolu gafil bir kimsedir. Şeytan onu istediği gibi yapmıştır. Söz ile düzelmez. Çünkü, şüphesi sözle meydana gelmiş değildir. Bu gibi insanların çoğu, Allahü Teâlâ'nın haklarında şöyle buyurduklarındandır: «Muhakkak ki biz onu (Kur'ân-ı Kerim'i) anlamamaları için kalblerine örtü, kulaklarına ağırlık verdik. Onları doğru yola ve hidâyete çağırsan da asla yola gelmezler» (9). Ve yine Allahü Teâlâ buyuruyor: «Kur'ân-ı Kerîm'den Rabbinin birliğsini söylesen, nefret edip, yüz dönüp giderler» (10). O hâlde, onlarla, delil, hüccet getirmekle iş yapmaktansa kılıçla iş yapmak (onları öldürmek) daha iyidir. Ehl-i ibâhenin yanlışlıkları ve onlara nasihat vermek hakkında bu kadar söz yeter. Bu unvanda bahsedilenlerin sebebi, ya kendini bilmemek, ya Allahü Teâlâ'yı bilmemek, ya şerîat denen, kendinden Allahü Teâlâ'ya giden yolu bilmemektir. Bunun gibi tabiatına, yaratıhşına uygun gelen bir işte bilgisizliğin giderilmesi zor olur. Bunun için bir grup insanlar vardır ki, şüphe etmeksizin ibâhet yolunda yürürler ve derler ki; «Biz serbestiz». Onlara, hangi işte serbestsiniz diye sorarsanız,

söyleyemezler. Çünkü onda ne istek var, ne de şüphe. Bunun hâli, hekime gidip hastayım diyen, fakat hastalığını (neresi ağrıdığını) söylemeyen, böylece neresi ağrıdığı belli olmayınca kendisine ilâç yapılamayan hastaya benzer. Ona söylenecek en doğru söz, «Dilediğin gibi yap, fakat sen mahlûksun, seni yaratan âlim ve kaadirdir. Dilediğini yapabilir. Bunda şüphen olmasın» sözüdür. Bu mânâ ona, açıkladığımız şekilde delil göstererek anlatılır.

(1) 35 - Fâtır: 18.
(2) 29 - Ankebût: 6.
(3) 41 - Fussılet: 46.
(4) 26 - Şuarâ: 88-89.
(5) Hm. II, 493.
(6) 3 - Âl-1 İmrân 134.
(7) 11 - Hûd: 6.
(8) 5 - Necm: 39.
(9) 18 - Kehf: 57.
(10 17 - Isrâ: 46.

ÜÇÜNCÜ UNVAN

DÜNYAYI TANIMAK

[Bu unvanda beş fasıl vardır]

BİRİNCİ FASIL

İNSANIN DÜNYADA BULUNMASININ SEBEBİ

Biliniz ki dünya, din yolunun konaklarından bir konak, yolcuları Allahü Teâlâ'ya götüren bir yol, misafirlerin azıklarını alabilmeleri için açıkta kurulmuş süslü bir pazardır. Dünya ve âhiret, senin iki hâlinden ibarettir: Ölümden Önce olup, ama ona çok yakın olana «DÜNYA», ölümden sonra olana ise «AHÎRET» denir. Dünyadan maksat, âhiret için azık toplamaktır. Çünkü, insan yaratıldığı zaman sade ve noksan [eksik] yaratılmıştır. Fakat, kemâle gelmek ve meleklerin hâlini kalbine nakşetmek liyakatindedir. Böylece Allahü Teâlâ'ya lâyık kul olur. Bu; hidâyete kavuşmak, yahut Allahü Teâlâ'nm cemâlini seyredenlerden olur mânâsındadır. Onun nihaî saadeti budur. Cenneti budur ve o, bunun için yaratılmıştır. Gözü açılmayınca seyredemez ve O cemâli idrak edemez [anlayamaz]. Bu ise marifetle elde edilir. Allahü Teâlâ'nın cemâlinin marifetinin anahtarı, onun sun'undaki [yaptığı, yarattığındaki şaşılacak] hâllerin bilinmesidir. Bu sun'unun anahtarı, Önce insanın duygularıdır. Bu hisler [duygular] ancak, su ve topraktan meydana gelmiş bu bedende bulunurlar. O hâlde, bunun için su ve toprak âlemine düştü. Ancak bu şekilde, bu azığı elde eder, hisleriyle kendinin dışında olanları bilir.

Kendini tanımak anahtarı ile de, Allahü Teâlâ'yı tanımaya kavuşur. Bu hisler onda olduğu ve faaliyet gösterdikleri müddetçe o kimseye, «Dünyadadır», derler. Hislere veda edip kendi [zâtı] ve zâtına ait sıfatları [kendine ait hususiyetleri] kalınca ona, «Ahirete gitti», derler. O halde insanın dünyada bulunmasının sebebi budur.

İKİNCİ FASIL

DÜNYANIN HAKİKATİ, ÂFETİ VE MAKSADI

Demek ki, insana dünyada iki şey lâzımdır: Biri, kalbi öldürücü sebeplerden koruması ve gıdasını tedarik etmesi, diğeri de, bedenini helak edici, öldürücü şeylerden koruması ve gıdasını elde etmesidir.
Kalbin gıdası, Allahü Teâlâ'yı tanımak ve sevmektir. Çünkü, her şeyin gıdası tabiî hususiyetine uygun olur. Daha önce, insanın kalbinin hususiyetinin bu olduğunu anlatmıştık. Helakinin sebebi, Allahü Teâlâ'dan gayrı şeylerin sevgisine dalmaktır. Bedeni, kalb için korumak lâzımdır. Yoksa, beden fânidir, kalb bakidir. Hacıyı hacca götüren deve gibi, beden de kalbin binek hayvanıdır. Deve hacıya lâzımdır, hacı deveye değil. Eğer hacca giden bir kimsenin deveyi yanında bulundurması icabediyorsa, yemini,

suyunu, örtüsünü Kabe'ye varıncaya kadar tedarik etmesi lâzımdır. Bundan sonra onun sıkıntısından kurtulur. Fakat deveye bakmayı ihtiyaç miktarınca yapmak lâzımdır. Yoksa, bütün zamanını ona yem vermek, onu süslemek ve onu muhafaza etmekle geçirirse, kafileden geri kalır ve helak olur. Bunun gibi, eğer insan bütün zamanını, bedenin kuvvetlenmesine ve helak olma sebeplerini ondan uzaklaştırmaya verirse, kendi saadetinden mahrum kalır.

Dünyada bedenin ihtiyacı üçtür: Beslenmek için yemek, giyinmek, sıcak ve soğuktan korunmak için bir evi olmak. Böylece helak olma sebeplerinden kurtulur. O hâlde, insanın dünyadan zaruri olarak alacağı bunlardan fazla değildir. Hattâ dünyanın esası da bunlardır. Kalbin gıdası, beslenmesi ise marifettir. Ne kadar çok olursa, o kadar iyidir. Bedenin gıdası, yemektir. Haddinden fazla olursa helake sebep olur. Allahü Teâla'nın, şehveti insana vermesi, yemekte, meskende ve giyinmekte bedenin iktizasının meydana gelmesi içindir. Kendisinin binek hayvanı ancak bu şekilde helak olmaz. Bu şehvet öyle yaratılmıştır ki, kendine verilene razı olmaz, daha fazla ister. Aklın yaratılması, onun hududunu aşmamasını temin içindir. Peygamberlerin diliyle (aleyhimüsselâm) gönderilen şeriatlar, onun [şehvetin - arzunun] hududunu tâyin içindir. Fakat bu şehvet, yaratıldığı zaman kendisine verildi; çocukta da, onun [İstek ve arzunun] bulunması lâzımdır. Akıl ise sonradan yaratılmıştır. Demek ki, şehvet [arzu ve istek]

önceden yerini tutmuş, hâkim olmuş, emre itaat etmek istemez olmuştur. Akıl ve şeriat ondan sonra geldiler. Bütün varlığını kuvvet, elbise ve mesken kurmaya vermemesi ve bu sebeple kendini unutmaması, bu kuvvet ve elbisenin neye yaradığını, ne için olduğunu bilmesi ve hattâ kendinin bu dünyada ne için bulunduğunu anlaması, Âhiret için azık olan kalbin gıdasını unutmaması için geldiler. Bu ifadeden dünyanın hakikatini, âfetini ve maksadını öğrendin. Şimdi, dünyanın dallarını ve kısımlarım bildirelim.

ÜÇÜNCÜ FASIL

DÜNYANIN ASLI ÜÇ ŞEYDİR: YEMEK, ELBİSE VE MESKEN

Dünyanın tafsiline dikkat edersen, üç şeyden ibaret olduğunu görürsün: Biri bitki, maden ve hayvan gibi yeryüzünde görülen şeylerdir. Toprağın aslı, mesken kurmak ve ziraatle ondan faydalanmak içindir. Bakır, pirinç ve demir madenleri âletler için, hayvanlar ise üzerlerine binmek ve yemek içindir. Diğer ikisi de, insanın kalbini ve bedenini bunlarla meşgul eylemesidir. Ya kalbi, onu sevmek ve onu istemekle meşgul eder, veya bedenini onu düzeltmek, onun işlerini yapmakla meşgul eder. Kalbi dünya sevgisi ile meşgul eylemek sebebiyle, kalbde helake sebep olan hırs, bâhillik, haset,

düşmanlık ve bunun gibi sıfatlar meydana gelir. Bedeni dünya ile meşgul eylemekten, kalbe bir meşguliyet doğar. Böylece aslını unutur ve tamamen dünyaya dalar.
Dünyanın aslı; yemek, elbise ve mesken olduğu gibi, insan için zaruri olan san'at da üçtür: Ziraatçılık, dokumacılık ve marangozluk. Fakat bunların da kolları vardır. Bazıları ona hazırlık içindir. Pamuk döven ve iplik büken, dokumacının işini yapıyor. Bazısı da bunu tamamlar, terzi gibi ki, dokumacının işini tamamlıyor. Bunların hepsi için âletlere ihtiyaç vardır. Bunlar da odun, demir, deri ve bunun gibi şeylerdir. Böylece demircilik, marangozluk ve dericilik san'atlan meydana geldi. Bunların hepsi meydana gelince birbirlerine yardım etmeye muhtaç olurlar. Çünkü herkes, kendinin bütün işlerini yapamaz. Böylece terzi, dokumacının ve demircinin işini, demirci de, diğer ikisinin işini yapmak için bir araya geldiler. Bu şekilde her biri ayrı iş yaptılar. Bu yüzden aralarında bazı şeyler meydana geldi, birbirlerine düşman olmaya başladılar. Çünkü her biri kendi hakkına razı olmadı ve diğerinin hakkına geçmek istedi. Böyle san'atlardan üç çeşide daha ihtiyaç oldu. Biri, saltanat ve siyaset [idare], diğeri kadılık ve hâkimlik, diğeri de insanlar arasında onunla kanun teşrii yapılan fıkıh san'atlarıdır. Her ne kadar bunların çoğunun el ile alâkası yoksa da, her biri birer san'attır.
İşte bu sebeple, dünya meşgalesi çoğaldı ve karıştı. İnsanlar onun arasında kendilerini kaybettiler ve

başlangıçta bunların esasının üç şey olduğunu anlayamadılar. Bütün bunlar yemek, giymek ve mesken içindir. Bu üç şey de beden için lâzımdır. Beden de kalb için lâzımdır. Onu taşımaktadır. Kalb de Allahü Teâlâ için [O'nu bilmek için] lâzımdır. O hâlde kendini ve Allahü Teâlâ'yı unutanlar; kendini, Kabe'yi ve seferi unutup bütün zamanım deveye bakmaya veren hac yolcusuna benzerler.
Demek ki, dünya ve hakikati bu anlattıklarımızdır. Her kim onda sefere hazırlanmaz, işini bitirmez, gözünü âhirete çevirmez ve dünya meşgalesini ihtiyacından fazla tutarsa, dünyayı tanımamış olur. Bunun sebebi cahilliktir. Bahusus Peygamber Efendimiz buyurdu: «Dünya, Hârut ve Mâruttan daha büyük büyücüdür. Ondan kaçınız». Dünya böyle bir büyücü olunca, onun hile ve aldatmalarını ve onun işlerinin neye benzediğini insanlara açıklamak farz olur. Şimdi dünyanın neye benzediğini dinle!

DÖRDÜNCÜ FASIL

DÜNYANIN CADILIĞI (BÜYÜCÜLÜĞÜ) HAKKINDA MİSÂLLER VE DÜNYA EHLİNİN GAFLETİ

BİRİNCİ MİSÂL: Dünyanın birinci büyücülüğü şöyledir: Kendini sana devamlı kalacak şekilde

gösterir. Halbuki o, hareket eder ve devamlı senden kaçar. Fakat tedricî [azar azar] ve gayet yavaş hareket eder. Dünya, kendisine baktığın zaman hareketsiz görünen ve fakat daima yürüyen bir gölgeye benzer. Bilirsin ki, ömrün devamlı gidiyor ve tedrici olarak her an biraz daha azalıyor, işte o dünyadır, senden kaçıyor, sana veda ediyor [senden ayrılıyor], sen ise bunu anlamıyorsun!
BAŞKA MİSÂL: Büyülerinden biri de, kendini sana veriyor şeklinde göstermesi, seni kendine âşık etmesi, seninle kalacağını, bir başkasına varmayacağını imâ etmesidir. Halbuki sonra aniden sana düşman kesilir. Bu, erkekleri aldatıp, kendine âşık eyleyen, sonra evine götürüp öldüren, zehirleyen zalim bir dul kadına benzer.
Isa (aleyhisselâm) keşfinde dünyayı ihtiyar bir kadın şeklinde görüp sordu: «Kaç kocan vardır?». Dünya, «O kadar çok ki, sayamam», dedi. «Öldüler mi, yoksa seni boşadılar mı?» buyurdu. «Hayır! Belki hepsini ben öldürdüm», dedi. İsâ (aleyhisselâm) bunun üzerine, «Bu ahmaklara şaşarım ki, diğerlerine ne yaptığını görürler de yine seni isterler, hiç ibret almazlar» buyurdu.
BAŞKA MİSÂL: Dünyanın büyülerinden biri de, dışını süsleyip, belâ ve mihnetleri örtmesi, dışına, yüzüne bakan cahilleri aldatmasıdır. Çirkin yüzünü örten, ipekli ve süslü elbiseler giyen ihtiyar bir kadına benzer. Uzaktan onu görenler ona âşık olurlar. Ama yüzünden örtüyü kaldırınca pişman olur, üzülürler. Onun rezilliğini görürler. Hadîs-i şerifte geldi ki: «Kıyamet günü dünyayı yeşil

gözlü, dişleri dökülmüş ihtiyar, çirkin bir kadın şeklinde getirirler; İnsanlar ona bakınca: Allah korusun! Bu nedir? Böyle rezil, böyle çirkin derler. Onlara denir ki: Bu, uğruna birbirinizi kıskandığınız, birbirinize düşman kesildiğiniz, kan döktüğünüz, sıla-i rahmi terkettiğiniz, ona aldandığınız dünyadır. Sonra onu Cehenneme atarlar. Der ki: Yarabbi, beni sevenler nerededir? Allahü Teâlâ onların da getirilip Cehenneme atılmasını emreder.»

BAŞKA MiSAL: Bir kimse dünyada bulunmadığından önceki ezeli ve içinde bulunmayacağı âtideki seneleri ve ezelle ebed arasındaki bu birkaç günü [kendi ömrünü] hesap ederse, dünyanın bir sefer yolu olduğunu, birinci menzilinin beşik, son konağının mezar ve bunun arasında kaç konak bulunduğunu anlar. Her yıl, bir konak gibi; her ay bir fersah (yaklaşık olarak altı kilometre] gibi; her gün, bir mil gibi ve her nefes bir adım gibidir. O ise durmadan yürüyor. Kiminin bu yoldan bir fersahı kalmış, kiminin daha az, kiminin daha çok kalmış. O ise daima burada kalacakmış gibi gamsız ve düşüncesiz oturmaktadır. On sene sonra bile kendine lâzım olmayacak şeyleri düşünmekle meşgul olur. Halbuki on güne varmaz, toprak altında olacaktır.

BAŞKA MİSÂL: Dünyayı sevenler, onda buldukları lezzetlerle âhirette rezillik ve sıkıntı çekenler; çok fazla yağlı yemekler yeyip, tatlı şerbetler içip midesini bozan, sonra da midesinde, nefsinde ve kazuratındaki rezaleti görüp utanan,

pişman olan; lezzetleri geçti, rezilliği kaldı diyen kimse gibidir. Yemek ne kadar iyi olursa ağırlığı da o kadar çok olduğu gibi, dünya lezzetleri de ne kadar çok olursa sonu o kadar rüsvay ve rezil olmaktır. Bunun böyle olduğu can verirken belli olur. Zira nimeti, bağı - bostanı, cariye ve köleleri, altını ve gümüşü çok olanların, ölürken bunlardan ayrılık emeli; az olanlarınkinden daha çok olur. Bu elem ve azap ölümle yok olmaz. Hattâ daha da artar. Çünkü, o sevgi kalbin sıfatıdır. Kalb ise kendi yerinde olur, ölmez.
BAŞKA MİSÂL: Dünya işlerinden insanın karşılaştığı kendisine az görünür, bununla meşguliyetinin uzun sürmeyeceğini zanneder. Belki de işlerinin yüz tanesinden bir tanesi ortaya çıkar ve ömrü o işte geçer! İsâ (aleyhisselâm) buyuruyor: «Dünyayı arayan, deniz suyu içene benzer. Ne kadar çok içerse, daha çok susar, içer içer, nihayet ölür. Fakat susuzluğu, harareti eksilmez». Bizim Peygamberimiz (aleyhi efdâlüssalâti ve ekmelüttehıyyât) buyuruyor: «Bir kimsenin suya girip ıslanmaması mümkün değildir» (1}.
BAŞKA MİSÂL: Dünyaya gelen; misafirler için odalar süslemek, onları grup grup çağırmak, önlerine üzerinde kuru yemişler bulunan altın tabak, öd ve buhurlu mangal koyup çeşitli güzel kokular arasında tatlı yediren ve geriye, başkaları geleceği için, tabak ve mangalı bırakıp meyveleri yenen bir misafirperverin evinde misafir olmaya benzer. O hâlde onun âdetini bilen ve akıllı olan

herkes öd ve buhurun kokusuna bürünür, meyveyi yer, tabak ve mangalı bırakır, şükür eder ve gider. Ahmak olan bunları kendisine verdiklerini zannedip alıp götürmek ister. Gideceği zaman elinden aldıklarına üzülür, canı sıkılır, feryad eder. İşte dünya da böyle; yolcuların azıklarını bedava alacakları, fakat içerde olanlara tama' etmeyecekleri misafir konağıdır.
BAŞKA MİSÂL: Dünyayı sevenler, dünya işleri ile meşgul olup âhireti unutanlar; gemide bulunup, bir adaya yanaşıp kazâ-yı hacet ve taharet için dışarıya çıkanlar gibidir. Kaptan, bağırır ve der ki; «Hiç kimse fazla kalmasın. Temizlikten başka bir şeyle meşgul olmasın. Gemi hemen kalkacak». Onlar adaya dağılırlar. Akıllı olanlar, çabucak temizlenip geri dönerler. Gemiyi boş bulup daha güzel ve uygun bir yer tutup oraya otururlar. Diğer bir grup, adanın güzelliğine, acayipliğine şaşar, kalırlar. Onu seyre koyulurlar. Ondaki çiçeklere, tatlı tatlı öten bülbüllere, etraftaki süslü çakıl taşlarına bakar kalırlar. Geri dönünce, gemide rahat bir yer bulamazlar, dar ve karanlık yerde otururlar. Oranın sıkıntısını çekerler. Diğer bir grup, yalnız bakmakla kalmayıp, o süslü güzel çakıl taşlarını, çiçekleri toplarlar, beraberinde götürürler; gemide yer bulamazlar, dar bir yere sıkışır, kalırlar ve çok defa o çakıl taşlarını omuzları üzerinde taşırlar. Bir iki gün geçince o güzel renkler solar, kararır, onlardan nahoş kokular gelmeye başlar. Atacak yer bulamazlar. Pişman olurlar, onların yükünü ve sıkıntısını omuzlariyle çekerler. Bir başka grup,

adanın güzelliğine şaşar ve öyle kalırlar. Gemiden uzak kalıp gemiyi kaçırırlar. Kaptanın sesini duymazlar. Adada kalırlar. Böylece bazısı açlıktan ölür. Bazısını yırtıcı hayvanlar öldürür. Birinci grup takva sahibi mü'minlere benzer, sondakiler de kâfirlere. Zira kendilerini, Allahü Teâlâ'yı ve âhireti unuttular. Bütün varlıklarını dünyaya verdiler. Ayet-i kerimede, «Âhirete nisbetle, dünya hayatını daha çok sevdiler» (2), buyuruldu. Aralarında bulunan iki grup, âsiler gibidir, imanın aslını korudular, fakat dünyadan el çekmediler. Bir kısmı fakirlikten pay aldı. Bir kısmı çok nimetler toplayıp, yükü ağır oldu.

(1) C. Zühd, 3: H. RİKâk, 2.

(2) 16 - Nahl: 107.

BEŞİNCİ FASIL

DÜNYADAKİ HER ŞEY MEZMUM [KÖTÜLENMİŞ] DEĞİLDİR

Dünyanın, söylenilen bu aşağılığı sebebiyle dünyadaki her şeyin mezmûm, aşağı olduğunu sanma. Belki dünyada öyle şeyler vardır ki; onlar dünya değildirler. İlim ve amel dünyada olur, fakat dünyadan sayılmazlar. Çünkü bunlar insanla beraber âhirete giderler. Ama ilim olduğu gibi onda kalır. Amel, her ne kadar aynen kalmazsa da eseri onunla kalır. Bu iki kısımdır: Biri kalb cevherinin

temizliği ve parlaklığı olup, günahları terketmekten hâsıl olur. Diğeri Allahü Teâlâ'nın zikrine ünsiyeti olup, ibadetlere devamdan meydana gelir. O hâlde bunlar devamlı olan iyi şeylerdir ki, Allahü Teâlâ bunlar hakkında, «Baki olan iyi şeyler, Rabbinin indinde daha hayırlıdır» (1), buyuruyor.
İlmin, münâcaatın ve Allahü Teâlâ'nın zikrine ünsiyetin verdiği lezzet daha çoktur. Bunlar dünyadadır. Fakat dünyadan sayılmazlar. O hâlde bütün lezzetler mezmûm ve kötü değildir. Belki geçen ve kalmayan lezzetlerin de hepsi mezmûm değildir. Bu da iki kısmıdır: Biri, dünyadan olduğu ve ölümden sonra da kalmadığı hâlde; âhiret işlerine, ilme, amele ve mü'minlerin çoğalmasına yardımcı olandır. Ahiret yolunun şartı olan ihtiyaç miktarınca kuvvet, evlenme, giyinme ve mesken kurma gibi. Dünyadan bu kadarına kanaat getiren ve bundan maksadı din işlerinde rahatlık olan, dünya ehli değildir.
O hâlde, dünyadan mezmûm [kötü] olanlar, din için olmayanlardır. Belki o kimse, gaflete, lezzet ve nimetlere kapılıp kulluk vazifelerini unutan ve kalbini bu dünyaya bağlayıp, öbür dünyadan nefret eden kimsedir. Bunun için Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «Dünya ve içindekiler mel'ûndur. Ancak Allahü Teâlâ'yı anmak ve buna yardım edenler mel'un değildir» (2).
Dünyanın hakikatinden ve ne olduğundan bu kadar anlatmak yetişir. Bundan sonrasını ukûbat kısmı olan, muâmelât erkânının üçüncü kısmında

anlatacağız.
(1) 18 - Kehf: 46.
(2) C. Zühd: 3. T. Zühd: 14.

DÖRDÜNCÜ UNVAN

ÂHİRETİ TANIMAK

[Bu unvanda on beş fasıl vardır]

BİRİNCİ FASIL

BEDEN VE RUHLA ALÂKALI CENNET VE CEHENNEM

Ölümün hakikati bilinmeyince âhiretin hakikatini kimse bilemez. Hayatın hakikatini bilemeyince, ölümün hakikatini bilemez. Ruhun hakikatini bilmeyince de, hayatın hakikatini bilemez. Ruhun hakikatini bilmek de, bir kısmını açıkladığımız kendi nefsini bilmektir.
Daha evvel söylemiştik ki, insan, biri ruh, diğeri beden olan iki asıldan meydana gelmiştir. Ruh süvari gibi, beden de binek hayvanı gibidir. Âhirette bu ruhun beden vasıtası ile bir hâli, bir Cenneti ve Cehennemi vardır. Kendi zâti sebebi ile bedenin ortak olmadığı başka bir hâli de vardır.

Beden sebebiyle de onun [insanın] bir Cenneti veya Cehennemi yahut saadeti veya şekaveti vardır. Araya beden girmeksizin olan kalbin nimet ve lezzetlerine, «Rûhanî Cennet», diyoruz. Yine beden araya girmeden olan sıkıntı, elem ve şakiliğine «Rûhani Cehennem» diyoruz.
Bedenin de beraber bulunduğu Cennet ve Cehennem zaten bellidir. Orada, ağaçlar, nehirler, huriler, köşkler, yiyecekler, çiçekler ve buna benzer şeyler vardır. Her ikisinin de vasfı, Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde bildirilmiştir. Herkes bunu anlayabilir. Bunu uzun olarak «İlyâu Ulûmi'd Din» kitabımızın «Ölümü hatırlama» kısmında anlattık. Burada ise bu kadarla iktifa edip, ölümün hakikatini anlatıp, ruhanî olan Cennet ve Cehenneme işaret edelim. Zira bunları herkes bilmez.
Hadis-i Kudsî'de, «İyi ameller yapan kullar için, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiç kimsenin kalbinden geçmeyen şeyler hazırladım» (1) buyurulanlar, ruhanî Cennettedir. Kalbin içinden melekût âlemine bu mânânın aşikâr olduğunu, hiç şüphe kalmadığını gösteren bir pencere açılır. Bu yola kavuşan kimsede, âhiretin Cennet ve Cehennemine taklid ve işitme ile olmayıp parlak bir yakîn hâsıl olur [kendisinde şüphe olmayan kesin bilgi meydana gelir]. Bilâkis basiret ve müşahede ile olur. Hekimin, bu dünyada bedene ait iyilik ve kötülüğü bilmesi ve buna sıhhat ve hastalık demesi; bunun sebepleri olan ilâç kullanmak ve perhiz etmek, hastalığın ise çok

yemek ve perhiz etmemekten ileri geldiğini söylemesi gibi; bu müşahede ile de kalbin yâni ruhun saadet ve şekaveti; ibadet ve marifetin bu saadetin ilâcı, cahillik ve günahın bu saadetin zehiri olduğu anlaşılır. Bu, çok kıymetli ve yüksek bir ilimdir. Birçok âlim denen kimseler, bunu bilmezler. Hattâ bunu inkâr ederler. Bedenî olan Cennet ve Cehennemden ileri geçip söz söylemezler. Âhireti bilme hususunda işitme ve taklidden başka bir yol bilmezler. Bizim ise bunun hakikati hakkında delilli uzun kitabımız vardır. Bu kitap Arabidir [Arabcadır]. Burada ise bu kadar anlattık. Zeki ve kalbi inad ve taklid bulaşıklığından temizlenmiş olanlar, bunu idrak ederler ve âhiret işi kalblerinde sabit ve kuvvetli olur. Bunun için birçok kimselerin âhirette imanı zayıf ve sallantıda olur.

İKİNCİ FASIL

ÖLÜMÜN HAKİKATİ

Eğer ölümün hakikatinden bir nebzecik bilmek istersen, bilmelisin ki, insanın iki ruhu vardır. Biri, hayvanlara mahsus ruh cinsindendir ve biz ona «Hayvanî ruh» diyoruz. Diğeri ise, meleklere mahsus ruh cinsinden olup, ona «İnsanî ruh» diyoruz. Bu hayvani ruh, canlılarda sol tarafta bulunan yürek denilen et parçasında olup, kalbin

menba'ıdır [kaynağıdır]. O ise. hayvanın bâtın mizaçlarından buhar gibi, lâtiftir. Mutedil bir mizacı [karakteri] vardır ve kalbden atar-damarları vasıtası ile hareket eder. Beyne ve bütün uzuvlara ulaşır. Bu ruh, his ve hareketleri taşımaktadır. Beyne ulaşınca, harareti azalır, mutedil olur. Göz ondan görme kuvveti, kulak ondan işitme kuvveti ve diğer azalar da kendi hassa ve kuvvetlerini alırlar. Bu, içerisi tozlu olan bir odadaki kandile benzer. Kandilin ışığı tozlardan geçip, duvarın üzerine düşer. Orayı aydınlatır. Kandilin aydınlığı duvarın üzerinde zahir olduğu gibi, Allahü Teâlâ'nm kudretiyle görme, işitme ve diğer hislerdeki kuvvetler bu ruhtan diğer azalarda meydana geliyor. Eğer bazı damarlarda tıkanma olursa, ondan sonra gelen uzuv hareketsiz kalıp felç olur. Onda his ve hareket kuvveti olmaz. Hekim, bu tıkanıklığı gidermeye uğraşır.
Bu ruh, kandilin alevi gibidir. Kalb ise fitili gibidir. Gıdalar da yağı gibidir. Kandilde [şamdanda] yağ bitince kandil söner. Yağ olup, fakat fitil çok yağ çekse, bozulup artık yağ çekmez olduğu gibi; kalb de çok zaman geçince gıda almaz olur. Yağ ve fitil yerinde olduğu hâlde, kandilin üzerine bir şey koyduğun zaman söndüğü gibi, bir canlıya da büyük bir yara ve zorluk gelince ölür.
Mizacı mutedil olduğu müddetçe —ki bu şarttır— bu ruh his ve hareket kuvveti gibi, Allahü Teâlâ'nın izni ile gökteki meleklerin nurlarından da lâtif mânâları alır. Hararetin veya soğukluğun çokluğundan veya başka sebeple mizacı bozulursa,

o eserleri almaya lâyık olmaz. Bir aynanın yüzü düzgün ve parlak olursa, karşısındaki şeylerin suretini gösterir. Ama ayna iyi olmaz, yahut pas tutarsa o suretleri göstermez. Bu suretlerin yok olması veya kayıp olmasından değil, karşısındaki suretleri gösterecek hususiyetin aynada kalmamasındandır. Bunun gibi, hayvanî ruh dediğimiz, bu lâtif buhar mutedil [doğru - sağlam] olunca, buna elverişli olur. İtidâli gidince de artık almaz olur. His ve hareket kuvvetlerini almaz olunca, azalar onun nurlarının ihsanından mahrum kalır. Hissiz ve hareketsiz olur. Bu zaman «öldü» derler.

Hayvani ruhun ölmesinin mânâsı budur. Bu mizacın itidalden düşmesi için olan sebepleri bir araya getiren, Allahü Teâlâ'nın mahlûklarından bir mahlûktur. Ona «Metekü'l-mevt». [ölüm meleği, Azrail] denir. İnsanlar onun yalnız ismini bilirler. Onun hakikatini bilmek ise uzun sürer.

Bu şekildeki ölüm, hayvanın ölümüdür. İnsanın ölümü ise, daha başkadır. Çünkü onda bu hayvani ruh bulunduğu gibi, geçmiş fasıllarda insanın ruhu, yahut kalb ismini verdiğimiz başka bir ruhu daha vardır. Bu diğer ruha benzemez. Çünkü o, çözülmüş hava imbiklenmiş [damıtılmış] buhar gibi gayet lâtif bir cisimdir. Fakat bu insan ruhu, cisim değildir. Çünkü bölünme kabul etmez. Allahü Teâlâ'nın tanınması, bilinmesi onda olur. Allahü Teâlâ bölünme kabul etmediği ve bir olduğu gibi, bir olanın bilineceği yer de, bir ve bölünme kabul etmez olmalıdır. O hâlde bu marifet

bölünebilen hiçbir şeyde olmaz. Bilâkis ancak bölünmeyen tek bir şeyde olur.
Fitili, kandilin alevini ve ışığını düşün: Fitil, yürek gibi, kandilin alevi hayvani ruh gibi, kandilin ışığı da insan ruhu gibidir. Kandilin ışığı, kandilden daha lâtif olduğu bir şeye benzetilmediği gibi, insanın ruhu da hayvanî ruha nisbetle lâtiftir ve bir şeye benzetilemez. Latiftik [ruhanilik] tarafından bakılırsa, bu benzetme doğrudur. Fakat bir başka şekilde doğru değildir. Çünkü, kandilin ışığı kandile tâbi olup, asıl olan kandildir. Kandil olmazsa, ışık da olmaz, insan ruhu ise, hayvanî ruha tâbi değildir. Hattâ asıl kendisidir. Hayvani ruha halel gelmekle, buna bir şey olmaz. Belki tam misâlini istersen, kandilden daha lâtif bir ışık farz et, kandil onunla var olsun, o kandille değil. Ancak misâlimiz böylece doğru olur!
O hâlde hayvanî ruh bir cihetten insan ruhunun binek hayvanı, bir cihetten de bir âlet hükmündedir. Bu hayvani ruhun mizacı bozulursa, kalıp [bedeni ölür. İnsan rûhu ise, kendi yerinde kalır. Fakat aletsiz ve merkebsiz kalır. Merkebin [binek hayvanının] ölümü ve âletin zayi olması, süvarinin de zayi ve yok olmasına sebep olmaz. Fakat aletsiz kalır.
Bu âlet kendisine, Allahü Teâlâ'nın marifet ve muhabbetini avlamak, elde etmek için verildi. Eğer maksadına kavuştuysa, âletin helak olması, aradan çekilmesi onun için daha iyidir. Çünkü maksada kavuşmuşken, âlet yük olur, ağırlık verir. Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)

in «Ölüm, mü'mine hediye ve tuhfedir [hediyedir]», buyurması, av için tuzak kuran ve tuzağın yükünü çeken içindir. Avını elde edince tuzağın helâki onun için ganimettir. Yok, eğer —Allah korusun— avı elde etmeden önce bu tuzak çalışmaz olursa, onun ayrılık acısı ve musibetinin sonu olmaz. Bu acının ve elemin başlangıcı kabir azabıdır. Allahü Teâlâ bizi ondan korusun!

ÜÇÜNCÜ FASIL

SENİN BENLİĞİN BU BEDENLE DEĞİLDİR

Bilmiş ol ki, bir kimsenin eli ve ayağı felç olursa o kendi yerinde kalır. Çünkü o, el ve ayak değildir, eli ve ayağı onun âletleridir. O ise, bunları kullanandır. Senin benliğinin hakikati; el ve ayak olmadığı gibi; sırtın, karnın, başın ve bedenin de değildir. Hepsi felç olsa da, senin yerinde durman yine mümkündür, ölümün mânâsı bütün vücudun felç olmasıdır [çalışmamasıdır]. Elin felç olmasının mânâsı, sana itaat etmemesidir, itaat etmesi için kudret denilen bir sıfata sahip olması icap ederdi. Bu kudret sıfatı da, hayvanî ruh kandilinden o ele ulaşan bir nurdur. Hayvani ruhun geçiş yollan olan damarlarda bir tıkanıklık olsa, kudret ondan gidip, itaat etmesi mümkün olmaz. Sana itaat eden bütün beden de, bu hayvani ruhun vasıtasiyle itaat eder. Demek ki, mizacı bozulunca ve itaat edemeyince,

ona ölüm diyorlar. Her ne kadar itaat etmek yerinde kalmazsa da, sen yerinde kalırsın.
Senin benliğinin hakikati, nasıl bu beden olur? Düşünürsen bilirsin ki, bugünkü vücudunun hücreleri, çocukluk zamanındaki hücreler değildir. Onların hepsi zamanla ortadan kalkmış, alınan gıdalardan yerlerine yenileri gelmiştir. O hâlde beden, aynı durumda kalmıyor, halbuki sen hep aynısın. Bu sebepten senin benliğin bedeninle değildir. Beden yok olursa olsun, sen her zamanki gibi zâtınla yaşarsın.
Senin sıfatların ise iki kısımdır: Biri, bedenin araya girmesiyledir. Açlık, susuzluk ve uyku gibi ki, bunlar midesiz, maddesiz olmazlar. Bu birinci kısım ölümle ortadan kalkar. Diğer bedenin araya girmediği, Allahü Teâlâ'yı ve cemâlini tanımak ve bununla mesrur olmak gibi şeylerdir. Bu senin zâtına mahsus sıfattır, seninle kalır. «Baki kalan iyilikler» (l)'in mânâsı da budur. Eğer bunun mukabili Allahü Teâlâ'yı bilmemek ise, bu da senin zâti sıfatın olup, seninle kalır. Ve o, rûhunun körlüğü ve şakiliğinin tohumudur. Ayet-i kerimede, «Bu dünyada kör olan, öbür dünyada da kör ve yolunu şaşırmış olur» (2), buyuruldu.
Bu iki ruhu, aralarındaki farkı ve irtibatı bilmeyen ölümün hakikatini hiçbir şekilde anlayamaz.
(1) 18 - Kehf: 57.
(2) 17 - Isrâ: 46.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İNSANÎ RUHUN İTİDALİNİ KORUMAK

Şimdi bilmiş olunuz ki, bu hayvani ruh, âlem-i süfliden olup, buhar karışımlarının lâtiflerinden meydana gelmiştir. [Buradaki buhar su buharı değildir]. Karışım dörttür: Kan, balgam, safra ve lenf. Bu dört şeyin aslı; su, ateş, toprak ve havadır. Mizaçtaki uygunluk ve uygunsuzluk; sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluğun miktarının farklı olmasındandır. Tıp ilminin gayesi, insani ruh dediğimiz diğer bir ruhun âleti ve taşıyıcılığını yapan hayvani ruhta bu dört şeyin itidalini sağlamaktır. İnsanî ruh bu alemden değildir. O ulvî âlemdendir ve melekler cevherindedir. Onun bu âleme inmesi, zâtındaki şaşılacak hâllerdendir. Fakat onun bu gurbeti, Allahü Teâlâ'dan gıdasını almak içindir. Hususan Allahü Teâlâ buyurur; «Hepiniz oradan aşağı inin dedik. Tâ ki size hidâyetim ulaşsın. Gösterdiğim yolu takip edenlere korku ve üzüntü yoktur» (1).
Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de meleklere, «... Ben, çamurdan insan yaratıcıyım... Onu tamamlayıp içerisine de ruhumdan üfürdüğüm zaman kendisi için derhal (bana) secdeye kapanın» (2) buyurması, bu iki ruh âleminin ayrılığına işarettir. Zira birini çamura havale eyledi ve onun mizacının itidalinden «sevveytühû» [onu doğru ve hazır eyledim] diye bahsetti, itidal de budur. «Ve ona ruhumdan üfledim», kelâmı ile bunu kendine alâkalı kıldı.

Buna misâl olarak deriz ki: Bir kimse, kolay ateş alması için bir bez parçasını lime lime eder, sonra ateşin yanına getirir ve alev alıp parlaması için üfler.
Hayvani ve süfli ruhun bir itidali vardır. Hekimin, onu helak ve hasta olmaktan korumak için itidal sebeplerini bilmesi gibi, kalbin hakikatinden olan insanî yüksek ruhun da bir itidali vardır. .Şeriat dâhilindeki ahlâk ve riyazet ilmi insanî ruhun bu itidalini muhafaza eder. Bundan sonraki islamın şartlarını anlatırken, onun sıhhatinin bunlar olduğu anlatılacaktır.
Anlaşıldı ki, insanın kendini bilmeden Allahü Teâlâ'yı bilemeyeceği gibi, bir kimse insandaki bu iki ruhun hakikatini bilmeyince de âhireti basiretle bilmesi [kalble yakînen tanıması] mümkün değildir. O hâlde kendini tanımak, Allahü Teâlâ'yı ve âhireti tanımanın anahtarıdır. Ve dinin esası da «Allahü Teâlâ'ya ve âhiret gününe iman etmektir». Bu sebepten dolayı bu bilgiyi öne aldık.
Bununla beraber ruhun evsafının [hususiyetlerinin] sırlarından bir sır söyleyemedik. Zira ondan konuşmaya izin yoktur. Çünkü, insanların anlayışı bunu kaldıramaz. Allahü Teâlâ'yı ve âhireti tamamen bilmek, bu ruhu tam bilmeye bağlıdır. Gayret et ki, mücahede ve istek yolu ile bunu kendi kendine bilesin. Zira başkasından dinlersen, onu dinlemeye takat getiremezsin. Evet, birçok kimseler Allahü Teâlâ hakkında bu vasfı dinlediler, inanmadılar, inkâr eylediler ve «Bu zaten mümkün değildir» dediler. Bu ise, Allahü Teâlâ'yı tenzih

değil, inkârdır. O hâlde insan hakkında böyle şeyleri duymaya nasıl dayanabilirsin? Hattâ bu sıfatın Allahü Teâlâ hakkında olması, ne Kur'ân-ı Kerîm'le, ne de hadîs-i şerifle şârihdir. Aynı zamanda, duyunca inkâr ederler gerekçesiyle böyledir. Peygamberlere, «İnsanlara, akıllarının alacağı şekilde söyleyiniz», buyurulmuştur. Peygamberlerden bazılarına şöyle vahiy gelmiştir: «Bizim sıfatlarımızdan insanların anlayamayacakları bir şey söyleme, sonra inkâr ederler ve ziyan ederler. Bilecekleri kadar söyleyin.»

(1) 2 - Bakara: 38.
(2) 38 - Şad: 71 - 72.

BEŞİNCİ FASIL

HAŞRIN, NEŞRİN, BA'SIN VE İADENİN MÂNÂSI

Buraya kadar anlatılanlardan; insanın canının hakikatini, bedeni ile değil, zâtı ile durduğunu anladın. Kendi zâtının ve hususi sıfatlarının kıyamında bedene ihtiyacı olmadığını da öğrendin. Ölümün mânâsı, onun yok olması değil, bedendeki tasarrufunun kesilmesidir. Haşrın [öldükten sonra mahşerde toplanmak üzere dirilme], neşrin [Kıyamet vakti insanların dirilmesi], ba'sın [ba's:

öldükten sonra kıymet günü diriliş] ve iadenin mânâsı, onu yok ettikten sonra tekrar yaratırlar değildir. Bunun mânâsı, evvelde olduğu gibi, ikinci defa ona, tasarruf edebileceği [istediği gibi kullanabileceği] bir beden verirler demektir. Bu defa birinciden daha kolay olur. Çünkü önce, hem bedeni, hem de ruhu yaratmak lâzım idi. Bu defa ise, insanî ruh, kendi yerindedir. Hattâ bedenin cüzleri bile kendi yerindedir. Bunları toplamak, yaratmaktan daha kolaydır. Ancak bu, bizim tasavvurumuza göre böyledir. Yoksa kolaylığın ilâhî fiil ile münasebeti yoktur. Zira, zorluk sıfatı olmayan yerde, kolaylık da olmaz.
İadenin şartı, sahip olduğu bedeni kendisine verirler demek değildir. Çünkü kalıp [beden] onun merkebidir [bineğidir]. At verirlerse, ona da biner. Çocukluğundan ihtiyarlığına kadar, hücreleri, diğer gıdalarla değiştirilmiş, o ise hiç değişmemiştir. O hâlde bunu şart edenlere birçok sorular sorulabilir. Bu sorulara ise zayıf cevablar verirler ve güya böylece o zorlamalardan kurtulurlar ki, onlara sorulur: «İnsan insanı yiyor. Birinin eczası [parçası], diğerinin eczası oluyor. O hâlde, ruh bunlardan hangisine verilir? Eğer bir uzvu kesilir ve bundan sonra sevab olan bir iş yaparsa, bu uzvu, öbür dünyada onunla olur mu, olmaz mı? Eğer onunla olmazsa, Cennette, gözsüz, elsiz, yahut ayaksız nasıl olur? Eğer onunla olursa o sevab iş işlendiği zaman o uzuv, onda yoktur. Şimdi mükâfatı verilirken nasıl ortak olabilir?» Böyle lüzumsuz şeyler sorarlar ve cevab isterler. İade,

hakikatiyle olmadığı şekilde bu gibi şüphelere lüzum kalmaz. Çünkü bütün bedene ihtiyaç yoktur. Bu şüpheler ve suallerin sebebi senin benliğin ve hakikatin, senin bedenindir. O, olduğu gibi yerinde kalmayınca, o sen olmazsın, sanmalarıdır. Bunun için şüphelere düştüler. Sözlerinin aslı yoktur.

ALTINCI FASIL

BU DÜNYADA CENNET VE CEHENNEMİ MÜŞAHEDE

Burada aklına şöyle bir sual gelebilir: Fıkıh âlimleri ile kelâm âlimleri arasında, insanın ruhu öldükten sonra yok olur ve sonra onu tekrar yaratırlar, sözü meşhurdur. Bu ise sizin dediğinize uymuyor. Cevabında deriz ki:
Başkalarının sözüne uyan, göremez olur. Bunu ancak, taklid ve basiret ehlinden olmayan söyler. Çünkü, eğer basiret sahibi olsaydı, bedene olan ölümün insanın hakikatini yok etmeyeceğini bilirdi. Taklîd sahiplerinden olsaydı, Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerden, insanın ruhu öldükten sonra kendi yerinde kaldığını bilirdi. Çünkü, ölümden sonra ruhlar iki kısma ayrılır: Eşkıyanın [kâfirlerin ve fâcirlerin] ruhları; süedanın [sâidlerin, iyilerin] ruhları. İyilerin ruhları hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de, «Allah yolunda öldürülenleri, ölü saymayınız. Onlar diridirler, Rablarının huzurunda mükâfata

kavuşur ve daima O hazretten rızıklarını alırlar» (1), buyuruluyor ama, Bedir muharebesindeki kâfirler hakkında, Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve ashabı bu kâfirleri öldürünce, ölü oldukları hâlde, hepsine teker teker seslenip, bağırdı ve buyurdu ki: «Ey filân, ey filân! Allahü Teâlâ'nın, düşmanlarını kahretmek için bize verdiği müjdeler gerçekleşti. Bu müjdeler arasında sizin azab çekeceğinizi de kat'iyyetle bildirmiş idi. Şimdi ölümden sonra doğru mu, değil mi anladınız mı?» Peygamber Efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) dediler ki: «Onlar bir avuç murdardır. Onlarla nasıl konuşuyorsunuz?». Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «Nefsim, yed-i kudretinde [kudret elinde] olan Allahü Teâlâ'ya yemin ederim ki, onlar bu sözü sizden daha çok işitirler, fakat cevab veremezler» (2).
Ölüler hakkında ve onların kendilerini ziyaret eden ve onlara matem tutanlar ve bu dünyada onlar hakkındaki hadis-i şerifleri araştıranlar, inceleyenler, onların yok olmasının şerîatte bildirilmediğini kat'iyyetle [kesinlikle] bilirler. Şerîatin bildirdiği; başka bir hâl alması, yahut yer değiştirmesidir. Mezar, ya Cehennem çukurlarından bir çukur, ya Cennet bahçelerinden bir bahçedir.
O hâlde, şüphesiz bilmiş ol ki, zâtından ve sıfatlarının hususiyetlerinden ölümle bir şey gitmiyor. Fakat, beyin ve azalar vasıtası ile çalışan his, hareket ve hayâl; ölünce kalmaz. İnsan, buradan gittiği gibi orada yalnız kalır. Bilmiş

olunuz ki, at ölür, üstündeki süvari dokumacı ise, âlim olmaz ama gözleri kapalı ise, gözlerini açar. Yaya yürür. Beden, at gibi bir binek hayvanıdır, sen de süvarisin.
Bu sebepdendir ki, tasavvuf yolunun başlangıcında olduğu gibi, kendinden ve hislerinden uzaklaşıp, aslına inip, Allahü Teâlâ'nın zikrine dalanlara, âhiret hâlleri zevkle görünür. Onların rûh-ı hayvanileri, mizacının itidalinden bir şey kaybetmediği hâlde, kendini unutur. Kendinde kendine karşı bir durgunluk, hissizlik meydana gelince, zâtmın hakikati sebebiyle, onları kendisi ile hiç meşgul eylemez. Böylece onların hâli, ölülerin hâline yakın olur. O hâlde, diğerlerine ölümle gösterilenler, onlara bu hâlde gösterilir. Sonra kendilerine gelince ve hisler âlemine dönünce, ekseriya gördükleri hatırlarında kalmaz. Fakat bir eser, bir numune kalır. Eğer Cennetin hakikatini ona göstermişlerse, onun huzur, rahat, sevinç ve süruru o kimsede kalır. Eğer Cehennemi ona arzetmişlerse, onun acı ve şiddeti kendisinde yer eder. Eğer hatırında ondan bir şey kalırsa, ondan haber verir. Hayâl hazinesi o şeyi anlatmak isterse, hatırda kolay kalabilen bir şeye benzetir. Ondan haber verir. Şöyle ki: Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve seilem) namazda elini kaldırdı ve «Cennet üzümlerinden bir salkımı bana arzettiler. Onu bu dünyaya getirmek istedim» (3), buyurdu. Bahsedilen üzüm salkımının bu dünyaya getirilebileceği sanılmasın. Belki bu imkânsızdır. Eğer mümkün olsaydı, getirirdi. Fakat ona

müşahede ile gösterilmiş idi. Bunun muhal [imkansız] olmasının hakikatini bilmek uzundur ve senin bunu öğrenmek istemene de lüzum yoktur. Alimlerin makamları arasındaki fark, şöyle olur: Biri kendisinin gördüğü, başkalarının görmediği Cennet üzümünün nasıl olduğunu, neye benzediğini merak ederek alır. Diğerlerinin bundan nasibleri, onun elini hareket ettirmesinden başka bir şey değildir. Bunun neticesi de «Az bir hareket namazı bozmaz», oluyor. Bunun tafsilini çok merak eder. Evvelkilerin ve sonrakilerin ilmi budur zanneder. Bunu bilen ve buna kanaat etmeyen, başka şeyle meşgul olan hakikatten ve şeriat ilminden uzaklaşmıştır. Şunu demek istiyoruz: Peygamber Efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cennetten haber vermesi, taklîd ve Cebrail aleyhisselâmdan işitme yolu ile olduğu sanılmasın. Cebrail aleyhisselâmdan dinlemenin mânâsını, diğer mânâları bildiği gibi bilirsin! Fakat Peygamber Efendimiz (aleyhisselâm), Cenneti gördü. Cennet tamamen bu dünyada görülemez. Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) o âleme gitti, kayıp oldu [bu âlemden çıktı]. Bu onun bir çeşit mi'râcı oldu. Kayıp olmak iki şekildedir: Biri hayvani ruhun ölmesiyle, diğeri hayvanı ruhun kendini unutması iledir. Bu âlemde Cennet görülemez. Yedi kat göklerin ve yerin bir ceviz kabuğuna sığmaması gibi, Cennetten ufak bir parça da bu dünyaya sığmaz. Belki kulak, göklerin ve yerin şekillerinin kendisinde, gözdeki gibi hâsıl olmasından uzak olduğu gibi, bu dünyadaki bütün

duygular, Cennetin bütün lezzetlerinden uzaktırlar. O âlemin duyguları daha başkadır.

(1) 3 - Al-i Imrân: 169 - 170.
(2) H. Ccnâiz, 117; Hm. II. 31, 38.
(3) Hm. III, 353, V. 13

YEDİNCİ FASIL

KABİR AZABININ MÂNÂSI

Şimdi «Kabir azabını» anlatmamıza sıra geldi. Kabir azabı da iki kısımdır: Rûhanî ve cismanî. Cismanî olanı herkes bilir. Ruhanî olanı ise, kendini bilenden başkası bilmez. Ruhunun hakikatini bilmesi, kendi zâtı ile kaim [var] olması ve kıyamı için bedene muhtaç olmasını, ölümden sonra bâki olduğunu, ölümün onu yok eylemediğini, ölümün ise; gözünü, elini, ayağını, kulağını ve bütün hislerini alması olduğunu, hisleri kendisinden alınınca; hanım, evlât, mal, mülk, ev, hizmetçi, hayvan, akraba ve yakınları; hattâ yer, gök ve his ile anlaşılanların hepsinin ondan alınacağını bilmesidir. Eğer bu şeyleri seviyorsa ve kendi varlığını bunlara vermiş ise, ayrılırken zaruri olarak azabda kalır. Hepsinden vaz geçmiş ve burada hiç birine tutulmamış ise, hattâ ölmeyi arzu ediyor hâlde ise, rahata kavuşur. Allahü Teâlâ'yı sevmeyi elde etmiş, O'nun zikrine ünsiyet peyda etmiş [dostluk, ülfet meydana getirmiş] ve bütün

varlığını O'na vermiş ve dünya meşguliyetini lüzumsuz ve perişan kabul etmişse, ölünce maşukuna kavuşur, üzücü ve düşündürücü şeyler aradan kalkar, mes'ud ve mesrur olur.
Şimdi, bir kimsenin kendini tanıdığı ve baki kalacağını bildiği hâlde, bütün arzu ve sevgisinin nasıl dünyada olabileceğini ve sonra, dünyadan göçünce, sevdiklerinden ayrıldığının azabı ve elemi içerisinde olacağında şüphe edip etmeyeceğini düşün! Bâhusus [hususiyle] Peygamber Efendimiz bunu haber veriyor ve buyuruyor ki: «İstediğini sev, muhakkak ki ondan ayrılacaksın». Bir de, Allah'tan başkasını sevmeyen, dünyayı ve içerisindekileri düşman bilen, dünyadan ancak kendi azığını alan kimsenin, dünyadan giderken sıkıntıdan kurtulup, rahata kavuşacağında şüphe olup olmayacağını düşün! O hâlde bunu anlayana kabir azabının varlığında ve müttekilere olmayacağı hususunda şübhe kalmaz. Hattâ dünya, onun ve kendini tamamen dünyaya verenlerin evidir. Böyle olduğu «Dünya, mü'minlerin zindanı, kâfirlerin Cennetidir» (1), hadîs-i şerifinden anlaşılıyor.
(1) M. Zühd. I; T. Zühd. 16: C. Zühd, 3: Hm. II, 197. 323, 389, 485.

SEKİZİNCİ FASIL

KABİR AZÂBININ HAKİKATİ VE

DERECELERİ

Kabir azabının aslı şimdi öğrendiğin gibi dünya sevgisidir. Bu azab da farklıdır. Dünyayı isteme derecesine göre, bazılarına çok, bazılarına az olur. Meselâ kalbi bu dünyaya yalnız bir cihetten bağlı olan bir kimsenin azabı; mal, mülk, hizmetçi, hayvan, mevki, azamet ve bütün dünya ni'metlerine sahip ve kalbi bunların hepsine bağlı olan kişininki gibi değildir. Hâttâ bu dünyada bir kimseye, bir atı çalındığını söyleseler, on atının çalınmasından daha az üzülür. Eğer bütün malını alsalar, malının yarısının alınmasından daha çok üzülür ve azab çeker. Bütün malının alınmasına da hanımının ve çocuklarının hırsızlar ve yağmacılar tarafından alınıp götürülmesinden ve yalnız başına kalmasından az üzülür. Ölüm de malını, evlâdını, hanımını ve dünyada olan her şeyini yağma edip kendisini yalnız bırakandır.
O hâlde, herkesin cezası ve rahatı dünyaya bağlılığı ve ondan kesilmesi miktarıncadır. Dünya ni'metleri yüzüne gülen ve kendini bu ni'metlere verenler hakkında Allahü Teâlâ'nın, «Bu şiddetli azab onlara, dünya hayatını âhiret ni'metleri üzerine tercih ettikleri içindir» (1), buyurduğu kimselerin azabları çok şiddetli olur. Bununla alâkalı olarak şöyle bildirildi: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurur ki; «Muhakkak ki, dar maişet onun içindir» (2), âyet-i kerîmesinin ne mânâya geldiğini bilir misiniz? Ashâb-ı Kiram (aleyhimürrıdvân), «Allah ve Resulü daha iyi bilir», dediler. Buyurdu

ki: «Kâfirin azabı kabirdedir, doksan dokuz ejderhayı ona musallat ederler. Ejderhanın ne olduğunu bilir misiniz? Onlar doksan dokuz yılandır. Her yılanın dokuz başı vardır! Onu sokarlar, yalarlar ve üzerine üflerler. Bu, kıyamete kadar devam eder».

Basiret sahipleri bu ejderhaları, basiret gözü ile görmektedir. Aptallar derler ki; «Biz onun mezarına baktık, bunlardan hiçbirini görmüyoruz. Eğer mezarda böyle şeyler olsaydı, gözümüz sağlamdır, biz de görürdük». Bu ahmak bilmiş olsun ki, bu ejderha ölenin rûhundadır. Onun ruhundan dışarı çıkmaz ki, başkaları görebilsin. Hattâ, ölümden önce de bu ejderha onun içinde idi, o ise onlardan gafil idi, bilmiyordu. Ve yine bilmiş olsun ki, aynı zamanda bu ejderha, onun kendi sıfatlarından meydana gelmiştir. Başlarının sayısı da, onun kotü ahlakının dalları sayısıncadır. O ejderhanın tıynetinin aslı, dünya sevgisindedir. Sonra, dünya sevgisi sebebi ile zuhur eden kin, çekememezlik, kibir, hırs, aldatma, hile, düşmanlık, makam sevgisi, şan, şöhret hayranlığı ve bunun gibi fena ahlâklar sayısınca kendisinde başlar meydana gelir. Bu ejderhanın nasıl olduğu ve başlarının çokluğu basiretin nuru ile anlaşılabilir. Ama, sayıları ancak peygamberlik nuru ile bilinebilir. Çünkü onlar, kötü ahlâkın sayısını bilirler. Biz ise bilemeyiz. O hâlde, bu ejderha kâfirin ruhu içerisinde yerleşmiştir ve örtülüdür. Allah ve Resulünü bilmemek sebebi ile değil, belki bütün benliğini dünyaya verdiği içindir. Nitekim

Allahü Teâlâ buyurur: «Bu şiddetli azab onlara, dünya hayatını âhiret ni'metleri üzerine tercih ettikleri içindir» (3). Ve yine buyurdu: «Kâfirler Cehenneme arz edildiği gün (onlara denilir ki), siz dünyada iyiliğinizi giderip, yalnız dünyadan faydalandınız» (4). Eğer insanların sandığı gibi, bu ejderha onun dışında olsaydı daha kolay olurdu. Zira bir an ondan ayrılabilirdi. Fakat ruhunda yerleşmiş olduğundan ve hakikatle kendi sıfatı olduğundan ondan nasıl kaçabilir?
Bir kimse cariyesini satıp ve sonra ona âşık olduğu gibi, ruhunda bulunan ve onu sokan o ejderha da, ona âşıktır. Kalbinde örtülüdür ve bugüne kadar acısını hissetmemiştir. Bunun gibi, bu doksan dokuz ejderha, ölümden önce de kendinde olup bugüne kadar acısını duymaması onlardan haberi olmadığı içindir. Maşukla beraber olunca, aşkın kendisi rahata sebep olduğu gibi, ayrılık vaktinde de üzülmeye sebep olur. Çünkü, aşk, sevgi olmasaydı, ayrılıkta üzüntü olmayacaktı. Bunun gibi rahata sebep olan dünya sevgisi ve aşkı, azaba da sebep olur. Makam sevgisi ejderha gibi, mal sevgisi yılan gibi, saray ve ev sevgisi akrep gibi kalbini sokar ve kemirir. Ve daha buna benzer nice şeyler!
Cariyenin âşığı, ayrılık zamanında, bu dertten kurtulması için kendini suya ve ateşe atmayı veya bir akrebin kendini sokmasını istemesi gibi, kabirde azab çekerken de, insanların bu dünyada bildikleri akrep ve yılanın kendisine azab etmesini, canını yakmasını ister. Zira bu acılar bedene

olmaktadır ve dışardan gelmektedir. Ruhundaki ejderhaların acısı ise ruhunda olup, bilinen gözlerden hiçbiri bunu görmez.
Demek ki, hakikatte herkes, kendi azabının sebebini buradan götürmektedir. Bu da onların kalblerindedir. Bunun için Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu; «Bu ceza, yaptıklarınızın size iadesinden başka bir şey değildir». Ve yine bunun için Allahü Teâlâ buyuruyor: «Eğer ilm-i yakın ile bilseydiniz, elbette Cehennemi görürdünüz» (5). Ve yine bunun için buyurdu: «Elbette Cehennem, kâfirleri içine alıcıdır, kuşatıcıdır» (6). «Cehennem onları ihata edicidir. Onlarla beraberdir», buyurdu da «Onları ihata edecek» buyurmadı.
(1) 16 - Nahl: 107.
(2) 20 - Tahâ: 124.
(3) 16 - Nahl: 107.
(4) 46 - Ahkâf: 20.
(5) 102 - Tekâsür: 4-5.
(6) 29 Ankebût: 54.

DOKUZUNCU FASIL

KABİRDEKİ EJDERHALAR BAŞ GÖZÜYLE GÖRÜLEMEZ

Sen şeriatın, zahir haberlerine göre, bu ejderhalar

baş gözü ile görülebilir dersin. Ruhun içinde olan ejderhalar görülür cinsten değiller. Biliniz ki, bu ejderhalar görülebilir. Ama ölüler görür. Bu dünyada olanlar göremez. Çünkü, o âleme mahsus şeyler, bu dünya gözü ile görülemezler. Bu ejderhalar, bu dünyada görüldüğü gibi, ölüye görünürler. Fakat sen göremezsin. Hususan, çok kimseler uykuda yılanın kendini soktuğunu görür, yanında oturan ise bunu görmez. Bu yılan, uyuyan için vardır, acısı ona gelmektedir, uyanık olan kimse için ise yoktur. Uyanık olanın bu yılanı görmemesi, diğerinin acısından bir şey azaltmıyor. Uyuyan bir kimsenin rüyada, kendisini yılan soktuğunu görmesi, bir düşmandan sıkıntı göreceğine işarettir. O acı ve sıkıntı ruha olmakta idi, kalbe gelmekte idi. Fakat bu dünyada bir şeye benzetilmek isterse, yılan olur. Düşmanı kendisine galib gelince, «Zaten bunun rüyasını görmüştüm» der. Sonra da, «Keşke beni yılan soksaydı da, bu düşmanım, arzusuna kavuşmasaydı, der. Çünkü, bu azab onun kalbine, bedenine olandan ve yılanınkinden daha büyük gelmektedir. O hâlde «Bu yılan yoktur, onu ısıran, sokan da bir hayâldir», dersen, bu büyük bir hatâdır. Bilâkis o yılan mevcuttur.
Mevcudun mânâsı «bulunan», demektir. Yok'un mânâsı da, bulunmayan» demektir. Rüyada senin bulduğun ve gördüğün her şey, hiç kimse onu görmese de, sana göre mevcuttur. Senin görmediğin her şey de herkes tarafından görülse de, sana göre, mevcut olmayan ve bulunmayan bir

şeydir. Azab ve azabın sebebi ölüye ve uyuyana olmaktadır, diğerleri görmese de, bu azabı görenler, çekenler için niçin noksanlık olsun?
Şu kadar var ki, uyuyan çabuk uyanıyor ve azabdan kurtuluyor. Bunun için buna hayâli oluyor derler. Fakat ölü, o azabda ka¬ıyor, çünkü ölümün sonu yoktur. Böylece hep azab çekiyor. Bunun gibi bu âlemde his olunanlar da kalıyor.
Kur'ân-ı Kerim'de ve şeriatta bu yılan, akrep ve ejderhaların kabirde bulunduğu yoktur ki, bu baş gözü ile herkes onları görsün ve âlem-i şahadetten olsunlar. Ama eğer bir kimse uyku sebebiyle bu âlemden uzaklaşırsa ve bu ölünün hâlini ona gösterirlerse, onu yılan ve akrepler arasında görür. Peygamberler ve evliya uyanık iken de görürler. Çünkü, diğerlerine uykuda verilenler, bunlara uyanık iken de verilir. Onların bu dünya ile meşguliyeti, Öbür dünyaların işlerini müşahede etmelerine engel olmaz.
Bu kadar uzun anlatmaktan maksadımız, baş gözü ile mezara bakıp da bir şey görmeyen ahmakların, kabir azabını inkâr ettikleri içindir. Bu da, öbür dünyanın işlerini anlamamalarındandır.

ONUNCU FASIL

KABİR AZABI HERKES İÇİN DEĞİLDİR

Eğer kabir azabı, kalbin bu dünyaya bağlanması

sebebiyle ise, hiç kimse bundan kurtulamaz. Çünkü, kadın, evlât, mal ve mevkiyi herkes seviyor. O hâlde kabir azabı herkese olacaktır. Bundan kimse kurtulamayacaktır derse, cevabında deriz ki: Dediğin gibi değildir. Öyle insanlar vardır ki, dünyadan geçmiş olurlar, onların dünyada lezzet alacakları ve rahat bulacakları yerleri yoktur. Ölümü arzularlar. Derviş [yâni fakîir] vaziyetindeki Müslümanların çoğu böyledir. Zengin insanlar da ikiye ayrılır: Bir kısmı, bu şeyleri sevdikleri gibi, Allahü Teâlâ'yı da severler. Onlar için de, bu azab yoktur. Bunlar şu kimseye benzer ki, kendisinin evi ve sarayı vardır, bunları sever. Fakat, baş olmayı, saltanatı, köşkü ve bağı ondan daha çok sever. Padişahın emri ile ona bir başka şehrin valiliği verilirse, ona bulunduğu yerden çıkmak hiç üzüntü vermez. Zira, evinin, sarayının ve şehrinin sevgisinden daha çok olan reislik sevgisi, diğer sevgileri siler, onlardan eser bırakmaz. O hâlde, peygamberler, evliya ve zâhidlerin kalbi, kadına, evlâda, şehre ve vatana yakınlık duysalar da, Allah sevgisi hâsıl olduğu ve ona kavuşmak ünsiyetinin verdiği lezzet sebebiyle, diğerlerini siler, yok eder. Bu lezzet ise ölüm ile hâsıl olur. O hâlde onlar bundan emindirler. Ama, dünya arzularını daha çok sevenler, bu azabdan kurtulamazlar. Bunlar daha fazladır. Bunun için Allahü Teâlâ buyurur: «Sizden gideceği yer o [Cehennem] olmayan kimse yoktur. Bu öyle bir iştir ki, hükmü Rabbinin irâdesi ile nihayetlenir. Sonra, müttekî olanları ondan kurtarırız. Kâfirleri ise dizleri üzerine çökmüş

olarak terkederiz» (1). Bu kimselere, bir müddet azab ederler. Dünyadan uzun zaman ayrı kaldıkları için, dünya lezzetini unuturlar. Kalbde olan Allahü Teâlâ'ya ait sevgisi tekrar zuhur etmeye başlar. Bu bir sarayı, diğerinden; yahut bir şehri, diğer bir şehirden, veya, bir kadını, diğer bir kadından daha çok seven bir kimseye benzer. Fakat, diğerini de seviyor. Onu en çok sevdiğinden ayırırlar ve diğer sevdiğine bırakırlarsa, bir zaman ondan ayrıldığına üzülür, sonra unutur, buna alışır, işte kalbde olan o sevginin aslı, uzun zamandan sonra tekrar görünür. Fakat Allahü Teâlâ'yı asla sevmeyen, o azabda kalır. Zira, o daima O'ndan uzak kalmayı seviyordu. Hangi bahane ile ondan kurtulabilir? Kâfirlerin ebedi azabta kalmalarının sebeplerinden biri de budur.
Biliniz ki, herkes, «Ben Allahü Teâlâ'yı severim, yahut dünyadan daha çok severim», diye iddia eder. Bütün dünyadakiler bunu diliyle böyle söylerler. Fakat bunun bir mihenk taşı ve miyarı [ölçüsü] vardır ki, onunla anlaşılır. Bu da şöyledir: Bir kimseye şehveti ve nefsi bir şey emretse, Allahü Teâlâ'nın gönderdiği şeriat da bunun aksini emretse, kalbini Allahü Teâlâ'nın emrine doğru meyletmiş, yaklaştırmış görürse, o Allahü Teâlâ'yı seviyor demektir. Bahusus iki kimseyi de seven bir kimse, bunlardan birini daha çok seviyorsa, aralarında bir ihtilâf çıktığı zaman kendini daha çok sevdiğinin tarafından görür ve onu daha çok sevdiğini bununla, anlar. Böyle olmayınca, dil ile söylemekte hiç fayda yoktur. Çünkü o söylemek

yalan olur.
Bunun için Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «La ilahe illallah diyenler, daima kendilerini Allahü Teâlâ'nın azabından koruyorlar. Bu, dünya işlerini, din işlerine tercihlerine kadar devam eder. Dünyayı dine tercih edip de, La ilahe illallah dedikleri zaman, Allahü Teâlâ onlara: Yalan söylüyorsunuz. Bu işten sonra la ilahe illallah demeniz yalan olur, der».
O hâlde, buradan, basiret sahiplerinin kalb gözleriyle, kabir azabından nasıl kurtulacağını görmeleri anlaşıldı. Ve yine insanların çoğunun kurtulamayacağını, fakat tıpkı dünyaya bağlılıklarının farklı olması gibi azablarının da müddet ve şiddet bakımından çok farklı bulunduğunu bildikleri anlaşıldı.
(1) 19 - Meryem: 71 - 72.

ONBİRİNCİ FASIL

KABİR AZABINDAN EMİN OLMAYI DENEME YOLU

Ahmaklardan ve gururlulardan, aldanmışlardan bir grup vardır ki, şöyle derler: «Eğer kabir azabı varsa, biz bundan eminiz. Çünkü, bizim onunla hiç alâkamız yoktur. Onun varlığıyla yokluğu bize göre aynıdır». Bu iddia boştur. Tecrübe etmeyince, anlaşılamaz. Eğer her şeyi hırsız alır götürür, yahut

kendisi için kıymetli olan şeyi arkadaşına verir, yahut kendi yanındaki sevenleri ondan yüz çevirir, onu zemmederler de, kalbinde bunlardan hiçbir eser kalmaz ve başkasının malı çalınmış yahut başkasının sevdiği şey elinden çıkmış gibi kabul ederse, o zaman bu iddia doğru olur. O zaman; ben böyleyim deyip, gururlanabilir. Malı çalınmayınca ve sevenleri ondan yüz çevirmeyince, anlaşılmaz. O hâlde malı kendinden uzaklaştırmak ve insanların kabulünden kaçmak lâzımdır ki, kendini denesin ve sonra kendine güvensin. Evet, çok insanlar hanım ve cariye ile hiç alâkaları olmadıklarını zannedip, boşar ve satarlar. Kalblerinde örtülü olan aşk ateşi meydana çıkar, deli divâne kesilirler.
O hâlde kabir azabından kurtulmak isteyen, dünya ile, zaruret miktarı kadar alâkalanmalıdır. Hela gibi kabul etmeli, zaruret miktarınca aramalı ve ondan kurtulmak istemelidir. Demek ki, mideye yemek doldurma hırsı, midenin yemekten kurtulması [kusma arzusu] gibi olmalıdır. Çünkü her ikisi de lâzımdır. Diğer işler de bunun gibidir. Kalb bu bağlardan kurtulamazsa, ibâdetlere ve Allahü Teâlâ'yı zikre devam etmesi lâzım gelmektedir. Zikre alışkanlığı kalbte hâkim eylemelidir. Böylece bu sevgi dünya sevgisini yener. Şeriata uymakla ve Allahü Teâlâ'nın emirlerini, kendi isteklerine takdim etmekle bu şekilde olduğuna kendinden delil ve hüccet aramalıdır. Eğer nefsi ona itaat ediyorsa, o zaman kabir azabından kurtulduğuna güvenebilir. Yok eğer böyle olmazsa, Allahü Teâlâ

tarafından bir afv gelmeyince, beden kabir azabında kalır.

ONİKİNCİ FASIL

RUHLA ALÂKALI ÜÇ CİNS CEHENNEM ATEŞİ

Şimdi ruhanî Cehennemi anlatalım: Rûhanî dememizin sebebi, beden araya girmeksizin yalnız ruha olduğu içindir. Âyet-i kerîmede, «O Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki, tırmanıp yüreklerin tâ üstüne çıkacak ve kaplayacaktır», (1) buyurulması bunu gösteriyor. O, kalbi istilâ eden bir ateştir. Bedenle alâkalı olan ateşe ise cismanî, denir.
İşte bu rûhanî Cehennemde üç çeşit ateş vardır: Biri, dünya arzu ve isteklerinden ayrılık ateşi, ikincisi, mahcubiyet, utanma ve rezil olma ateşi, üçüncüsü de, Allahü Teâlâ'yı görmekten mahrum ve ümitsiz kalma ateşidir. Bu üç çeşit ateşin hepsi de, bedenle değil, ruhla alâkalıdır. Bu üç ateşin sebeplerini açıklamak lâzım ki, herkes buradan [bu dünyadan] giderken beraberinde bunları nasıl götürüyor anlaşılsın. Aynı zamanda bu âlemden ariyet olarak göstereceğimiz bir misâl ile onu açıklayacağız.
BİRİNCİ SIFAT: Dünya arzu ve isteklerinden ayrılık ateşidir. Bunun sebebi kabir azabı anlatılırken söylendiği gibi, aşk ve Cenneti

istemenin kalbin yaratılışına uygun olmasıdır. Mâşukla olmak kalbin cenneti olunca, mâşukla olmamak da cehennemi olur. O hâlde dünyaya âşık olan, dünyada Cennettedir. «O hâlde dünya, kâfirin Cennetidir» (2). Âhirette ise, Cehennemdedir. Çünkü, mâşukunu ondan almışlardır. Demek ki, bir şey iki değişik hâlde, hem lezzete, hem de eleme sebep oluyor.
Bu ateş dünyada şuna benzer: Bir padişah düşünelim: Yeryüzünde her şey ona itaat ediyor, her şeye hükmediyor, daima güzel yüzlü cariyeler, hizmetçiler, kadınlarla bulunuyor ve yine daima süslü süslü köşkler, rengârenk bahçeleri seyrediyor. Bu zevk ve safâ içerisinde iken aniden bir düşman geliyor, onu yakalıyor ve kendine hizmetçi alıyor. Memleketindeki insanların yanında onu köpeklere hizmet ettirirken, onun yanında hanımıyla ve cariyeleriyle oynuyor, eğleniyor. Hizmetçilerine emirler veriyor. Hazinesinde, kendisi için çok kıymetli olarak bulundurduğu şeyleri düşmanlarına veriyor. Dikkat buyurun! Bu adamın bedenine hiçbir eziyet yapılıyor mu? Fakat hanımından, çocuklarından, hükümdarlığından, cariyelerinden ve hazinelerinden ayrılık kalbine oturmuş onu yakıyor. Bu sıkıntıdan kurtulmak için, bir yolla öldürülmesini yahut canının şiddetli azablarla, dayaklarla yakılmasını istiyor.
Bu bir ateşin örneğidir. Ne kadar çok nimete sahip olursa, hükmü ne kadar kuvvetli ve lezzetleri ne kadar çok olursa, bu ateş de o kadar yakıcı ve şiddetli olur. O hâlde, dünyada rahatlık sınırını

geniş tutanların, dünyadan çok şeye kavuşanların dünyaya bağlılıkları, dünya sevgileri do o kadar çok olur. Bunların ayrılık ateşi de kalblerinde daha yakıcı olur. O ateşin bu dünyada örneğinin bulunmasına imkân yoktur. Çünkü, bu dünyadaki kalbe ait elemler, istisnasız kalbe ve ruha tamamen yerleşemez. Çünkü, hisler ve bu dünya işleri kalbi meşgul eder. Meşguliyet, azabın yerleşmemesi için kalbe bir perde gibidir. Bunun içindir ki, bu kimse gözünü ve kulağını bir şeyle meşgul ederse, o elem onda azalır. Bu işlere son verirse acıyı daha çok duyar. Bu yüzdendir ki, elem ve acı sahibi bir kimse, uykudan uyanınca, o elemin yarası kalbinde daha büyük olur. Çünkü, uykuda iken rûh her şeyden uzaklaşmış, yalnız kalmıştı. Hisler geri gelmeden önce, ona ulaşan her şeyin eseri de çok olur. Hattâ güzel bir ses ile uykudan uyansa, onda büyük tesir bırakır. Bunun sebebi, kalbin bu esnada, yâni uyurken hislerden arınmış olmasıdır. Bununla beraber bu dünyada, hislerden tamamen kurtulamaz. Ölünce, hislerden uzak kalır ve tamamen ayrılır, işte o zaman onun rahatı ve elemi de onda öylece büyük olur. Oradaki ateşin, dünya ateşi olacağını zannetmeyin. Bu ateşi yetmiş defa su ile yıkadıktan sonra dünyaya göndermişlerdir.
İKİNCİ ATEŞİN SIFATI: Yaptığı rezaletlerden utanma ve mahcubiyet ateşidir. Bu ateşe şöyle misâl verilir: Bir padişah düşünelim. Gayet aşağı ve hasis bir kimseyi seçer, yanına alır ve memleketin valiliğini ona verir. Onu kendi hareminde bulundurur. Kendisine sırdaş yapar.

Haremdeki herkesi gösterir. Hazineyi ona teslim eder. Her işde ona itimat eder [güvenir]. Bu hasis adam, bu nimetlere kavuşunca, emri dinlemez, nankörlük eder. Padişahın hazinesini harcar, padişahın hanımına ve haremine hıyanet ve kötülük eder. Görünüşte ise, padişahın emanetini korur. Fakat bir gün padişahın haremine hıyanet ve kötü muamele yaparken etrafına bakar. Padişahın bir pencereden kendisini seyretmekte olduğunu görür ve her gün kendisini gördüğünü ve hıyanetinin daha çok olması için, ses çıkarmadığını anlar. Herkesin gözü önünde, âleme ibret olsun diye, bu hasisi öldüreceğini ve bu zamanda bu adamın bu rezilliklerinden dolayı kalbindeki utanmayı, ruhundaki bu mahcubiyeti düşünün! Vücudunda hiçbir ağrı yoktur. Buna rağmen bu mahcubiyet ve utanmadan kurtulmak için yerin dibine girmeye çoktan razıdır!..
Bunun gibi, sen de bu dünyada, zahirde güzel görünen âdet şeklinde işler yaparsın. Fakat onların aslı ve hakikati kötü ve çirkindir. O işlerin aslı ve hakikati kıyamette sana gösterildiğinde, rezilliğin meydana çıkacak ve mahcubiyet ateşi ile yanacaksın. Meselâ bugün gıybet edersen, kıyamette kendini, bu dünyada akrabasının etini yiyip, kızartılmış tavuk yediğini ve fakat dikkatli bakınca ölmüş kardeşinin eti olduğunu tanıyan kimse gibi görürsün. Bu rezaletin büyüklüğünü ve böyle yapan kimsenin kalbindeki ateşin acısını düşünün. Gıybetin [dedikodunun] aslı ve hakikati budur. Yarın meydana çıkacaktır. Bunun için bir

kimse rüyada ölü eti yediğini görürse, tâbiri, o kimsenin gıybet etmiş olması olur.
Sen bugün bir duvara taş atsan, bir kimse de sana; senin attığın taş duvardan senin evine düştü ve çocuklarının gözünü kör etti dese; eve gider, kıymetli çocuklarının gözlerinin, senin attığın taşla kör olduğunu görürsen; kalbine nasıl bir ateşin düşeceğini, ne müşkül vaziyette kalacağını bir düşün! Bu dünyada bir Müslümana hased eden [çekememezlik eden] bir kimse, kıyamet gününde kendisini; hasedin ruhu ve hakikati olan şu sıfat ve surette görür ki, kendisine derler: Sen, birine düşmanlık ediyorsun, zararı ona değil, sana geliyor. Senin dinini helak ediyor; gözlerinin nuru olacak taatların, iyiliklerin onun defterine geçiyor, sen ise iyiliksiz kalıyorsun. Hâlbuki, senin iyiliklerin kıyamette sana, bugünkü çocuklarının gözünden daha çok yarayacaktır. Çünkü iyiliklerin, saadetine ve kurtuluşuna sebep olacak; ama çocukların, kıyamette saadetine sebep olmayacaklardır. Yarın kıyamet gününde, suretler hakikat ve ruha tâbi olup, görünen her şey ruhuna uygun göründüğü zaman, utanma, mahcubiyet ve çirkinlik orada meydana çıkacaktır.
Uyku hâli o âleme daha yakın olmak sebebiyle, rüyadaki işler, mânâ ve hakikatine uygun şekilde olur. Şöyle ki: İbn Sirin'in yanına birisi gelip, «Rüyamda elimde bir yüzük vardı, kadınların ferçlerini [avret mahalli] ve erkeklerin ağızlarını mühürlediğimi gördüm» dedi. İbn Sirin buyurdu ki: «Sen Ramazan ayında müezzinlik yapıp, gün

doğmadan ezan okur muydun?». Soran, evet öyledir, dedi. Dikkat ediniz! Kendi yaptığı işini, rüyada kendisine nasıl gösterdiler! Zira ezan, sureta [görünüşte] bir sesdir ve hatırlatmadır. Ramazan ayındaki ruhu ve hakikati ise yemekten ve cimâdan men etmektir. Ne kadar şaşılır ki rüyada sana kıyamette birçok örnekler gösterilir de, senin dünyanın hakikatinden hiç haberin olmaz.
Bundan ötürüdür ki, hadîs-i şerifte bildirildi: «Kıyamet günü dünyayı şöyle şöyle vaziyette ihtiyar bir kadın şeklinde getirirler. Onu gören herkes «Senden Allah'a sığınırız», derler. O zaman onlara, «Uğruna kendinizi helâk ettiğiniz dünya budur!» denir.» Onu görenler, o kadar mahcup olur, o kadar utanırlar ki, bu mahcubluk ve utanmadan kurtulmak için ateşe atılmak isterler.
Bu rezalet şuna benzer: Anlatırlar ki, padişah oğlunu evlendirmiştir. Oğlan o gece önce şarap içip, sarhoş olunca zifaf arzusuyla dışarıya çıktı. Odaya girmek istedi. Yolunu şaşırdı ve saraydan çıktı. Yoluna devam etti. Bir yere geldi, içinde kandil yanan bir ev gördü. Hanımının odasına geldiğini zannetti, içeri girince insanların uykuda olduğunu gördü. Ne kadar seslendiyse de cevap veren olmadı. Uyuyorlar zannetti. Üstünde yeni bir örtü bulunan birini gördü. Gelin budur dedi. Onun yanma yattı. Üstünden örtüyü kaldırınca, burnuna güzel bir koku geldi. Kendi kendine, «Şüphesiz gelin budur, çünkü çok güzel kokuyor», dedi. Sabaha kadar onunla mübaşeret eyledi. Dilini onun ağzına koydu. Bir yaşlık hissetti. Zannetti ki,

kendisine yakınlık gösteriyor ve üzerine gül suyu döküyor. Sabah olup, kendine geldiği zaman, etrafına bakındı, orası putperestlerin mezarlığı idi. Uyuyanlar ölüler idi. Üstünde yeni örtü olup, gelin sandığı ise, o yakınlarda ölmüş ihtiyar, çirkin bir kadındı. O güzel koku, öldüğü zaman bedenine sürdükleri güzel koku idi. Dili ile hissettiği yaşlıklar ise, onun pislikleri idi. Kendine bakınca, yedi azasını [yani bütün vücudunu] pislik içinde gördü. Ağzında ve boğazında onun ağzının suyundan bir acılık ve fenalık buldu. Bu rezalet, bu mahcubiyet ve pislik içine gömülmüş halinden utanıp ölmek istedi. Padişah yahut askerleri, olmaya kendisini görür diye çok korktu! O bu düşünceler içerisinde iken padişah ve kumandanları onu aramaya çıktılar ve onu bu pisliğin ve alçaklığın içinde gördüler. O ise, bu alçaklık ve rezillikten kurtulmak için yerin dibine girmek istedi.
O hâlde, yarın kıyamet günü dünyayı sevenler, dünyanın lezzet ve şehvetlerini bu şekilde görürler. Şehvet ve arzularının çokluğundan kalblerinde kalan eser ve izler, o kimsenin boğazında, dilinde ve bedenindeki pislikler ve acılıklar gibidir. Hattâ ondan da fenadır. Çünkü, öbür dünyadaki işlerin tamamı ve zorluğu örnekle anlatmaya gelmez. Fakat bu, ruha ve kalbe olan utanma ve mahcubiyet ateşi denen ateşlerden, bedenin habersiz olduğunu gösteren basit bir numunedir.
ÜÇÜNCÜ ATEŞİN SIFATI: Allahü Teâlâ'yı görmekten mahrum kalma ve o saadete

kavuşmaktan ümitsiz olma hasretinin verdiği ateştir. Bunun sebebi, bu dünyadan götürdüğü körlük ve cahilliktir. Zira marifete kavuşamadı ve kalbini zikir ve mücahede ile temizlemedi ki; öldükten sonra Allahü Teâlâ ona görünsün. Kalb, parlak bir aynaya benzer. Günah ve dünya arzularının pasları onu karartır ve bir şey göstermeyecek hâle getirir.

Bu ateşin misâli şöyledir: Bir grup insanla, karanlık bir gecede, renkleri belli olmayan çakıl taşlarıyla dolu bir yere gittiğini düşün. Arkadaşlarının sana, «Bunlardan taşıyabileceğin kadar al. Çünkü biz, bunların çok kıymetli olduğunu duyduk», deseler ve hepsi taşıyabileceği kadar alsalar, sen ise hiç almayıp onlara, «Yarın bunların işe yarayıp yaramayacağını bilmediğim için bu kadar sıkıntıya katlanmam ve bu ağır yükü çekmem aptallık olur», desen, sonra da onlarla beraber gitsen ve onlarla alay etsen, onları aptal yerine koyup eğlensen ve onlara, «Aklı ve zekâsı olan benim gibi rahat ve hafif gider, aptal olan kendini eşek yapar, yük çeker ve mümkün olmayan şeylere tama' eder!» desen, fakat ortalık ağarınca bakıldığı zaman; bunların hepsinin cevher, kırmızı yakut ve yüz binlerce altın değerinde olduğu görülse; arkadaşların ne için biraz daha fazla almadık derlerken, sen bir tane bile almamakla aldandığından, ölecek gibi olursun. Ve bunlara sahip olmamak ateşi kalbine düşer. Sonra onlar, aldıkları bu şeyleri satıp, yeryüzünün valiliğini alırlar. İstedikleri nimetleri yerler, istedikleri yere

giderler, Seni, aç, susuz ve çıplak bırakırlar. Seni hizmetçi olarak alır, iş yaptırırlar. «Bu nimetlerden bana da bir pay verin» desen, cevabında, âyet-i kerimedeki gibi, «Cehennemdekiler, Cennettekilere derler: Allahü Teâlâ'nın size rızık olarak gönderdiği şeylerden, yahut akıttığı sulardan bize de akıtınız (veriniz). Cennet ehli derler ki, muhakkak ki, Allahü Teâlâ onları kâfirlere haram eylemiştir» (3) söylerler ve «Dün gece sen bizimle alay etmez miydin? Biz de bugün, seninle alay ederiz», derler. Âyet-i kerimede, «Eğer bizimle alay ediyorsanız, elbette biz de sizinle alay edeceğiz» (4), buyruldu. Cennet nimetlerinin ve Allahü Teâlâ'yı görmenin elden kaçmasına misâl bu anlattığımızdır. Bu cevherler, iyi ameller; o karanlık da, bu dünyaya benzer, iyi amel cevherleri elde etmeyenler, «İlerdeki şüpheli nimetleri için, niçin şimdi eziyet çekeyim?» derler. Yarın ise, «Üzerimize o sudan akıtınız» (5), derler. Nasıl üzülmez, nasıl hasret çekmezler ki, yarın kıyamet günü Allahü Teâlâ'nın çeşit çeşit nimet ve saadetleri; marifet ve iyi amel işleyenlere akar, gelir. Dünya nimetlerinin hepsi oradakilerin bir anlığının karşılığı olamaz. Hattâ Cehennemden en son çıkacak olana bile verilenler, dünyadakilerin on katıdır. Bu benzetme, ölçü ve miktarla değil, nimetin ruhu, aslı iledir. O da lezzetin verdiği sürürdür. Meselâ, «Bir cevher on altındır», denir. Kıyamet asıl itibariyle olup; mâhiyet ağırlık ve ölçü bakımından değildir. Bu da böyledir.

(1) 104 - Hümeze: 7 - 8.

(2) M. Zühd, 1; F. Zühd, 16; C. Zühd, 3; Hm. II. 197, 323, 389, 485,
(3) 7 - A'râf: 50.
(4)11 - Hûd: 38.
(5) 7 - A'râf: 50.

ONÜÇÜNCÜ FASIL

RUHANÎ ATEŞ, CİSMANÎ ATEŞTEN DAHA ACIDIR

Ruha ait olan üç çeşit ateşi öğrendin. Şimdi bu ateşin, beden için olan ateşten daha şiddetli olduğunu anlayacaksın. Rûha, cana te'sir etmedikten sonra bedenin herhangi bir acıdan haberi olmaz. O hâlde bedenin acısı cana ulaşır. Bu yolla acı artar. İş böyle olunca, ruhun, canın içerisinde meydana gelen ateş ve elem, elbette daha büyük olur. Bu ateş ruhun içinden gelmekte olup, dışarıdan içeriye girmiyor.
Bütün acıların sebebi, yaratılış icabı kendinin zıddı olan bir şeyin onu kaplamasıdır. Bedenin yaratılış olarak icabı; bu terkibin kendinde kalması; parçalarının, hücrelerinin olduğu gibi sağlam durmasıdır. Yara ile birbirinden ayrılınca, zıddı meydana gelir ve acı duyar. Yara, bir yeri diğerinden ayırır, aradaki bütün hücrelere ateş düşer ve birbirinden ayrılırlar. Her hücresi ayrı bir acı duyar. Bunun için ateşin acısı çok zor ve

şiddetlidir. O hâlde, kalbte yaratılış icabı olması gereken şeyin yerine onun zıddı yerleşince, ruhta onun acısı daha büyük olur.
Kalbin yaratılışının icabı, Allahü Teâlâ'yı bilmek ve görmektir. Onda bunun zıddı olan görmemezlik yerleşirse, acısı sonsuz olur. Eğer böyle olmasaydı, kalbler bu dünyada ölümden önce hasta olmaz, bu görmemezlik hastalığına düşmezdi. Fakat insanın eli, ayağı uyuşsa ve bir hissizlik meydana gelse, bu esnada ateş o uzvuna değse, uyuşukluğunun gitmesinin sebebini o anda anlayamaz. Ateşe değince bir yolla büyük bir kapı bulur. Bunun gibi kalbler, dünyada, uyuşuk ve hissiz olur ve bu uyuşukluk ölümle kalkar; bu ateş bir yolunu bulup, ruhun içinden yükselir. Bu başka bir yerden gelmiyor. Kendisi beraberinde götürmüştür ve onun içindedir. Fakat ilm-i yakîn ile bilmediği için, onu göremedi. Orada ise ayne'l-yakîn sahibidir, her şeyi görmektedir. Bunun için âyet-i kerimede, «Böyle değildir! Eğer ilm-i yakin ile bilseydiniz, elbette Cehennemi görürdünüz» (1), buyuruldu.
Şeriatın, cismani olan Cehennem ve Cenneti uzun uzun anlatmasının sebebi, onları herkesin bilmesi ve anlayabilmesi mümkün olduğu içindir. Fakat bu sözümüzü beğenmeyenler, zorluk ve büyüklüğünü anlayamayanlar çoktur. Hususan bir çocuğa «Çalış öğren, öğrenmezsen babanın valiliği ve hükümeti sana kalmaz, sen de o saadetten mahrum kalırsın» dersen, o bunun ne demek olduğunu anlamaz ve kalbinde ona büyük görünmez. Fakat, «Bunu öğren, yoksa muallim kulağını çeker!» dersen,

bundan korkar. Çünkü, bunun ne demek olduğunu anlar. Muallimin çocuğun kulağını çekmesi doğru olduğu gibi, babanın padişahlığından mahrum olmak ateşi de doğrudur. Muallimin talebesinin kulağını çekmesi onu terbiye etmek içindir. Bunun gibi cismanî (maddi) Cehennem de haktır, doğrudur ve Allahü Teâlâ'yı görmekten mahrum kalmak da doğrudur. Cismanî Cehennem; Allahü Teâlâ'yı görmekten mahrum kalmak cehenneminin yanında valilikten ve padişahlıktan mahrum kalmanın yanında; bir kimsenin kulağının çekilmesi gibidir.

(1) 102 - Tekâsür: S - 6.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

RUHUN DÜNYADAKİ SEYRÜSEFER MENZİLLERİ

Bütün âlimlerin söyledikleri ve kitaplarında yazdıkları gibi «Bu işler taklid ve dinlemekten başka şekilde bilinemezler. Basiretin bunlara yolu yoktur», deyip bu anlattıklarımıza uymadığını söylersen, cevabında deriz ki, onların özürlerinin ne olduğu daha evvel açıklandı. Bu söz onlara muhalefet olmaz. Âhiret için onların söyledikleri doğrudur. Fakat his olunanları bildirmekten dışarı çıkmadılar. Ya ruhla alâkalı olanları bilmediler, ya bildiler de insanların çoğu anlayamadığı için uzun

anlatamadılar.
Cismanî olanlar, şeriatın sahibinden işitmek ve onu taklit etmekten başka şekilde bilinmez. Fakat bu anlattıklarımız, ruhun hakikatini bilmeye dair diğer bir kısımdır. Bunu bilmek ise, basiret yoluyla ve kalb gözüyle görmekle oluyor. Bu da, kendi vatanından ayrılana [nefsinden kurtulana] veriliyor. Orada azık ve menfaate bakılmadan, din yolunda yolcu olmak esas tutulmuştur. Bu vatan için şehir ve ev istemeyiz. Çünkü beden vatanıdır. Bedenin yolculuğunun ise kıymeti yoktur. Fakat insanın hakikati ve esası olan ruhun karar kılacağı bir yer vardır, oradan meydana çıkmış, vatanı da orasıdır; burada ise yolcudur. Yolda onun birçok menzilleri, konak yerleri vardır. Her menzil bir başka âlemdir. Vatanı ve ilk karargâhı hisler âlemidir. Sonra hayâller, sonra mevhumlar ve sonra da ma'kulâttır. Makulât dördüncü menzildir. Bu âlemde kendi hakikatinden dördüncüsü haber alır ve bundan başkası haber almaz.
Bu âlemler bir misâl ile anlaşılabilir. O da şöyledir: insan hisler âleminde bulunduğu müddetçe derecesi, kendini muma atan pervane böceğine benzer. Çünkü onun yalnız göz hissi vardır. Hayâl ve hafızası yoktur. O karanlıktan kaçıyor, bir pencere arıyor. Mumu pencere sanıp kendini ona vuruyor, harareti hissedince bunun acısı hıfzında kalmıyor ve hayalinde durmuyor. Çünkü hıfz ve hayali yoktur ve o dereceye gelmemiştir. Bunun için başka zaman ölünceye kadar yine kendini muma atıyor. Eğer onda hayal ve hıfz kuvveti

olsaydı, bir kere canı yanınca, tekrar mumun alevine atılmazdı. Diğer hayvanlar bir defa dövülünce, ikinci defa sopayı görürse kaçarlar. Çünkü o acının hayâli bu hayvanların hıfzında kalmış olur. O hâlde hisler, birinci menzildir.
İkinci menzil, tahayyüldür, insan bu derecede bulunduğu müddetçe dört ayaklı hayvanlar gibidir. Bir şeyden canı yanmayınca, ondan kaçılacağını bilmez. Fakat bir defa acıyı yiyince, bundan sonra kaçar.
Üçüncü menzil, mevhumlardır. Bu dereceye ulaşınca, koyun ve at gibidir. Görmediği, hissetmediği acıdan da kaçar. Düşmanı olduğunu ve canını yakacağını anlar. Hiç kurt görmeyen bir koyun, hiç aslan görmeyen bir at, kurt ve aslanı gördüklerinde kaçarlar ve düşmanı olduklarını anlarlar. Halbuki, şekil ve görünüş bakımından daha büyük olan inekten, filden ve deveden kaçmazlar. Bu onların içine konmuş öyle bir gözdür ki, onunla kendi düşmanını görürler. Bununla beraber, yarın olacak olanlardan sakınamazlar.
Dördüncü menzil, ma'kulat menzilidir. İnsan buraya çıkınca, hayvanlıktan kurtulur. Buraya kadar hayvanlarla beraberdir. Burada ilk defa, insan âleminin ilk hakikatine kavuşur. Hissin, tahayyülün ve vehmin ulaşamadığı şeyleri görür. İleride olacak şeylerden sakınır. İşlerin ruhunu ve hakikatini suretlerinden, görünüşlerinden ayırır ve anlar. Bir şeyin, bütün şekillerini kaplayan hakikatini, hududunu idrak eder. Bu âlemde

görülebilen şeyler sonsuz değildir. Zira hissedilenler cisimden başkasında değildir. Cisimler ise hudutludur, sayılıdır.
Onun hisler âleminde dolaşması, herkesin dolaşabileceği yeryüzünde yürümek gibidir. Ruha mahsus ve işlerin hakikati olan dördüncü âlemde dolaşması ise su üzerinde yürümesi gibidir. Mevhumlarda dolaşması su ile toprak arasında olmak vaziyetinde bulunan gemi gibidir. Ma'kulat derecesinin ötesinde, bir makam daha vardır ki, peygamberlerin, evliyanın ve mutasavvıfların makamıdır. Bu da havada gezmeye benzer. Bunun için Peygamber Efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «İsa aleyhisselam su üstünde yürüdü. Eğer yakin derecesi daha çok olsaydı uçardı».
Demek ki, insan yolculuğunun menzilleri idrak âlemlerinde oluyor. Son menzili ile de melekler derecesine ulaşıyor. O hâlde, hayvanlığın en aşağı derecesinden meleklerin en yüksek derecesine kadar insan yükselebilir. Alçalmak ve yükselmek onun işidir. O ise esfel-i sâfilîne [en aşağı derece] mi gidecek, yoksa a'lâ-yı ilîiyyîne [en yüksek derece] mi çıkacak teh-ikesindedir. Bu tehlike için Allahü Teâlâ şöyle buyurur: «Elbette, emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onu yüklenmekten imtina eylediler ve ondan korktular. İnsan onu yüklendi. Muhakkak ki o, zâlim ve cahildir» (1).
Cansız olanın derecesi değişmez ve bir şeyden haberi olmaz. O hâlde düşüncesi de olmaz.

Melekler ise illiyyindedirler. Onlar kendi derecelerinin dışına çıkmazlar. Her biri olduğu derecede kalır. Kur'ân-ı Kerim'de onlar için, «Bizden kimse müstesna olmamak üzere her birimiz için malûm birer makam vardır» (2), buyuruluyor. Hayvanlar esfel-i sâfilinde, yâni en aşağıdadırlar. Yükselmeleri de mümkün değildir. İnsan ise ikisinin arasındadır. Tehlikededir. Onun terakki ederek meleklere ulaşması mümkün olduğu gibi, tenezzül ederek, alçalarak hayvanlar seviyesine de inebilir. Emaneti yüklenmenin mânâsı, tehlikeyi taşımak olur. O hâlde, emanet yükünü insandan başkası taşıyamaz.
Maksadımız birçoklarının bu sözü söylemediklerini anlatmaktır. Bunda şaşılacak bir şey olmadığı böylece anlaşılır. Çünkü, misafirler, yolcular, mukimlere muhalif olurlar, işleri birbirine uymaz. Halkın çoğu ise mukîmdir, sefere çıkmıyorlar. Misafirler, yola çıkıp yol alanlar pek azdır! Hisler ve hayâllerin yeri olan vatanda yerleşmiş olana, işlerin hakikati ve ruhu asla bildirilmez. O kimse rûhanî olamaz, ruhlara mahsus olan şeyleri bilemez. Bunun için, bu bahis, kitaplarda çok az anlatılır. O hâlde âhireti tanımak hakkında bu kadarla iktifa edelim; zira bundan fazlasını akıl almaz. Hattâ birçok akıllar bile bu kadarını kavrayamaz.
(1) 33 - Ahzâb: 72.
(2) 37 - Sâffat; 164.

ONBEŞİNCİ FASIL

ZAYIF BİR ZANLA BİLE ÂHİRETİ İNKÂR CAİZ DEĞİLDİR

Bir kısım ahmaklar vardır ki, işleri ne kendi basiretleriyle [görüşleriyle] anlayabilirler, ne de şerîatin bildirdiğini kabul ederler. Âhiret işlerinde şaşar kalırlar. Onları şüphe kaplamıştır. Ve bazan da şehvetlerinin galebe çalmasiyle, yaratılışlarının icabına uyarak âhireti inkâra kalkarlar. Kalblerinde, bu inkâr meydana gelir, şeytan da onu arttırır. Cehennemi anlatmak için bildirilenleri; insanlan korkutmak için, Cennet hakkında söylenenleri ise, asılsız tatlı hayâller şeklinde söylenmiş zannederler. Bu yüzden şehvet ve arzularına uyarlar. Şeriatın emir ve yasaklarını dinlemezler. Şeriata uyanlara hakaret gözü ile bakarlar. Şeriata uyanlar için; onlar aldanmışlardır, aldatılmışlardır, dediler. Böyle bir ahmağın böyle sırları delilleri ile anlayabilmesi mümkün müdür? O hâlde, açık bir sözle, düşünebilmesi için onu davet etmek icabeder. Ve ona denir: Eğer senin zann-ı galibin bu yüz yirmi dört bin peygamberin, bütün evliya, âlim ve hakîmlerin yanıldığı, aldandığı şeklinde ise ve sen bu ahmaklığınla bu hâlleri anladınsa, elbette bu yanılman seni tutar ve gururlandırır. Çünkü, âhiretin hakikatini bilmiyor, ruhanî azabı anlamıyorsun. Çünkü, ruhanî olan şeylerin misalini ve şeklini hisler âleminden kabul etmiyorsun! Eğer

yanılmasını caiz görüp, «İkinin birden fazla olduğunu bildiğim gibi, ruhun hakikati olmadığını biliyorum. O baki olamaz, ona öldükten sonra, cismanî ve ruhanî bir rahatlık ve acı olmaz» dese, o kimsenin mizacı bozulmuştur. Ona artık ümid etmemelidir. O, Allahü Teâlâ'mn haklarında «Eğer onları doğru yola çağırırsan, asla hidâyete gelmezler» (1), buyurduklarından olmuştur. «Bunun imkânsız olması benim için zarurî değildir. Çünkü bu mümkündür. Fakat pek uzaktır. İşin hakikatini tamamen bilmediğim ve bu hususta zann-ı galibim olmadığı için zayıf bir zanla bütün ömrümce kendimi niçin her şeyden men edip, lezzetlerden uzak durayım» derse, cevabında deriz ki: Madem ki bugün bu kadarını söyledin, şeriatın yolunu kabul etmen akıl icabı sana lâzım oldu. Çünkü tehlike büyük olduğu zaman zan zayıf olsa da ondan kaçılır. Meselâ sen bir yemeği yemeye başlarken, birisi sana, bu yemekten yılan yemiştir, derse o yemeği yemezsin. O kimse yalancı olsa, yemeği kendi yemek istese de yine yemezsin. Fakat, sözü doğru da olabilir diye düşündüğün için, kendi kendine, eğer yemezsem, açlığa katlanmak kolaydır, yersem belki doğru söylemiştir, o zaman zehirlenirim, ölürüm dersin. Bunun gibi, hasta olsan vaziyetin tehlikeli olsa, dua yazan bir kimse sana; «Bana bir dirhem gümüş verirsen, bir kâğıda sana dua yazarım ve yaptığım şeylerle iyi olursun», derse bu yazı ve şekillerin sıhhatle alâkası olmadığını bilsen de kendi kendine, «Belki doğru söylüyor, bir dirhemi elden çıkarmak bir şey

değil», dersin. Eğer müneccim; «Ay filân yere gelince, şu ilâcı içersen iyileşirsin», derse onun sözü ile bu sıkıntıya katlanırsın ve «Olur ki doğru söylüyor, eğer yalan söylüyorsa bu sıkıntıya katlanmak zor değildir», dersin.
O hâlde, aklı olan hiçbir kimse, yüz yirmi dört bin peygamberin ve dünyanın en büyük evliya ve âlimlerinin hep birden söyledikleri sözü, bir müneccimin, muskacının ve Hıristiyan bir hekimin sözünden aşağı tutmaz. Çünkü, bunların sözü ile kendine biraz eziyet veriyor ve daha büyük olan acı ve eziyetlerden kurtulmak istiyor. Az olan elem ve ziyan, bir şeye nisbetle az olur. Bir kimse dünyanın ömrünün ne kadar olduğunu, evveli olmayan ebedden, sonu olmayan ezele nisbetle ne kadar olduğunu düşünse, çektiği elemlerin, o büyük tehlike yanında ne kadar az kalacağını anlar. Bahusus kendi kendine, «Eğer onlar doğru söylüyorkarsa ve ben böyle bir azabta kalırsam, ne yaparım? Rahatla geçirdiğim şu birkaç gün ne fayda verir. Doğru söylemiş olabilir de!» diyebilir. Ebedin mânâsı şudur ki, bütün âlem buğdayla dolu olsa ve bir kuşa bir senede bir buğday tanesi yiyeceksin dense o buğday taneleri biter de, ebed yine hiç azalmaz. O hâlde, bu kadar uzun bir zaman devam eden azab, ruhanî de olsa nasıl çekilebilir? Dünyanın ömrü, onun yanında ne kadar kalır ki? Hiçbir akıllı kimse yoktur ki, bu düşüncede olsun da, ihtiyat [tedbir, sakınma] yolunu ve bu tehlikeden kaçmayı ister sıkıntı ile olsun, ister zan ile olsun, lüzumlu görmesin. Zira insanlar ticaret

için denizlerde dolaşır, uzun yolculuklara katlanır ve çok sıkıntı çekerler. Bunları zan ile yaparlar. Eğer bir kimsede yakîn yoksa, zayıf bir zan da mı yoktur? O hâlde, kendine acıyorsa bunun ihtimal olmasına da ehemmiyet verir.
Bunun için Emîrü'l-mü'minin Hz. Ali (r.a.) bir dinsizle münazara ederken buyurdu ki: «Eğer senin dediğin gibi ise sen de ben de kurtuluruz. Fakat bizim söylediğimiz gibi ise, biz kurtulduk ve sen düştün, ebedî azabta kaldın». Emirü'l-mü'minîn Ali'nin (radıyallahü anh) böyle söylemesi, o mülhidin [imansız, dinsiz] zayıf aklına göre konuştuğu içindir. Yoksa sözünde ve itikadında şüpheli olduğu için değildir. Fakat yakîn olan yolun o mülhid tarafından anlaşılamayacağını anlamıştı. O hâlde, dünyada âhiret azığıyla uğraşanlardan gayrisi gayet ahmaktır. Bunun da sebebi gaflet ve düşüncesizlik. Çünkü dünya şehvet ve arzuları, bunu düşünmelerine zaman bırakmıyor. Yoksa, yakîn ile ve zann-ı galib [galip ihtimal] ile, hattâ zayıf bir zan ile bilenlerin hepsine, akıl icabı, o büyük tehlikeden kaçmak, emniyetli ve ihtiyatlı bir yol tutup Allahü Teâlâ'nın dilemesiyle selâmete kavuşmak vâcib olur.
Müslümanlık unvanındaki kendini tanımak, Allahü Teâlâ'yı (Celle celâlühü ve azzame şânühû ve azze kibriyâühü ve la ilahe ğayruhû) tanımak, dünya ve âhireti tanımak kısımları tamam oldu.
Bundan sonra Müslümanlığın şartlarına başlayacağız. Inşâllahü'1-azizü vahdeh...
(1) 18 — Kehf: 57.

MÜSLÜMANLIĞIN ŞARTLARI

[Dört Rükündür]

BİRİNCİ RÜKÜN

İBÂDETLER

[Kişinin kendisini ibâdetle süslemesi mevzuunda olup 10 asla ayrılır]

BİRİNCİ ASIL

EHL-İ SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖGRENMEK

Müslüman olan bir kimseye, en önce, dil ile soyledigi «LÂ İLÂHE İLLÂLLAH MUHAMMEDUN RESÛLULLAH» sözünun manasını kalbii ile bilmesi ve inanması farzdır. Bundan hiç şüphe etmemelidir. Müslumanlıgın aslı için, yani Müslüman olmak için, inanması ve bu imanda şüphenin bulunmadığına kalbin karar vermesi kafidir. Delil ve hüccetlerle bilmek her

Musluman'a farz-ı ayın değildir. Zira Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Arabların delil ile bilmesini, ilm-i Kelam okumasını, şüphelerini araştırıp bunların çözülmelerini emir buyurmadı. Belki tasdik ve inanmayı kâfi gördü. Avamın derecesi bundan fazla olamaz.
Fakat soz soylemesini bilen, şiipheye düşen ve cahili şüpheye düşürecek olan bir kimsenin şiiphelerini gideren bazı âlimlerin bulunması lazımdır. Bu ilme «Kelâm» denir. Bu farz-ı kifâyedir. Bir şehirde bu şekilde bir iki kimsenin bulunması yetişir. Cahil itikad sahibi olup, kelâm âlimi, onun itikadının muhafızı ve rehberi olur. Kendini tanımanın hakikati ise, bu iki makamın ötesinde bir başka yoldur. Bunun başlangıcı mücâhededir. Mücâhede ve riyazet yolunda gitmeyen kimse, bu dereceye tamamen kavuşamaz ve davasında haklı olamaz. Çünkü, zararı kârından fazla olur. Bu, perhiz etmeden ilaç alan kimseye benzer ki, ölmesinden korkulur. Çünkü o ilaç midesinin şeklini, halini bozar, şifa bulmadıgı gibi, hastalık daha da artar.
Müslümanlık unvanında dediğimiz gibi, marifetin hakikatinden bir numûne ve nişan vardır, bunu ehli olan arar. Dünya ile alâkası olmayanlar, onunla uğraşmayanlar ve ömründe Allahü Teala'yı aramak ve istemekten başka şeyle uğraşmayanlar hariç bunun hakikatini kimse arayamaz. Bu da zor ve uzun bir iştir. O halde, herkesin gıdası olana işaret edelim. Bu da Ehli Siinnet itikadıdır. Bu itikadı kalbinde bulunduranlar için bu itikad, saadet ve

kurtuluş tohumu olacaktır.

İTİKAD

Bil ki, sen yaratılmışsın. Seni bir yaratan vardır. Bütün âlemin ve alemdeki her şeyin yaratıcısı O'dur. Bu yaratan birdir. Ortağı, benzeri yoktur. Bir ikincisi yoktur. O. hep var idi. Varlığının başlangıcı yoktur. Hep vardır. Varlığının sonu olmaz. Ezel ve ebedde varlığı lazımdır; yokluk O'na yol bulamaz. Varlığı kendindendir. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O'na muhtaç olmayan higbir şey yoktur. Kıyamı, Zâtı iledir. Her şeyin varlıkta durması O'nunladır.

TENZİH

O cevher değildir, madde değildir. Âraz değildir. Hiçbir maddede bulunmaz. Hiçbir şeye benzemez. Hiçbir şey O'na benzemez. Şekli yoktur. Ölçülemez. Nasıl ve ne gibi diye sorulamaz. O deyince, kemmiyet ve keyfiyet olarak akla, hayale gelen her şey O değildir. Çünkü bunlar, yarattıklarının sıfatlarıdır. O, mahlûklar gibi değildir. Akla, vehme, hayale gelen her şeyi O yaratmaktadır. Küçüklük ve büyüklük ölçüleri O'nun için söylenemez. Çünkü bunlar da madde âleminin vasıflarıdır. O ise cisim, madde değildir.

Hiçbir madde ile bağlantısı yoktur. Bir yerin üstiinde değildir. Bir yerde değildir. Kendisi yer kabul edici değildir. Âlemde olan her şey Arş'ın altındadır. Arş ise, O'nun kudreti ve kuvveti altındadır. O, Arş'ın üstündedir. Bu, cismin bir cisim üzerinde olması gibi değildir. Çünkü O, cisim değildir. Arş O'nu taşıyor, üzerinde tutuyor demek de değildir. Arş ve Arş'ı tutan meleklerin hepsi O'nun lûtfu ve kudreti ile duruyorlar. O ezelde, sonsuz öncelerde nasılsa, simdi hep öyledir. Arş'ı yaratmadan önce nasıl idi ise, ebedi sonsuz geleceklerde de hep öyledir. Çünkü tegayyur ve değişme, zâtı ve sıfatları hakkında söylenemez. Eğer sıfatta değişme olsa, noksanlık olur. Noksan olan da Allah olamaz. Bir sıfatı sonradan kâmil olsa, önceden noksan olmuş olurdu ve kemale muhtaç olurdu. Böylece yarattığına muhtaç olurdu. Muhtaç olan Allah olamaz. Hiçbir mahlûkuna benzemez ise de, bu dünyada O'nu bilmek ve Ahirette O'nu görmek olur. Bu dünyada nasıl olduğu anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da, anlaşılmadan görünecektir. Cünkü o göruş, bu dünya görüşüne benzemez.

KUDRET [GÜCÜ YETMEK]

Hiçbir şeye benzemediği halde, her şeye kaadirdir. Kudreti, gücü yetmesi tamdır. Acizlik, noksanhk ve zayıflık O'nun için soylenemez. Her istediğini

yaptı, her ne isterse yapar. Yedi kat gökler yer, Arş ve Kürsî ve var olan her şey O'nun yed-i kudretinde olup hepsi O'nun emrindedir. O'ndan başka. kimsenin elinde bir şey yoktur. O'nun ise mahlûkattan eşi ve ortağı yoktur.

İLİM [BİLMEK]

Olmuş ve olacaklar mümkün ve mümteni' [imkansız] her şeyi bilicidir. İlmi her şeyi kuşatmıştır. Arş-ı âlâdan yerin merkezine kadar hiçbir şey O'nun bilgisinden hariç değildir. Çunkii, hepsi O'ndan ve O'nun kudretinden meydana geliyor. Sahralardaki kumların, ağaçlardaki yaprakların kalblerdeki düşüncelerin ve havadaki zerrelerin [atomların] sayısını ve yedi kat gökleri sonradan gelen ve değişen bir ilim ile değil, hiç değişmeyen ilm-i ezelisi ile bilir.

İRADE [İSTEMEK, DİLEMEK]

Alemdeki her şey, O'nun dilemesi ve istemesi iledir. Çok olsun az olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap olsun günah olsun, küfür olsun iman olsun, fayda olsun ziyan olsun, değerli olsun değersiz olsun, acı olsun rahat olsun, hastalık olsun sıhhat olsun, hepsi ve hepsi

O'nun takdir ve dilemesi, kaza ve hükmü iledir. Bütün alem, insanlar, cinler, şeytanlar ve melekler bir araya gelse ve bir zerreyi kımıldatmak, bir şeyin üzerine koymak, artırmak yahut azaltmak isteseler; O istemedikten sonra hepsil aciz kalıp, yapamazlar. Belki yalnız O'nun dilediği olur. Olmasını dilediği şeye, hiçbir şey ve hiçbir kimse mani olamaz. Olan, olmuş olan ve olacak olan şey O'nun tedbir ve takdiri iledir.

SEMİ' VE BASAR [İŞİTMEK VE GÖRMEK]

Malûm olan her şeyi bildiği gibi, ne kadar gizli olursa olsun, her şeyi duyar, ne kadar ince olursa olsun, her şeyi görür, görüp işitmesinden hiçbir şey kaçmaz. Uzak ve yakın O'nun duyması için aynıdır. Karanlık Ve aydınlık, görmesine engel olamaz. Gece karanlığında karıncanın yürürken ayağının çıkardığı sesi duyar. Toprak altında bulunan böceğin rengini ve şeklini görür. Görmesi göz ile değildir. İşitmesi kulakla değildir. Hususan, bilmesi tedbir ve düşünce ile, yaratması da alet ile değildir.

KELÂM [SÖYLEMEK]

Emri, herkese farzdır. Verdiği haberlerin hepsi doğrudur. Müjde ve tehdidi doğrudur. Emir, haber,

va'd ve vaîd [tehdit] hepsi O'nun sözüdür. O Hayy, Âlim, Kaadir, Görücii ve İşitici olduğu gibi; Söyleyicidir de. Musa aleyhisselama vasıtasız söyledi. Söylemesi; damak, dil, dudak ve ağızla değildir. İnsanın kalbindeki söz, harfsiz ve sessizdir. Allahü Teala'nın konuşması bu sıfattan da uzak ve münezzehtir. Kur'an-ı Kerim, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları O'nun sözüdür. O'nun sözii, O'nun sıfatıdır, Yani kelâm sıfatıdır. Biitün sıfatları kadîmdir, daima var idiler.
Allahü Teala'nın zâtı kalbimizde biliniyor. Dil ile zikrolunuyor. Bizim bilmemiz mahlûk, bilinen ise kadîmdir. Bizim zikrimiz mahlûk, zikr olunan ise kadîmdir. Kelamının aslı da bunun gibi kadîmdir. Kalblerimizde ezber olarak durur. Dillerimizde okunur. Mushafa yazılır. Ezberlenen mahluk değil, ezberleme mahlûktur. Okunan mahlûk değil, okuma mahlûktur. Yazılan mahlûk değil, yazma mahlûktur.

EF'AL [ALLAHÜ TEÂLÂ'NIN FİİLLERİ]

Âlemdeki her şeyi O yaratmıştır. Yarattıklarını öyle yaratmıştır ki, ondan daha iyisi ve güzeli olamaz. Biitün akıllıların aklı bir araya gelse ve bu memleketin şeklinin daha başka ve fakat daha güzel olması için düşünseler, yahut bundan daha güzel tedbir arasalar, yahut bir şeyi azaltıp yahut

çoğaltmak isteseler yapamazlar. Bundan daha iyisi olur diye düşündükleri yanlıştır. O'nun işinin ve hikmetinin sırrını anlayamazlar. Böyle olanlar şu kör gibidir ki, bir odaya girer, orada her şey yerli yerindedir, ama o görmez. Bir şeye çarpınca, bir şeyi devirince, «Bunu niye yol üstiine ayak altına koyarlar?» der. Hâlbuki o şey ayak altında değildir. Fakat o kimse yolu görmüyor.
Yarattığı her şeyi adaletle ve hikmetle [bir fayda ile] yaratmıştır. Ve olması icabeden şekilde yaratmıştır. Eğer bu yarattığından daha mükemmeli miimkün olsaydı ve onu yaratmasaydı, ya âciz olurdu veya bahîl olurdu. Bunların ikisi de Allahü Teala için söylenemez. O halde, sıkıntı, hastalık, fakirlik, bilgisizlik ve acizlik gibi yarattığı şeylerin hepsi adaletledir. Zulüm yapması mumkün değildir. Çiinkii zulüm, başkasının mülküne tasarruftur. O'nun bir başkasının mülkünde tasarruf etmesi olamaz. Ciinkü O'ndan başka mülk sahibi yoktur. Olmuş olan ve olabilecek olan bir şey Bir Zâtın mülküdür. Mâlik O'dur. Ortağı ve eşi yoktur.

AHİRET

Yaratılan âlem iki şekildedir: Cesedler alemi ve ruhlar alemi. İnsanların rûhunu, âhiret azığını bu dünyada elde etmeleri için, madde âleminde bulundurdu.
Herkese bu dünyada kalacak kadar bir zaman takdir

etti. Ahiret, ecel müddetinin sonu olur. Çünkii orada artma ve eksilme olmaz. Ecel gelince canı bedenden uzaklaştırır. Hesap ve mükâfat günü olan kıyamette, ruhu bedene verir ve herkesi diriltir. Herkes kendi yaptığını görür. Yaptıkları bir kitapta yazılmıştır. Yaptıklarının hepsi ona hatırlatılır. Günahlarının ve sevaplarının sayısı ona bildirilir. Amellerini tartan bir terazi vardır. Bu terazi, dünya terazilerine benzemez.

SIRAT

Sonra herkese Sırat'tan geçmesi emrolunur. Sırat, kıldan ince kılıçtan keskindir. Bu dünyada sırât-ı müstakîmde olan, yani doğru yolda gidenler, o Sırat'ı kolaylıkla geçerler. Doğru yolda bulunmayanlar Sırat üstünde yürüyemezler ve Cehennem'e düşerler.
Sırat'ın başında herkesi tutarlar, yaptıklarının hepsinden sual sorarlar. Sâdıklardan ise sıdkın, doğruluğun hakikati sorulur. Münafıkları ve riyakarları utandırlar, rezil ederler.
Bir grubu hesapsız Cennet'e gönderirler. Bir kısmının hesabı kolay olur. Bir kısmının zor olur. Sonunda bütün kâfirler Cehennem'e atılır. Aslâ kurtulamazlar. Müslümanların mutîlerini Cennet'e, âsilerini Cehennem'e gönderirler. Peygamberlerin ve din büyüklerinin şefaatine kavuşan afvedilir. Şefaat olunmayanlar Cehennem'e götürülür.

Günahı miktarınca ona işkence yaparlar. Sonunda Cennet'e götürülür.

PEYGAMBERLER

Allahü Teâlâ bunu takdir eyleyince, İnsanın amellerini bazılarının saadetine ve bazılarının şekavetine sebep eyleyince ve insanın kendi başına onu tanıyamayacağını da bilince, rahmet ve fazlı ile peygamberleri yarattı. Ezelde tam saadetlerine hükmedilenleri bu sırra âşina eylemelerini emretti. Onlara haber verdi, iyi ve kötü yolları insanlara göstermek için insanlar arasına saldı. Böylece hiç kimsenin elinde delil kalmadı. Nihayet en son olarak bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselamı, mahlûkata gönderdi. Onun peygamberliğini en olgun derecede eyledi. Bundan daha fazlası mümkün olamazdı. Bunun için onu peygamberlerin sonuncusu eyledi. Çünkü ondan sonra hiçbir peygamber gelmez. Bütün mahlûkatın, cinlerin, insanların, ona uymalarını emretti. Onu biitün peygamberlerin efendisi eyledi. Onun ahbaplarını ve ashâbını, bütiin peygamberlerin ahbap ve ashabından iyi eyledi. Salevâtullahi aleyhi ve ala sâiri'n - nebiyyîne ve alâ âlihî ve eshabihit't - tahirîne ecmaîn.